

HİCRÎ DÎVÂNI
(İNCELEME- TAHLÎL- METİN- DİZİN)

Ahmet Selman YİĞİT

T.C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESKİŞEHİR
2013

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ahmet Selman Yiğit tarafından hazırlanan Hicrî Dîvânı (İnceleme-Metin-Tahlîl-Dizin) başlıklı bu çalışma 19 / 02 / 2013 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye
Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı
(Danışman)

Üye
Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

ONAY
.../ .../ 2013
(İmza)
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)
Enstitü Müdürü

ÖZET

HİCRÎ DÎVÂNİ (İNCELEME-TAHLİL-METİN-DİZİN)

YİĞİT, Ahmet Selman

Yüksek Lisans-2012

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ahmet KARTAL

Hicrî Dîvânı (İnceleme-Tahlil-Metin-Dizin) adlı bu çalışmada Dîvan Edebiyatının en velûd dönemi olan 16. asır şâiri Hicrî (ö. 1556)'nin Dîvânı titizlikle incelenerek eserin transkripsiyonlu metni ortaya konulmuştur. Şâirin hayatına ve sanatına dair tezkire ve şiir mecmularında yer alan bilgiler toparlanmış ve bu bilgiler ışığında edebî kişiliği değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Şairin hayal dünyasını tespit etmek amacıyla eser baştan sona dikkatle incelenerek tahlil edilmiştir.

Konuyla ilgili yapılacak araştırmalarda kolaylık sağlamak için çalışmanın sonuna kavramlar dizini eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dîvan Edebiyatı, Hicrî, Karaçelebî-zâde, şâir, şiir, tahlil.

ABSTRACT

HİCRÎ DÎVÂNI (ANALYSIS-EXAMINATION-TEXT-INDEX)

YİĞİT, Ahmet Selman

Master Thesis-2012

Department of Turkish Language and Literature

Department of Classical Turkish Literature

Supervising: Prof. Dr. Ahmet KARTAL

In this study called The Divân of Hicrî (Analysis-Examination-Text-Index), by analyzing carefully his Divân, the most important work of Hicri (d. 1556) who lived in the 16th century, which is undoubtedly the most fruitful period of Divân Literature, the critical text of the work is presented. The information which is present in some biographies and some poetry books about the life and the art of the poet is gathered together, and in the light of that information, the literary entity of the poet is tried to be evaluated.

For the purpose of finding out the imaginary world of the poet, the study is examined by analyzing carefully from beginning to end.

For providing ease in the studies to be done about the topic, a concepts index is attached at the end of the study.

Key Words: Divân Literature, Hicrî, Karaçelebî-zâde, poet, poetry, analysis.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
ÖNSÖZ	xv
KISALTMALAR	xvii

GİRİŞ

HİCRÎ'NİN HAYATI EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1. Hayatı	1
1.2. Eserleri	3
1.3.Edebî Kişiliği	4
1.3.1. Kaynakların Şiirlerini Değerlendirişi	4
1.3.2. Kendi Şiirini Değerlendirişi	5
1.4. Hicrî'nin Tesirinde Kaldığı Şairler	6
1.5. Muhteva Özellikleri	6
1.6. Nazım Şekli ve Vezin	22

BİRİNCİ BÖLÜM

HİCRÎ DÎVÂNİ'NİN TAHLİLİ

A. DİN VE TASAVVUF

1. DİN	25
1. 1. Allah	25
1. 2. Sûre ve Âyetler	26

1. 3. Peygamberler	26
1. 3. 1. Hz. Yûsuf	26
1. 3. 2. Hz. Süleymân	27
1. 3. 3. Hz. İsa	27
1. 3. 4. Hz. Mûsâ	28
1. 3. 5. Hz. Hızır	28
1. 3. 6. Hz. Lokmân	29
1. 3. 7. Hz. Nûh	29
1. 4. Cennet	30
1. 4. 1. Kevser	31
1. 4. 2. Hûrî	31
1. 5. Cehennem	32
1. 6. Diğer Dinî Mefhumlar	32
2. TASAVVUF	33
2. 1. Âşık	34
2. 2. Dervîş	35
2. 3. Mürîd	36
2. 4. Pîr-i Mugân	36
2. 5. Zâhîd	36
B. CEMİYET	
1. ŞAHISLAR	
1. 1. Rüstem (Destân) , Zâl	37
1. 2. Cem (Cemşîd)	37
1. 3. Mecnun (Kays), Leyla	38
1. 4. Ferhad, Şirin	39
1. 5. İskender	40
1. 6. Yakut-ı Mustasımî	40
1. 7. İbn-i Sina	41

2. ÜLKELER VE ŞEHİRLER	41
3. İÇTİMÂÎ HAYAT	42
3. 1. Ordu ve Saray İle İlgili Unsurlar	42
3. 1. 1. Asker, Leşker	42
3. 1. 2. Tâc	43
3. 1. 3. Pâdişâh	44
3. 2. Deniz ve Deniz Araçları	45
3. 2. 1. Bahr	45
3. 2. 2. Fülk	46
3. 2. 3. Zevrak	47
3. 3. Çalgı Aletleri	47
3. 3. 1. Çeng ve Def	47
3. 3. 2. Ney	48
3. 4. Eğlence Hayatı (Bezm, Meyhâne, Meclis)	48
3. 5. Yapı Unsurları	49
3. 5. 1. Hâne	49
3. 5. 2. Dârü's-şifâ	49
3. 5. 3. Kasr	50
3. 5. 4. Mescid, Mihrâb	50
3. 5. 5. Zindân, Çâh	51
3. 6. Tatlılar	52
3. 6. 1. Şeker, Sükker	52
3. 6. 2. Helvâ	52
3. 7. İçecekler	53
3. 7. 1. Şarap, Mey, Mül	53
3. 7. 2. Şerbet	54
3. 7. 3. Süt	54
3. 8. Tıbbî Unsurlar	55
3. 8. 1. Tabîp, Bîmâr, Dermân	55
3. 8. 2. Zehîr	56
3. 9. Süs Eşyaları	56

3. 9. 1. Altın	56
3. 9. 2. Sîm	57
3. 9. 3. Gevher (Cevher)	58
3. 9. 4. Mercan, La'l	58
3. 9. 5. Dürr, İnci, Yâkût, Lü'lü	59
3. 10. Âyine, Mir'at	60
3. 11. Güzel Kokular	61
3. 11. 1. Bûy	61
3. 11. 2. 'Anber	62
3. 11. 3. Nâfe	62
3. 11. 4. Misk	63
3. 12. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar	63
3. 12. 1. Çerağ, Şem'	63
3. 12. 2. Perde, Hicâb	65
3. 12. 3. Şîşe	65
3. 12. 4. Câm, Sâğar	66
3. 12. 5. Kafes	67
3. 12. 6. Rişte	67
3. 12. 7. Zencîr	68
3. 12. 8. Kemend	68
3. 13. Giyim Eşyaları	68
3. 13. 1. Pîrehen	68
3. 13. 2. Dâmen	69
3. 13. 3. Libâs	69
3. 13. 4. Hırka	70
3. 13. 5. Hil'at	70
3. 13. 6. Kabâ	71
3. 14. Yazı ile İlgili Gereçler	71
3. 14. 1. Hatt, Yazı	71
3. 14. 2. Kalem	72
3. 14. 3. Levh	72
3. 15. Silah ve Silahla İlgili Unsurlar	72

3. 15. 1. Tîg	72
3. 15. 2. Ok, Tîr, Hadeng	74
3. 15. 3. Hañçer	75
3. 15. 4. Yay, Kemân	75
C. İNSAN	
1. İNS, İNSAN, ÂDEM	76
2. GÜZELLİK	77
2. 1. Güzellik İle İlgili Tasavvurlar	77
2. 1. 1. Bağ, Gülşen, Sebze, Bahâr	78
2. 1. 2. Bezm, Meclis	81
3. SEVGİLİ	82
3. 1. Sevgili İle İlgili Tasavvurlar	82
3. 1. 1. Yûsuf, İsa (Mesih), Süleymân, Hızır	83
3. 1. 2. Perî	84
3. 1. 3. Melek, Hurî	85
3. 1. 4. Şem‘	86
3. 1. 5. Pâdişâh (şeh, şâh)	86
3. 1. 6. Cân	87
3. 1. 7. Tabîp	88
3. 1. 8. Gonca, Gül, Servi	89
3. 1. 9. Mihr ve Mâh	91
3. 1. 10. İnci	92
3. 1. 11. Âb	93
3. 1. 12. Sâkî	94
3. 1. 13. Sanem	94
4. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI	95
4. 1. Saç (Zülf, Perçem, Mû, Kâkül)	95

4. 1. 1. Şekil Bakımından Saç	96
4. 1. 1. 1. Zencîr	96
4. 1. 1. 2. Ejderhâ, Mâr	97
4. 1. 1. 3. Kemend	97
4. 1. 1. 4. Perîşân	98
4. 1. 1. 5. Halka	98
4. 1. 1. 6. Sâye	99
4. 1. 2. Renk Bakımından Saç	99
4. 1. 3. Koku Bakımından Saç	99
4. 2. Kaş	100
4. 2. 1. Hilâl	100
4. 2. 2. Kemân (Yay)	101
4. 2. 3. Mihrab, Kible, Secde	101
4. 3. Çeşm (Göz, Dîde)	102
4. 4. Gamze	103
4. 4. 1. Tîr (Ok)	103
4. 4. 2. Kattâl	104
4. 4. 3. Hûnrîz	105
4. 5. Kirpik (Müjgân, Müje)	105
4. 6. Yüz ve Yanak (Didâr, Rûy, Vech, ‘Ârız, Ruhsâr)	106
4. 6. 1. Güneş (Mihr, Âfitâb)	107
4. 6. 2. Ay (Meh, Mâh, Kamer)	108
4. 6. 3. Şem‘	109
4. 6. 4. Levha	109
4. 6. 5. Ka’be	110
4. 6. 6. Perî	110
4. 6. 7. Gül, Gülşen	111
4. 7. Hâl (Ben)	111
4. 8. Hatt (Ayva Tüyleri)	112
4. 9. Ağız (Dehân, Dehen, Fem)	113
4. 9. 1. Gonca	114
4. 9. 2. Şeker, Şirin	114

4. 10. Dudak (Leb)	115
4. 10. 1. Şirin	115
4. 10. 2. La‘l	116
4. 10. 3. Câm	116
4. 10. 3. Âb-ı Hayvan	117
4. 11. Boy (Kamet, Endam)	118
4. 11. 1. Servi	118
4. 11. 2. ‘Ar‘ar, Şimşad	119
4. 11. 3. Bâlâ	119
4. 11. 4. Nihâl	120
4. 11. 5. Elif	120
4. 11. 6. Tûbâ	121
4. 12. Diş	122
4. 13. Bel	122
4. 14. Beden (Ten)	123
4. 15. El (Dest), Ayak (Pâ)	123
4. 16. Kûy-i yâr (Semt, Mahalle, Köy)	124
5. GÖNÜL (DİL)	125
5. 1. Divâne, Mecnûn, Şeydâ	127
5. 2. Vîrân	127
5. 3. Hasta, Kebâb, Bîmâr	128
6. ÂŞIK	129
6. 1. Bülbül (Hezâr)	129
6. 2. Pervâne, Şem’	130
6. 3. Bende (Köle), Gedâ (Dilenci) Üftâde	131
6. 4. Rind	131
6. 5. Dîvâne	132
7. RAKİP	132

D. TABİAT

1. KOZMİK ÂLEM	133
1. 1. Felek	133
1. 2. Yıldızlar (Necm, Encüm)	134
1. 3. Güneş (Mîhr, Afitâb)	135
1. 4. Ay (Mâh, Meh, Kamer)	136
1. 5. Gölge (Sâye)	137
2. ZAMAN VE ZAMANLA İLGİLİ MEFHURLAR	138
2. 1. Zaman (Devr, Eyyâm, Dehr, Rûzgâr)	138
2. 2. Mevsimler (Fasl)	139
2. 3. Yıl, Ay	140
2. 4. Gün (Rûz), Gece (Gice, Leyl, Şeb)	141
2. 5. Sabah (Subh)	142
3. DÖRT UNSUR (ANÂSİR-I ERBA‘A)	143
3. 1. Su	143
3. 1. 1. Deniz (Bahr, Ummân, Deryâ)	144
3. 1. 2. Akarsu (Cû)	144
3. 1. 3. Bulut	145
3. 1. 4. Yağmur (Bârân)	145
3. 2. Toprak ve İlgili Unsurlar	146
3. 2. 1. Toprak (Hâk)	146
3. 2. 2. Toz (Gubâr, Gerd)	147
3. 2. 3. Taş (Seng)	147
3. 3. Ateş ve İlgili Unsurlar	148
3. 3. 1. Ateş (Nâr, Şerer)	148
3. 3. 2. Duman (Dûd, Duhân), Kül	149
3. 4. Hava ve İlgili Unsurlar	149
3. 4. 1. Rûzgâr (Bâd, Sabâ)	149

4. HAYVANLAR	150
4. 1. Kuşlar	150
4. 1. 1. Murg, Şehbâz, Zâg	150
4. 1. 2. Bülbül (Andelîb, Hezâr)	151
4. 1. 3. Papağan (Tûtî)	152
4. 1. 4. Kebûter	153
4. 2. Dört Ayaklı Hayvanlar	153
4. 2. 1. Âhû	153
4. 2. 2. At (Semend)	153
4. 2. 3. Köpek (Seg, İt)	154
4. 2. 4. Eşek (Har)	155
4. 3. Diğer Hayvanlar	155
4. 3. 1. Pervâne	155
4. 3. 2. Karınca	156
4. 3. 3. Mâr, Ejderhâ	156
4. 3. 4. Semender	157
5. NEBATAT	157
5. 1. Ağaçlar	157
5. 1. 1. Servi	157
5. 1. 2. ‘Ar‘ar	158
5. 1. 3. Şimşâd	158
5. 1. 4. Tûbâ	158
5. 1. 5. Çınâr, Sanevber	159
5. 2. Çiçekler	159
5. 2. 1. Gül, Gonca, Verd	160
5. 2. 2. Benefşe	160
5. 2. 3. Lâle	161
5. 2. 4. Nergis	161
5. 2. 5. Sünbül	162
5. 2. 6. Yasemin (Semen)	162
5. 2. 7. Erguvân	163

5. 3. Diğer Unsurlar	163
5. 3. 1. Bağ	163
5. 3. 2. Çemen	164
5. 3. 3. Sebze	164
5. 3. 4. Gülistân, Gülşen, Gölzâr	165
SONUÇ	166
KAYNAKÇA	168
İKİNCİ BÖLÜM	
HİCRÎ DÎVÂNÎ'NİN TRANSKRİPSİYONLU METNİ	173
KAVRAMLAR DİZİNİ	
Kavramlar Dizini	249

ÖNSÖZ

Yaklaşık yedi asra damga vuran ve Osmanlı medeniyetinin en önemli unsuru olan Dîvân Edebiyatı, ecdadımızla olan rabitalarımızı perçinleyen bir vasıta, ruhumuzu besleyen bir ilham kaynağıdır.

Bu dönemde, özellikle devletin her açıdan altın çağını yaşadığı 16. asırda ortaya konulan eserler Türk kültürünün çok ehemmiyetli bir bölümünü teşkil etmektedir. Klasik Türk Edebiyatı hakkında doğru tespitlerde bulunabilmek için bu edebiyatın beslendiği kaynakları dikkatle incelemek ve anlamak gerekir. Bundan dolayı döneme ait tespit edilebilen tüm eserlerin günümüze kazandırılması gerekir. Çünkü Dîvân Edebiyatının seyrini takip edebilmek, hakkında doğru ve tam bir hükme varabilmek için yalnız meşhur şahsiyetler ve bunların eserlerini değerlendirmek yeterli olmadığı, bu sahada çalışanlarca kabul edilen bir gerçektir. Bu vadiye yapılan çalışmaların yelpazesi genişledikçe Dîvân Edebiyatıyla ilgili verilen hükümler daha geçerli ve gerçekçi hale gelmiştir. Bununla beraber Dîvân Edebiyatı alanında yapılan çalışmalar, dönemin sosyal hayatını, düşünce ve sanat dünyasını, zevklerini göstermesi açısından da ayrıca önem arz etmektedir.

Başlangıçta bu amaçla yola çıkarak, belli başlı kaynakların çoğunda adı geçen; fakat üzerine herhangi bir akademik çalışma yapılmayan 16. Asır şairlerinden Hüsem-zade Karaçelebi Mehmet Hicrî (ö.1556)' nin hayatı edebî, edebi kişiliği ve Dîvânının transkripsiyonlu metnini kapsayan bir çalışma hazırladık. Fakat çalışmamızı bitirip savunma aşamasında iken tez konumuzun bizden bir sene önce Ömer Zülfe tarafından yapıp yayımlandığını fark ettik. Oysa başta yaptığımız ön araştırmada bu çalışmaya rastlamadık. Bunun sebebi şâirin ismi transkribe edilirken farklı okunuşlara müsait olmasıdır. Arap alfabesiyle h (ه), cim (ج), ra (ر) ve (ر) harfleriyle yazılan isim, transkribe edilen kaynakların tamamında Hicrî şeklinde çevrilirken Ömer Zülfe, çalışmasında Hecrî'yi tercih etmiştir.

Bu talihsiz olaydan sonra, hem yaklaşık iki yıllık emeğimizin boşa gitmemesi hem de sahaya, yeni bir şeyler ortaya koyarak katkıda bulunmak adına çalışmamıza divanın tahlilini yapıp ekledik. Ayrıca çalışmamızın sonuna kavramlar dizini ilave ettik.

Ömer Zülfe'nin eserinde yer alıp da çalışmamızda olmayan gazelleri kafiyeyi esas

olarak tezimize ekledik. Kaynağını da dipnotlarla gösterdik. Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte, tezkire ve şiir mecmualarında yer alan şâirle ilgili tüm bilgiler derlenmiş ve bu bilgiler ışığında şâirin hayatı, şiiri, sanatı ve edebî kişiliği ortaya konulmuştur. Ayrıca şâirin hangi şahsiyetlerden etkilendiği, şiirlerinde daha çok hangi konuları ele aldığı ve üslubu gibi konular örneklerle işlenmiştir.

Birinci bölümde divânın tahlîli yapılmıştır.

İkinci bölümde Divân'ın transkripsiyonlu metni yer almaktadır. Metin, Milli Kütüphanede "06 Mil Yz A 715" numaralı şiir mecmuasında yer alan Divân'ın yazması esas alınarak oluşturulmuştur.

Son olarak şâir ve eser üzerine yapılacak araştırmalara kolaylık sağlamak amacıyla kavramlar dizini eklenmiştir.

Türk edebiyatının en uzun soluklu dönemi olan Divân Edebiyatının doğru anlaşılıp ve geleceğe ışık tutması için yaptığımız bu çalışma sahaya ufak bir katkıda bulunsa amacımıza ulaşmış olacağız.

Bu çalışmamda büyük bir anlayış ve sabırla desteğini, yol göstericiliğini benden esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Ahmet KARTAL'a, bana her zaman destek olan yüksek lisans arkadaşlarıma en kalbi duygularıyla teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet Selman YİĞİT

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale/Adı geçen madde
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Ans.	: Ansiklopedi
bak.	: Bakanlığı
bkz.	: bakınız
böl.	: Bölümü
c.	: Cilt
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
ed.	: Edebiyat
fak.	: Fakülte
haz.	: Hazırlayan
Ktp.	: Kütüphane/Kitaplık
MEB.	: Millî Eğitim Bakanlığı
MK.	: Millî Kütüphane
ö.	: ölümü
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
üni.	: Üniversite
vd.	: ve diğerleri
vr.	: varak
vs.	: vesaire
yay.	: Yayımlı
yz.	: Yazma
TAED	: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi

GİRİŞ

HAYATI ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1.1. Hayatı

Asıl adı kaynakların çoğunda Mehmed olarak tespit edilmiştir¹. *Tuhfe-i Nâilî'de*² ise Muhyiddin Mehmed olarak geçmektedir. Kara Çelebî lakabıyla bilinen şâir, şiirlerinde Hicrî mahlasını kullanmıştır. Doğumu hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Babası Kadı Hüsamüddin (ö.920/1514) çeşitli yerlerde kadılık yapmış, yaşadığı devrin önemli kadılarındandır³. Kadı Hüsamüddin'in, Fatih Sultan Mehmed döneminde vezirlik yapan Karamanlı Nişancı Mehmet Paşa ile olan yakınlığı konusunda ihtilaf vardır. *Sicill-i 'Osmânî*⁴ ve *Mecmû'a-i Tevârih'de*⁵ Karamanlı Nişancı Mehmet Paşa'nın kardeşi olarak belirtilse de ağır basan görüş adı geçen zatin kölesi olduğudur.

¹ 'Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ* (Haz. Süleyman Solmaz), İnceleme- Metin, Ankara, 2005, s. 137; 'Aşık Çelebî, *Meşâ'irü's-Şu'arâ* (Haz. Filiz Kılıç), İnceleme-Metin, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010. s. 74; Kınalı-zâde Hasan Çelebî, *Tezkiretü's-Şu'arâ* (Haz. İbrahim Kutluk), TTK. Yay., Ankara 1989 s.1059; Beyânî, *Tezkiretü's-Şu'arâ* (Haz. İbrahim Kutluk), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 325; Mecdî, *Hadâyiku's-Şakâyık* (Haz. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yay. İstanbul 1989, 1. C. s. 495; Gelibolulu 'Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı* (Haz. Mustafa İsen), AKM yay. Tezkireler Dizisi 2, Ankara 1994, s. 283, Riyâzî, *Riyâzu's-Şu'arâ*, (Haz. Namık Açıkgöz) Metin-Dizin, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, AÜ. DTCF. Eski Türk Edebiyatı Birimi, Ankara 1982, s. 146; Kâf-zâde fâ'izî, *Zübdetü'l-Eş'âr*: (Haz. Bekir Kayabaşı) İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya 1997, s. 130; Kâtib Çelebî, *Keşfu'z- Zünûn*, (Haz. Şerafettin Yaltkaya, Kilisli Rıfat Bilge), Maarif Vekilliği, Maarif Matbaası, 1941, I. C, s. 819; Kara Çelebî-zâde 'Abd' ül-'azîz, *Gülşeni Niyâz* (Haz. Fatma Bindal) Tenkitli Metin-İnceleme Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1996, s. 53; Belîg, *Güldeste-i Riyâz-ı 'İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân* (Haz. Kadir atlansoy), Asa Kitabevi, 1998, s. 250; Müstakîm-zâde, *Mecelletü'n-Nisâb* (Haz. İman Mohammed İssa) Kişi, Eser, Yer Adları Açıklamalı Dizin. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1995, s. 352; Hâfiz Hüseyin-i Ayyânsarâyî, *Mecmû'a-i Tevârih* (Haz. Fahri Ç. Derin, Vahit Çabuk), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1985, s. 239, Ş. Sâmî, Kâmûsu'l-A'lâm, İstanbul 1308, 6. C. s. 4732; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i 'Osmânî* (Haz. Nuri Akbayır), Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1996, 4. C. s. 1110.

² Tuman, İnehân-zâde Mehmed Nâil, *Tuhfe-i Nâ'ilî*, MEB. Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kütüphanesi, 870 Yy. 1949, II. C. s. 4710.

³ 'Aşık Çelebî, a.g.e., s., 74; Belîg, a.g.e., s. 250; Riyâzî, a.g.e. s., 123; Gelibolulu 'Âlî, a.g.e., s. 283; Kınalı-zâde Hasan Çelebî, , a.g.e., s.1059, Beyânî, a.g.e., s. 325.

⁴ Mehmed Süreyyâ, a.g.e., 4. C. s. 1110.

⁵ Hâfiz Hüseyin-i Ayyânsarâyî, , a.g.e., s. 239.

Osmanlı Devletinde, 1689 yılına kadar ilim ve sanat hayatında kadı, müderris, şâir ve çeşitli devlet kademelerinde meşhur şahsiyetler yetiştiren Kara Çelebî-zâdeler⁶ ünvanını bir kayda göre Kadı Hüsamüddin Efendi'nin, Niğdeli Kara Yakup b. İdris b. Abdullah'a damat olması nedeniyle almıştır.⁷ Kadıasker Hüsamüddin (ö. 1598), şâir ve tarihçi olmakla beraber şeyhülislamlık vazifesini de yapan Kara Çelebîzade Abdülaziz Efendi de bu aile mensubundandır.⁸

Ahdî dışındaki tüm kaynaklar, Hicrî'nin Bursalı olduğunda ittifak ederler⁹. Ahdî ise *Gülşen-i Şu'arâ*'da şâirin Karamanlı olduğunu kaydeder. Şâirin babasının Karamanlı Nişancı Mehmet Paşa'nın kardeşi olduğu tezi doğru ise şâirin Karamanlı olduğu ve nesebinin Mevlânâ Cellâleddîn-i Rûmî'ye dayandığı kuvvetle muhtemeldir.¹⁰

Hicrî çocukluğunda ve gençliğinde sağlam bir eğitim almış. Kemal Paşa-zâdeden mülazemetle mezun olup Bursa, Kütahya, Amasya, Manisa gibi yerlerde müderrislik yapmıştır. Bir süre sonra müderrislikten kadılık mesleğine geçmiş, Şam ve Bursada kadılık yapmıştır. Kadılıktan azledilince tekrar müderrislik mesleğine dönüp önce Bursa'da daha sonra İstanbul'un önde gelen medreselerinde ders vermiştir. Hicrî hayatının son safhasında tekrar kadılık mesleğine terfi edip sırasıyla Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulunmuştur.

Gelibolulu *'Âlî'nin Künhü'l-Ahbâr*'ında, devrin şeyhülislamı Ebussuud Efendi (1490-1575) daha hayatta iken Muhaşşi Sinan Efendi (ö. 1578) gibi mümtaz ulema varken şeyhülislamlık vazifesine Ebussuud Efendi'den sonra Hicrî'nin layık görülmesi şâirin uhdesine aldığı vazifeleri hakkıyla ifa ettiğini göstermektedir.¹¹

⁶ Mehmed Süreyyâ, , a.g.e., 4. C. s. 1110.

⁷ Nevzat Kaya, "Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi", *TDVİA*, 24. C. s. 381.

⁸ Kaya, a.g.m., 24. C. s. 381.

⁹ 'Âşık Çelebî, a.g.e., s. 74; Kınalı-zâde Hasan Çelebî, a.g.e., s.1059; Beyânî, , a.g.e., s. 325, Mecdî, a.g.e., 1. C. s. 495; Gelibolulu 'Âlî, , a.g.e., s. 283; Riyâzî, a.g.e. 146; Kâf-zâde Fâ'izî, a.g.e., s.130; Kâtib Çelebî, a.g.e., I. C., 819; Kara Çelebî-zâde 'Abd' ül-'azîz, a.g.e., 53b; Belîg, a.g.e., s. 25; Müstakîm-zâde, a.g.e., s. 352; Hâfız Hüseyin-i Ayyânsarâyî, a.g.e. s. 239; Ş. Sâmî, Kâmûsu'l-A'lâm: 6. C. s. 4732, Mehmed Süreyyâ, a.g.e., 4. C. s. 1110.

¹⁰ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i 'Osmânî*: 3. C. s. 1029.

¹¹ 'Ahdî a.g.e., s. 137; 'Âşık Çelebî, a.g.e., s. 74; Kınalı-zâde Hasan Çelebî, a.g.e., s.1059, Beyânî a.g.e., s. 325; Mecdî, a.g.e., 1. C. s. 495, Gelibolulu 'Âlî, a.g.e., s. 283, Riyâzî, a.g.e., 146; Kâf-zâde Fâ'izî, a.g.e. s. 130; Kâtib Çelebî, a.g.e. I. C. s. 819; Kara Çelebî-zâde 'Abd' ül-'azîz, a.g.e. 53; Belîg a.g.e., s. 250; Müstakîm-zâde, a.g.e., s. 352, Hâfız Hüseyin-i Ayyânsarâyî a.g.e., s. 239, Ş. Sâmî a.g.e., 6. C. s. 4732; Mehmed Süreyyâ, a.g.e., 3. C. s. 1029.

Hicrî, 1556 tarihinde İstanbul kadılığı vazifesini yürüttüğü esnada vefat etmiştir. Şâirin kabri hocası Kemal Paşazadenin yakınında, Edirne kapısı yakınındaki Emir Buharî Dergâhı'ndadır.¹² Şâirin ölümüne devrin şâirleri tarafından şu mısra ve beyitte tarih düşülmüştür.

visâle erdi âyet buldı Hicrî¹³

çeküp bir âh tarih-i vefâtın
didiler hicret-i Hicrî Efendî¹⁴

Hâfız Hüseyin-i Ayvânsarâyî *Mecmû'a-i Tevârih*'de 'ferikün fil cenneh' tarihi düşülmüştür.

1.2. Eserleri

Hicrî'ye tezkirelerinde yer veren tüm şahsiyetler gerek nazım gerekse nesrinden sitayişle bahsettikleri halde dîvânından başka herhangi bir eserinin varlığından söz etmemektedirler. Şâir üzerine yakın zamanda kapsamlı bir çalışma hazırlayan Ömer Zülfe, Hicrî'nin fıkıh, hadis, tefsir ve kelâm sahalalarında *Vâkı'ât-ı Kara Çelebî*, *Sefînetü'd-Dürer*, *Risâle fi'l-Vakf*, *Risâle fi Mes'eleti'l-Vasî*, *Yevme Ye'tî Ba'du Âyâti Rabbike*, *Gül-i Sad-berg*, *Vakfet-i Kara Çelebî*, *el-Cevâhirü'l-Ma'neviyye*, *Hâşiye-i Kara Çelebî* adlı eserlerini tespit etmiştir¹⁵:

Şâirin, Dîvânının şimdiye kadar bilinen tek nüshası Millî Kütüphane'de 06 Mil Yz. FB 377/2 numaralı kayıttadır. Dîvânlar Mecmuasının 15a-44a yaprakları arasında bulunan bu Dîvânda 127 gazel bulunmaktadır.

¹² Hâfız Hüseyin-i Ayvânsarâyî, a.g.e., s. 239.

¹³ Kınalı-zâde Hasan Çelebî, a.g.e., s. 1059.

¹⁴ Kâtib Çelebî, a.g.e., I. C. s. 819.

¹⁵ Ömer Zülfe, *Kara Çelebî Muhyi'd-dîn Mehmed Hecrî Dîvânı*, Yayın Evi, İstanbul 2010, s. 22.

1.3. Edebî Kişiliği

1.3.1. Kaynakların Şiirini Değerlendirişi

Şâirden bahseden bütün kaynaklar şâirin ilim ve fazilet alanında başarılı olduğunu kabul ettikten sonra şiire olan kabiliyetinin de dikkate değer olduğunda hemfikirdirler. Öyle ki kimi tezkirelerde nazma olan kabiliyetini diğer maharetlerinin fevkinde olduğu belirtilmiştir.

Ahdî *Gülşen-i Şu'arâ*sında¹⁶ Hicrî'nin şiirlerini değerlendirirken en can alıcı noktanın şâirin mahlasına muvafık olarak şiirlerinde fîrak ve hicrânı terennüm ettiğini ifade eder. Bunun yanında şâirin şiirlerinin diğer şâirler arasında da mergup olduğunu da belirtir. Ayrıca şâirin kendine has bir üslubu olduğunu ortaya koyar. Şâirin beyitlerini güzel hayaller ile süslediğini ve bolca atasözü ve atasözü mahiyetinde vecizelere yer verdiğini de sözlerine ilave eder.

*Riyâzu's-Şu'arâ'da*¹⁷ Riyazî Hicrî'den bahsederken “ol zat-ı fezâil gösterin şi'ri kemalât-ı 'ilmiyesine ser-berdür” ifadeleri kullanmıştır.

Âşık Çelebî, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'sında¹⁸ şâirin şiir dünyasını değerlendirirken mesleğinin getirdiği ağır başlılık ve kemalatın kayıtlarından azade olarak şâirin şiir meclislerine ve şaraba olan düşkünlüğünden dem vurur. Bu hususiyetten dolayı Hicrîyi bataklıkta açan güle benzetir.

Gelibolulu 'Âlî, *Künhü'l-Ahbârî'nda*¹⁹ “fezâilinden fazla eş'ar-ı lâtifesi vardır. Ve inşası dahi pesend-u tahsine sezâdür” sözleriyle şâiri övmektedir.

Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâyiku's-Şakâyıkta*²⁰ şâirin şiirlerini benzersiz olduğunu kaydeder. Şâirin nazmının letâfetinden bahsederken belâgatın incelikleriyle dolu olduğunu ortaya koyar. Şiirlerinin gönüller üzerindeki tesirini, sevgiliyle kavuşmuş, haliyle bütün hicrân elemelerinden azade olmuş aşığa benzetir.

¹⁶ 'Ahdî, a.g.e., s. 137.

¹⁷ Riyazî, a.g.e., s. 283.

¹⁸ Âşık Çelebî, a.g.e., s. 74.

¹⁹ Gelibolulu 'Âlî, a.g.e., s. 283.

²⁰ Mecdî, a.g.e., 1. Cilt s. 495.

Hasan Çelebî, fenn-i şiirdeki meharetinin belâgattan nasibi olan herkesçe takdir edildiğini ve inciler saçan şiirlere sahip olduğunu belirtir.²¹

Beyânî “makbul-u ‘alem, nazm-ı müselleme sahiptir” ifadeleriyle şâiri medhetmektedir.²²

Kısacası Hicrî’den bahseden bütün tezkireler şâirin şiir vadisinde muvaffak olduğunu ve şiire kabiliyetinin fevkalade olduğunu kabul ederler.

1. 3. 2. Kendi Şiirini Değerlendirışı

Dîvân Edebiyatında bütün şâirler özellikle makta beyitlerde kendilerini övmesi ve şiirlerini üstün tutmaları alışlagelmiş bir gelenektir. Fakat edebî kişiliğini ve şahsi hususiyetlerini şiirin arka planına ve mana derinliğine ancak büyük şâirler işleyebilmişlerdir. Tezimize konu olan Hicrî’nin de bu vadide beyitleri az değildir. Fakat şâirin kendini övüp meslektaşlarından üstün tuttuğu beyitler tespit edebildiğimiz kadarıyla şu ikisidir:

müşteri olalı herkes bu metâ‘-ı nazmuma

hicriyâ kalmadı şi‘r-i ğayra ‘âlemde revâc

(015/5)

gitse hicrî ğayrı şâ‘irler aña olmaz bedel

şâh-bâzuñ şanma kim zâğ u zağan yerin tatar

(036/6)

Şâir başka bir beyitte şiirini tavsif ederken “halavet” ve “rengin eda” ifadelerini kullanır:

hicrî sühanda vaşf-ı mey ü la‘l-i yâr kıl

vir şi‘rüne halâvet ü rengin edâlığ it

(009/5)

²¹ Kımalı-zâde Hasan Çelebî, , a.g.e., s. 1059.

²² Beyânî, a.g.e., s. 325.

1. 4. Hicrî'nin Tesirinde Kaldığı Şâirler

her ne sanât kim cihânda işlenir
anı halk üstâd elinden öğrenir²³

Âşık Paşa'nın bu beyiti öğrenmede usta-çırak ilişkisini önemini ortaya koymaktadır. Şiir sanatında şâirlerin kendinden önceki üstadları taklit etmeleri başka bir deyişle nazire yazmaları Dîvân Edebiyatını kabul görmüş gerçeklerindedir. Şiir yazmak öncelikle doğuştan sahip olunan kabiliyetlere bakar. Bununla beraber talim ve taklidin şiir eğitiminde vaz geçilmez bir devre olduğu su götürmez bir gerçektir²⁴.

Dîvân şâirlerinin kimlerden etkilendiklerini eserlerinden yola çıkarak tespit edebilmek için dil ve üslubunu incelemek ve yazmış olduğu nazirelerine bakmak gerekir. Şâir edebî şahsiyetini bina ederken özellikle ilk dönemlerinde kendilerinden önce yaşayan başarılı şâirleri üstad addederek onlar gibi söyleyip yazmaya gayret ederler. Bu durumda yaygın olarak yapılan ilk iş beğenilen şâirlere nazire yazmaktır.²⁵

Hicrî de bu gelenekten beslenen tüm şâirler gibi şiirini ve sanatını beğendiği Hayretî, Necâtî Beg, Tâci-zâde Câfer Çelebî, Ahmet Paşa, Zâtî, Visâlî, Hârimî gibi şâirlere nazire yazmıştır. Şâirin hemen her şiirinde atasözü ve deyimlere yer vermesi hususu göz önünde bulundurulduğunda Necati Beg şiirinde kemalini bulan bilgece hikmetlerle süslenmiş gazel yazma üslubunu benimsediğini ve bu vadede şiirlerini terennüm ettiğini söyleyebiliriz.

1.5. Muhtava Özellikleri

Hicrî, mensub olduğu Dîvân Edebiyatının diğer tüm şâirleri gibi en çok sevgiliye duyulan aşkı, ayrılığın dayanılmaz elemeleri, içki meclisleri gibi konuları işlemiştir. Fakat şâir dünyanın faniliği ve ayrılık acısını gerek dile getirme sıklığı gerekse ifade ederken takındığı tavır ile dikkat çekmektedir. Dünyanın gelip

²³ Cemal Kurnaz, *Osmanlı Şâir Okulu*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007, s. 63.

²⁴ Kurnaz, a.g.e., s. 63.

²⁵ Kurnaz, a.g.e., s. 64.

geçiciliğini kadılık mesleği ile ayrılığı sık işlemesini de ruh hali ve mahlasıyla ilişkilendirmek mümkündür.

Bu hayatın faniliğini anlatan bazı beyitleri şunlardır:

olup beķāya tālib bu bī-beķā cihāndan
el çek götür ayağı başuñda varsa devlet

(011/2)

yüziñe güldüğine aldanma hicrī ‘ālemüñ
çünkü āħir ne ķadar var ise lezzet telħ olur

(052/5)

gerekse ĥasret ile öl güle bakmaz yüziñe gül
hezār ağlar var ey bülbül cihāndur bunda gülmiş yok

(084/3)

ťāli‘üñ dünyede şa‘d olmasa incinme gönül
fanīdür çünkü cihān dār-ı sa‘ādet bākī

(137/6)

İnsan dünya malına tama göstermemeli. Asıl, baki olan ahirete hazırlanmalıdır:

āħiret ‘azmin kılan ehl-i ķan ā‘at hicrīyā
māla meyl itmez eger olursa dünyā bir yana

(003/5)

Hem dünyada hem ahirette mutluluğu isteyen dünyayı terk edip dost yoluna girmelidir:

şāh olmak ister iseñ eger iki ‘āleme
terk eyle varı düş yolumıza gedālıđ it

(009/2)

Dünyanın insanın yüzüne güldüğüne aldanmamalı ve ona güvenilmemelidir:

hicrî yüzüne güldüğüne aldanup cihân
dünyâ-yı dūnı key şaşın edinme tekyegâh

(127/5)

yüziñe güldüğüne aldanma hicrî ‘âlemün
çünkü âhîr ne kadar var ise lezzet telh olur

(052/5)

insan, dünya malına zerre kadar kıymet vermemelidir:

şu gibi ‘âşık-ı dîdâr oluben pāk olıgör
zerreye şayma cihân mülkini bî-bāk olıgör

(040/1)

Hicrî'nin döne döne işlediği en önemli konulardan biri de ayrılık acısıdır:

çekince sâkî-i hicrân elinden cām-ı zehr-âlūd
ecel şahbâsını nüş eylemek ‘ayn-ı sa‘âdetdür

(043/4)

her vişâlün âhîri hicrân imiş çün hicrîyâ
şimdiden cānı cefâ-yı hacre mu‘tād eylerem

(100/5)

Ne dert ne tasa ne de bela, insanı öldüren ayrılık acısıdır:

guşşa vü derd-i belâdan ğam yimezdi n'eylesün
hicrîyi derd ile âhîr öldüren hicrân imiş

(080/7)

Ayrılık acısının çaresi ya sabırdır ya sefer:

didiler hicrân devāsına ya şabr u ya sefer
gitmege tākātüm şabr ğāyet telh olur

(052/4)

Gönül göğüs fırınında hicrân ateşiyle döne döne kebab oldu:

döne döne âteş-i hicrân ile
sîne tennûrında dil oldu kebâb

(004/2)

Hicrân mevsiminin ayrılık günlerini Allah kimseye göstermesin:

geldi firkağ demleri irişdi hicrân günleri
kimseye göstermesün hağ ol perîşân günleri

(140/1)

Dîvân şâirlerinin kuru ibadetle vakit geçiren, ‘aşk-ı hakikiden nasipsiz olan kaba sufiye çatması gelenek haline gelmiştir. Hicrî de zaman zaman bu geleneğe uymuştur:

kitâb-ı ‘ışkınuñ zâhid ne bilsün faşl u ebvâbın
kosun taqlîdi ol câhil degüldür ol anıñ bābı

(132/2)

ger şeyh-i şehri böyle tutarsa riyâ yolın
her gün varursa mescide bulmaz hudâ yolın

(111/1)

halvetde şûfi itdüğünü hicriyâ bugün
bi’llâh gör utanmadan andan haber virür

(048/5)

nice şafâ bula gönliñ kırı ‘ibâdet ile

şarâb-ı şâf ile şûfî çü kalbiñ olmasa şâf

(082/4)

bâde-i gül-gün ile ter tut dimâg-ı huşkiñi

beng ü afyon ile şûfî kırı şöhetden n’olur

(031/3)

Hicrî’nin şiirlerinde işlerinde işlediği diğer öne çıkan unsurlar; sevgilinin aşığı ettiği eziyetler, içki meclisi, meclis eğlenceleri, şarap, kadeh şeklinde sıralanabilir:

şevk-ı la‘lünle gönül cām-ı muşaffādan geçer

mest olup şâfî mey-i ‘ışk ile şahbādan geçer

(044/1)

sâkiyâ meclis-i gül içre yûri bezmi cem it

seni bir öpmek için iki tolu sun kerem it

(008/1)

pîr-i muğân eşigine sürsem yüzüm n’ola

her gün baña çün ol kapuda fetḥ-i bâb olur

(031/4)

bahâr oldu yine sevdâ-yı zülfün başda gâlibdür

anuñ’çün şevk-i la‘lünle gönül şahbāya tâlîbdür

(038/1)

şafâ-yı cām-ı la‘lündür beni zinde kılan cānâ

ne deñlü nâ-tüvân olsa kişi sāgar cüvân eyler

(051/3)

sâkiyâ cām-ı lebün şevki düşelden gönlüme

menzilüm kûy-ı ḥarâbât ve yirüm mey-ḥānedür

(053/3)

la‘l-i nābuñ-veş olmaya idi āl
böyle olmaz idüm meye meyyāl

(096/1)

Hicrî'nin şiirlerinde dikkat çeken bir diğer husus atasözü ve deyimlere sıkça yer vermesidir.

Kurunun yanında yaş da yanar:

ķurıyup göñlüm odından gözüm yaşı tıtuşdı ten
meşeldür kim dimişlerdür yanar ķurı yanınca yaş

(076/2)

Yerin kulağı vardır:

ey bıkı-i ğonce rāzuñı şakla açılma kim
tā ki çemende gül tıya yiriñ ķulağı var

(055/2)

Kara haber tez duyulur:

ħatıtuñ esrārı oldı sīnede fāş
yirde ķalmaz efendi ķara ğaber

(035/2)

Başa gelen çekilir:

sürħ ķan ile dimiş yār başın zeyn ideyin
bih diye hicrī gelür her ne yazılma başa

(124/5)

Yenilen pehlivan güreşe doymaz:

düşdigince tutuşur âteş-i 'ışkıyla gönül
didiler kim başılan toymadı cānā güreşe

(124/2)

Ölenle ölünmez:

ğam-ı hicrîñle cān çıkdıkda gönlüm tîgiñe düşdi
dimişlerdür egerçi kim ölen ardınca ölmüş yok

(084/4)

Emdiği süt burnundan geldi:

emdigüm süd kamu burnumdan aqup geldi dirîğ
lebüñi emmek için çekmişem ol deñli emek

(092/5)

Suya götürüp susuz getirdi:

şanma bahş içre mesîhā lebüñe söz yetirür
hızr-ı haţtuñ şuya iltür anı şusuz getirür

(023/1)

Kemden kem gelir:

bilmeyüp eksiklügin kaşına harf atmış hilāl
bu meşeldür hicrîyā elbette kemden kem gelür

(020/5)

Sele vermek:

seyle mi virmek dilersin yoḥsa hicrî 'ālemi
durmaz açılmaz yağar her dem yaşuñ bārān olup

(005/7)

Gönül kırmak, señeği sıyan da bir suyu getiren de bir:

şıdı gönîlini raķīb ağlayuban yāra didüm
saña birdür şu ki señek sır u yā şu getirür

(023/3)

Yabana atmak:

elin alup çenāruñ gülsitāndan
igen yabana atmalı degüldür

(050/3)

Acı dil vermek:

böyle tatlı yār iken ey husrev-i şîrîn-dehen
acı acı dil virür şîrîn temāşādur lebün

(091/3)

Az tamah kişiye çok ziyan eder:

vefā umduķ dehānından belā vü cevre düş oldık
dimişler az tama‘ ey dil kişiye çok ziyān eyler

(051/2)

Arayan Tanrısını bulur:

buldı hicrî isteyüp sîmîn şanemlerde seni
tañrısın bulur dimişler çünki ey yār isteyen

(109/5)

Bağrı kan olmak:

dil nice hūn olmasun bir dem kesilmez hānceri
taķılıp yanına yāruñ tîğ-ı bürrānı gibi

(136/4)

Bağrını delmek, kan yutmak:

la‘l-i lebûñle incü dişinüñ firâkına
kan yutdı la‘l ü bağrını deldi ‘adende dürr

(025/2)

Bahtı uykudan uyanmak, talihi yar olmak:

nice ârâm u nice tâkat nice şabr u qarâr
cân u dil gitmiş durur elde degül kim ihtiyâr

(026/1)

Aşığa namus ardır:

seng-i ğam ile şîşe-i nāmūs u nengi şı
reh-i belāda ‘āşıka nāmūs ‘ardur

(045/5)

Aşk hastasına ilaç olmaz:

çek eliñ ben hasteye tımār itmekden tabīb
çün marīz -ı derd-i ‘ışk olanlara olmaz ‘ilāc

(015/3)

Aşk şehidine kefen yaraşmaz:

şevk ile ten cübbesin çāk it degül kim pīrehen
kim dimişlerdür şehīd-i ‘ışka yaraşmaz kefen

(112/1)

Ateş gibi baş çekmek, yüz sürmek, esmek savurmak:

āb-veş yüz yere sür çekme gel âteş gibi baş

esme savurma hevāñ ile igen hāk olıgör

(040/2)

Ayağa düşmek:

başıñ kaldurmak isterseñ gönül hāk-i mezelletden

ayağuna düşüp elden koma zülf-i semen-sāyı

(139/3)

Ayağına baş koymak:

n'ola sākī hürmet ile ayağuna baş kōsam

devletiñde dest-i miñnetden yaqam buldı necāt

(007/3)

İş başa düştü, serden geçmek:

dil geçer cān u gönülden şanma dil-berden geçer

ehl-i 'ıñkuñ başına iş düşicek serden geçer

(028/1)

El vermek, başını ortaya koymak:

eger kim el virüp devlet kılaydı t̄ali'üm yāri

koyup başımı ortaya getürürdüm ele yāri

(138/1)

Baştan çıkarmak, hevaya yeltenmek:

kāküli sevdāsı başdan çıkarur gāfil me-bāş
key şaķın ey dil hevāya yiltenüp itme heves

(074/2)

Ayak dolamak:

dili başdan çıkarur başda hevā-yı hıttıñ vay
eger zülfiñ ayak tolayıp aña dolaşa

(124/4)

Bıçak kemiğe dayandı:

tīg-i hicrān ile derdā kemige irdi bıçak
yeter ey hūnī yeter cevr ü cefā bir kerem it

(008/4)

Boynu kıldan ince:

hıttā kıldum hıttuñ gelmiş didümse
miyānuñ gibi boynum kıldan ince

(130/4)

Cam güneşe mani olmaz:

māni‘ olmaz hicriyā nūr-ı cemāle zülf-i yār
perde-i şeb şu‘le-i şem‘a nice hāyil olur

(057/5)

Kara çullarda kalmak, çemberden geçmek:

şol kadar çekdi ğam-ı zülfiñ gönül kim ‘ākıbet
kara çullarda kalup za‘f ile çenberden geçer

(028/2)

Eşîğini beklemek:

ķo deşt ü beyābānı gönül bekle eşigin
mecnūn gibi zinhār şaķın itme sefāhet

(010/5)

Eteğini elden bırakmamak:

bir pāk-dāmeni bul ķoma etegin elden
boşa zen ü zenānı olma mürīd-i şehvet

(011/3)

Yüzü gülmek, gönlü açılmak:

yüzüme gülmedi ol gül-‘izārum
anuñ’çün ğonce-veş göñlüm açılmaz

(070/2)

Gönlüne düşmek:

sāķiyā cām-ı lebüñ şevķi düşelden göñlüme
menzilüm kūy-ı ħarābāt u yirüm mey-ĥānedür

(053/3)

Gönül vermek:

tır-i yāra gönül virür hicrī
bilmezüz kim ne cāna dermāndur

(029/5)

Gözleri yollarda kalmak:

gel gel ey ārām-ı cānum bir nazar göster yüzüñ
gözlerim yollarda ķaldı āh kim giryān olup

(005/5)

Gözüne kan görünmek:

leb ki sākī ayağ el üzre durur şakın anı
emerem bâde gibi an görünür gözlerime

(120/6)

Rumeli beyleri abdale mayil olur:

n'ola meyl itse dil-i dīvāneye hāl-i ruḥuñ
rūm ilinūñ begleri abdāla çün māyil olur

(057/2)

Ok gibi doğru olmak, eğri nazar:

o gibi doğru iken yolıñda ey aşı kemān
rāstī lāyık degüldür hicriye egri nazar

(024/8)

Kan içmek:

geh şarāb-ı nāz içer çeşmūñ dem olur an içer
bezm-i 'işretde nitekim oluyu tekrār mest

(012/4)

Kan yaşı dökme:

n'ola her dem acıyup an yaş dokerse yāreler
ayrılıpdur n'eylesün tīguñdan ol bī-çāreler

(049/1)

Kanı kurumak, ter düşmek:

anum nice urımaya sākīye hicrī kim
gördükçe anlı yaşumı yüzimde ter düşer

(021/5)

Kanına girmek, hazer kılmak:

gözümüñ girdi kanına hazer kııl seyl-i eşkümden
helâk itdi nice merdümleri bir kanlı ırmağdur

(030/2)

Kanlı bıçaklı düşman:

cân yedürürken gönül her lahza çeşm-i mestiñe
geri anuñla müjeñ kanlı bıçaqlu yağıdur

(054/3)

Gözüne katrece gelmemek:

nice hür u nice cennet cihānda yār var iken
gerekmez baña bir yaña qosalar iki dünyāyı

(139/6)

İki şahitle bir memleket alınır:

iqlīm-i ‘ışkı aldı gönül āh u vah ile
bir memleket alınur olıcak iki güvāh

(127/2)

İtler gibi pişman olmak:

seg-i kūyuñdan ayrı olduğına
gönül itler gibi peşimāndur

(029/2)

Kan ağlamak:

yeñile rahm idüp yaşumı silmez
meger kan ağladuğum yār bilmez

(070/1)

Yüzü ak olmak:

hüsni mir'âtına karşı dem-be-dem âh eylesem
yüzi ağ olsun ki biñ dürlü şafâlar gösterür

(041/4)

Ayağını öpmeye sarkmak, yüz vermek:

yüz virelden ayağũ öpmege sarķar her-bâr
görmedüm zülf-i mu'anber gibi kaç'â güstâh

(016/2)

Yüz karası:

gördi kim hâlũne beñdeş olmadı fülful
gitdi bu yüz karası ile diyâr-ı hâbeşe

(124/3)

Yüz çevirmek:

yüz çevirmez kılıcından yine hicrî 'uşşâķ
biñ ölür ise eger bir dem içinde yüzümüz

(065/5)

Yolunda toprak olmak, ayağa yüz sürmek:

dâmen-i vaşl-ı nigâra irmek isterse eliñ
ayağına yüz sürüp yolında hâk olmak gerek

(086/2)

Yabana atmak, el almak:

elin alup çenâruñ gülsitândan
igen yabana atmalı degüldür

(050/3)

Yaka yırtmak:

ruḥuñ gülzârını ‘ömrüm görince
yağasını çeküp çāk itdi gönce

(130/1)

Yanıp yakılmak:

yandum yağıldum âteş-i hicr ile âh âh
arturdu nâzı her ne kadar eylesem niyâz

(068/4)

Yerle bir eylemek:

yere çalup şakın kim ḥâke berâber eyler
bu küştgîr-i miḥnet gözler hemân fırsat

(011/4)

Sırdaşa sır gizli söylenir:

lebüñ sırrını dil cāna demez olmasa ten tenhâ
bilür anı ki hem-rāza dinir rāz-ı nihân tenhâ

(002/3)

Suyun yerini hiçbir şey tutmaz:

geldi tîrûñ cāna tutmaz ḥancer-i dil-cû yerin
râst dirler nesne tutmaz ey şeker-leb şu yerin

(105/1)

Takati tak olmak:

kaşlarıñ fikriyle tāk olmuş hilâliñ tākati
anıñ için karşıña geldikçe kaddi ḥam gelür

(020/4)

Tepesi üstüne dikmek:

ḥaḳḳā budur şalınmada ol serv-i ḥoş-hırām
dikdi tepesi üstine ṭūbā vü ‘ar‘arı

(141/3)

Uykuyu düşünde görmemek:

görelde çēsm-i ḥāb-ālūdın ol yūsuf-cemālūñ āh
düşinde görmez oldı gitdi hicrī gözlerüm ḥābı

(132/5)

Kara gönüllü olmak:

ḳara gönüllü imiş zūlf-i dil-āvīzūñ ‘aceb
beñzetelden nāfeye daḫi bizümle kīn ṭutar

(036/2)

1.6. Nazım Şekli ve Vezin

Hicrî'nin Dîvânı'nın elimizdeki tek yazma nüshasında bulunan ve bazı mecmualarda tespit edilen 143 şiirin tamamı gazel nazım şekliyle yazılmıştır. Bu gazellerin 95'i beş, 29'u yedi, 13'ü altı, 3'ü dokuz, 2'si sekiz, 1'i de üç beyitten oluşmaktadır.

Gazellerde dikkati çeken özelliklerden birisi, Dîvân şiirinde örneği az görülen beyit sayısı çift sayılı olan bir, dört; iki, sekiz; on üç de altı beyitli gazellerin bulunmasıdır. Ayrıca şâir, çoğunlukla beş beyitli gazelleri tercih ederek kısa ve öz yazmayı amaçlamıştır.

Gazellerin Arap alfabesindeki harflere göre sayı dağılımı ise şu şekildedir: Elif (ا) 3, be (ب) 2, te (ت) 7, se (ث) 2, ha (ح) 1 hı (خ) 1, dal (د) 3, ra (ر) 43, Ze (ز) 9, sin (س) 2, şın (ش) 7, fe (ف) 1, kaf (ق) 2, kef (ك) 7, lam (ل) 5, mim (م) 3, nun (ن) 14, he (ه) 12, ye (ي) 12.

Genellikle âşıkane ve rindâne duyguların işlendiği bu gazellerin biri tarih düşürmek için yazılırken, üç gazelde ise şâirin mahlası bulunmamaktadır. Bir gazelin ise eksik olduğu anlaşılmaktadır.

Dîvân şiiri geleneği içerisinde şiirlerini yazan Hicrî'nin tabi olarak bütün şiirlerinde tercih ettiği vezin, aruz olmuştur. Şâir, şiirlerinde atasözleri, deyimler ve halk söyleyişlerine fazlaca yer verdiği için zaman zaman imale ve zihaf gibi vezin hatalarına düşmüştür:²⁶

ayağıña sirişküm her dem aksın pây-mâl olsun
yoliña biñ dil ile sevdigüm rûhum revân olsun

(113/2)

yüzini kıbleden döndürsin allâh
eşigine ne baş kim secde kılmaz

(070/3)

'âkıbet tahtınd' olur mülk-i hayâta pâdişâh
hızır-veş câm-ı lebiñden bir ağız nüş eyleyen

(107/3)

açıldı gönçeler güller açılmadı benüm gönlüm
kaşuñ fikriyle ey gönçe-dehen olalı peyveste

(126/4)

Şâir yazmış olduğu 143 şiirinde, aruzun 12 farklı kalıbını kullanmıştır. Dîvân şâirleri tarafından da en fazla kullanılan

²⁶ Kaplan, a.g.m. s. 239.

kalıplardan biri olan Remel bahrinin “Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün” kalıbı, şâirin en fazla tercihte bulunduğu kalıptır. Şiir sayılarının aruzun kalıplarına göre yüzdeler olarak dağılımı şu şekildedir:

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün: 59 (% 43)

Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün: 28 (% 20)

Mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün: 20 (% 14)

Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün: 15 (% 5)

Mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün: 7 (% 5)

Fâ‘ilâtün mefâ‘ilün fa‘lün: 3 (% 2)

Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün fe‘ûlün: 1 (% 0,7)

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün: 1 (% 0,7)

Fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûlün fe‘ûlün: 1 (% 0,7)

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün: 1 (% 0,7)

Mef‘ûlü mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘ilün: 1 (% 0,7)

Fâ‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün: 1 (% 0,7)

BİRİNCİ BÖLÜM

HİCRÎ DÎVÂNÎ'NİN TAHLİLİ

A. DİN VE TASAVVUF

1. DİN

1. 1. Allah

Hicrî Dîvânı'nda Allah'ın birliğini dile getiren O'na yakaran, O'ndan af ve mağfiret dileyen müstakil bir manzume yoktur. Bununla beraber birçok beyitte Allah'ın isim, sıfat ve çeşitli tezahürlerinin çeşitli vesilelerle anıldığı görülür. Dîvân'da tespit edebildiğimiz isim ve sıfatlar şunlardır: Allah, Rab, Yaradan, Huda ve Tanrı:

yer gök götürmez oldı sirişkümle āhumı

hey yeri gögü yaradan allāh hāy meded

(019/5)

virmesün kimselere derd-i derūnumı ḥudā

çāk çāk oldı beden ḳahr ile yarıldı yürek

(092/6)

nice merd-efgen olur yā rab bu dehr-i pīre-zen

zār olupdur pençesinde rüstem-i destān-ı zāl

(097/2)

buldı hicrî isteyüp sīmīn şanemlerde seni

tañrısın bulur dimişler çünki ey yār isteyen

(109/5)

1. 2. Sûre ve Âyetler

Dîvân'da, Kur'ân'daki bazı sûre ayetlerin adlarına da yer verilmiştir. Bu sûreler Kevser, Şems sûreleri ve Nûr ayetidir.

Sevgilinin yüzü ve ayva tüyleri için Nûr âyeti, sevgilinin la'1 renkli dudağı ve bu dudağın tatlı ve saflığı sebebiyle Kevser sûresi, yanağının parlaklığını ifade için Şems sûresi kullanılmıştır:

levh-i cānda naqş olaldan hıtt-ı ruhsār u lebūñ

geh okur nūr āyetin geh sûre-i kevşer gönül

(093/4)

hıtt-ı la'lüñle 'izāruñ yādına ey yār şî'r

sûre-i kevşerle ve'ş-şemsi okur tekrār şî'r

(093/1)

1. 3. Peygamberler

1. 3. 1. Hz. Yûsuf

Edebiyatımızda yüz güzelliği, kuyuya atılması, Mısır'a sultan olması, Züleyhâ ile imtihanı, zindana atılması, rüya tabir etmesi, ağırlığınca altına satılması gibi özellikleriyle ele alınan Hz. Yûsuf'a, Hicrî Dîvânı'nda altı beyitte yer verilir. Hz. Yûsuf, beyitlerde güzelliği ve zindana atılması özellikleriyle işlenmektedir:

dil zenaḥdānuna ol yūsuf-ı ḥüsnüñ düşeli

'ālemüñ gülşeni zindān görünür gözlerüme

(120/4)

göreldeñ çeşm-i ḥāb-ālūdın ol yūsuf-cemālüñ āh

düşinde görmez oldı gitdi hicrî gözlerüm ḥābı

(132/5)

dil zenaḥdānuñ çehinde aldı ey yūsuf-cemāl
rīsmān-ı zūlfūñ ermezse aña feryād-res

(074/6)

ađırı altuna şatıld egerçi yūsuf

hiç ‘ālemde bu ḥüsne diyemez kimse baha

(001/4)

1. 3. 2. Hz. Süleymân

Hz. Dâvûd’un oğlu olan Hz. Süleymân klâsik şiiirde, peygamber ve hükümdar olması, hayvanlarla konuşması, karıncanın kendisine hediye vermesi ve hâtemi sebebiyle çeşitli şekillerde işlenmiştir.¹ Hz. Süleymân Dîvân’da karınca ile muhaveresi beyitte işlenmektedir:

şanma ḥaṭṭuñdan irişe ḥâṭıra gerd ü melāl

kīl ü kāl ider süleymānum saña qarınca yok

(083/3)

1. 3. 3. Hz. İsa

Klâsik şiiirde İsa peygamber, Meryem’in Hz. İsa’ya gebe kalışı, doğumu esnasında ve bebekken gerçekleşen olağanüstü haller, peygamberlik mucizeleri, özellikle elle dokunması ve nefesi ile hastaları iyi etmesi, ölüleri diriltmesi, dünyaya değer vermemesi, bir merkep sırtında gezmesi, ölmeyip göğe çekilmesi, dördüncü kat gökte bulunması, maddeden arınmış olması ve hiç evlenmemesi gibi hususiyetleriyle ele alınmıştır.²

¹ Mustafa Nejat SEFERCİOğLU, *Nev’î Dîvânı’nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara., 2001, s. 28.

² İskender PALA, *Ansiklopedik Dîvân Şiiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 235.

Dîvân'da daha çok ölüleri diriltme mucizesi ile Hz. İsa anılmaktadır:

devr-i haṭṭuñda lebüñ dirgürse n'ola mürdeyi
didiler devr âḥirinde 'isî-i meryem gelür

(020/2)

mürdeler iḥyâ ider gūyâ dem-i 'isâ olur
leblerüñ zikrinde disem ey şeker-güftâr şî'r

(039/4)

1. 3. 4. Hz. Mûsâ

Kur'an-ı Kerim'de adı geçen büyük peygamberlerden biri de Hz. Musa aleyhisselamdır. Klasik şiirde Hz. Musa, mazhar olduğu mucizelerden dolayı sıkça yer alır. Elini koynuna sokup tekrar çıkardığında bembeyaz olması olarak bilinen yed-i beyza mucizesini aşağıdaki beyitte telmihte bulunulmuştur:

gösterür her gün yed-i beyzâ ruḥuñ mûsâ gibi
cân-fezâdur husrevâ şîrîn lebüñ 'isâ gibi

(135/1)

Aşağıdaki beyitte ise Hz. Musa peygamberin esasının ejderhâya dönüşüp diğer yılanları yutma mucizesine atıfta bulunulmaktadır:

şanki mûsâdur ḥadüñ kim haṭṭuñuñ fir'avnına
zülfüñüñ her müyını ol ejderhâlar gösterür

(041/3)

1. 3. 5. Hz. Hızır

Hızır, Klâsik edebiyâtımızda genellikle âb-ı hayâtı araması, bulması ve ebedî hayata kavuşması, bunun için İskender'le birlikte zulûmata gitmesi, kendisinin ona ulaşması dolayısıyla âb-ı hayâtın yolunu bilmesi ve sırrına vakıf olması, seccadesini

su üzerine serip gezebilmesi, denizlerde müşkil durumlarda kalanlara yardım etmesi, elbisesinin yeşil olması ve bu arada hızr kelimesinin yeşil veya yeşillik manalarına gelmesi gibi haller içinde ele alınarak işlenir.³

girdāba düşdi baħr-i ğam içinde fülk-i dil

ey hızr-ı pā-ħuceste yetiş āşinālıĝ it

(009/4)

şanma bahş içre mesīhā lebūne söz yetirür

hızr-ı haṭṭuñ şuya iltür anı şusuz getirür

(023/1)

cür‘asın nūş eyleyenler buldı ‘ömr-i sermedī

‘āb-ı hızr ile leb-ā-leb cām-ı şahbādur lebūñ

(091/4)

1. 3. 6. Hz. Lokmân

Kur’an-ı Kerim’de adına bir sûre olan Lokmân, klâsik şiirde hikmetli oluşu ve dertlere deva olması ile işlenmiştir. Dîvân’da Hz. Lokman, yalnızca şu beyitte geçmektedir:

çalup loķmân dem-beste olaydı bû-‘alī hayrân

şifâdan bahş idüp la‘lūñ eger keşf itse esrârı

(138/5)

1. 3. 7. Hz. Nûh

Dîvân’da adı geçen bir başka peygamber de Hz. Nûh peygamberdir. Hz. Nûh tufanında, mucize eseri olarak zuhura gelen sel ile şair gözlerinden akan gözyaşı arasında benzerlik kurmaktadır:

³ Harun TOLASA, *Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.s. 40.

hicrīnūñ yaşın yeñüñle silmesen yañılmayıp

‘ālemi ğarq-āba virür nūh tūfanı gibi

(136/5)

1. 4. Cennet

Cennet, sevgilinin sarayı, bahçesi, mahallesi kısacası sevgilinin bulunduğu yerdir. Şâir birçok beyitte sevgilinin güzelliğini belirtmek için cennet mefhumunu kullanmıştır. Cennet ile sevgili ya da sevgiliye ait unsurlar mukayese edildiğinde sevgili üstün tutulmuştur:

eşiğine yüz sürenler n’eylesünler cenneti

evc-i rif’at var iken hāk-i mezelletden n’olur

(031/2)

tolanup cennet-i kūyuñ bugün ey hūr-ı cinān

şevk ile yüz süriyen eşigüne ādem olur

(58/4)

eglenür mi gülşen ü gülzār ile yār isteyen

ķāni’ olmaz cennete ey şūfi dīdār isteyen

(109/1)

yār kūyından cūdā maħrūm-ı dīdār olayın

zāhidā görmek dilersem cennet ü havrā yüzün

(116/6)

nice hūr u nice cennet cihānda yār var iken

gerekmez baña bir yaña қosalar iki dünyāyı

(139/6)

lebūñ şevkıyla ey sākī gözüme қatrece gelmez

sekiz cennet haқķı çün içer isem yedi deryāyı

(139/2)

1. 4. 1. Kevser

Cennette bulunan ve müminlere sunulmak üzere yaratılan ve hoş olan Kevser havuzu, sevgilinin ağzı ve dudağı için kullanılmaktadır.⁴ Kevser Hicrî Dîvânı'nda 'âb- kevser ve sûre-i kevser olarak geçmektedir:

sâgar-ı meyden geçerse sâkiyâ tañ mı gönül

câm-ı la'lüñ şevki ile âb-ı kevşerden geçer

(028/4)

hıtt-ı la'lüñle 'izâruñ yâdına ey yâr şî'r

sûre-i kevşerle ve'ş-şemsi okur tekrâr şî'r

(093/1)

levh-i cânda naqş olaldan hıtt-ı ruhsâr u lebüñ

geh okur nûr âyetin geh sûre-i kevşer gönül

(093/4)

1. 4. 2. Hûrî

“Hûrîlerin gül yanaklı, inci dişli, mercan dudaklı, selvi boylu, güzel huylu, gülden daha taze temiz kızlar oluşu, klâsik şiirdeki sevgililerin hûrîye benzetilmesine neden olmuştur. Dîvân'da âşık, kimi beyitlerde hurilere meyletmenin sevgiliden mahrum kalmaya sebep olacağından bahsedilmektedir:

tolanup cennet-i kûyuñ bugün ey hûr-ı cinân

şevk ile yüz süriyen eşigüñe âdem olur

(058/4)

hüsñüñ bendesidür ins ü perî hûr u melek

yüz sürer eşigiñe mihr-i cihân mâh-ı felek

(092/1)

⁴ Pala, a.g.e., s. 268.

nice hūr u nice cennet cihānda yār var iken
gerekmez baña bir yaña qosalar iki dünyâyı

(139/6)

yār kūyından cüdā maḥrūm-ı dīdār olayın
zāhidā görmek dilersem cennet ü ḥavrā yüzün

(116/6)

1. 5. Cehennem

Klâsik edebiyâta tamu, cahîm, dūzah şekilleri de kullanılan cehennem, âşığın çektiği ayrılık acısı olarak tasavvur edilir. Âşığın sevgili için duyduğu aşk ateşi ile yanıp kavrulması, sevgiliden ayrıldığı zaman duyduğu hicran durumları için kullanılmaktadır.⁵ Cehennem, Dîvân'da dūzah olarak geçmektedir:

sūz-i hicrāndan yanardum âteş-i dūzah añup
şoḥbeti şūfi şovutduñ meclisi serd eyledüñ

(087/3)

ḳapuñdan ayru her menzil dile dūzah olur
cānā gerekse gülşen-i 'ālem gerek bāğ-ı cinān olsun

(087/3)

1. 6. Diğer Dinî Mefhumlar

Dîvân'da bu başlık altında değerlendirilebilecek secde, kıble, Kâbe, hac, merve, kefen, tabut, müselman, rahib, kâfir, ruh ve kıyamet terimlerinin de geçtiği beyitlere rastlamak mümkündür:

⁵ Azime Çukurlu, *Şûhî Bengîzâde Dîvânı ve Tahlili*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2012, s.14.

- yüzini kıbleden döndürsin allāh
eşigine ne baş kim secde kılmaz
(070/3)
- oldı mihrāb aşuñ hāl ü atuñ kıble-nümā
yeridür ka‘be gibi secde kılurlarsa saña
(001/1)
- bulmaya şūfi albi eger şāf olmaya
biñ hacc iderse merve aı iün şafā yolın
(111/5)
- ‘arız u addūñ hevāsıyla dūşüp cānlar virür
servden tābūt umar gülden kefen ister gōñül
(094/ 3)
- tārmār eyler şacı gibi şeb-i hūn eyleyüp
şabr u hūşum ‘askerin ol nā-müselmān her gice
(119/3)
- büt-i dil-dāra ey rāhib şanem öykünmek istermiş
bugün deyr-i cihān ire aña bātıı disem adur
(030/3)
- geri kim kāfirleyin zūlf-i ruuñ āyın utar
ara giyüp şedd-i zūnnār eyler urın dīn utar
(036/1)
- hey ıyāmet her nefesde nāz ile ölmüşlere
söyledükce cān virür gūyā mesīhādur lebūñ
(091/2)

2. TASAVVUF

Meslek olarak kadılık ve müderrislik yapan Hicrī Dīvānı’nda tasavvufi mevzulara ok fazla yer vermemiştir. Şair daha ok hikmetli sözlerle hayata dair

dersler vermeyi amaçlamıştır. Bununla beraber tasavvufi unsurları sanatına farklı bir çeşni katmak adına şiirlerinde yer vermiştir.

2. 1. Âşık

Klâsik Türk edebiyatında şâir daima âşıktır. Onun aşkı mücerred güzelliğe karşı duyulan bir aşktır. Aşk samimidir. Maddiyat ile ilişkisi yoktur. Âşık sevgiliden daima lütuf beklemektedir. Sevgilisi ile asla bir araya gelemez. Onunla olan beraberliği hayalidir. Âşık bu sevgisi içinde ağyar ile uğraşmak zorunda kalır. Rakipleri onun aşkına daima engel olmak ister. Sevgiliye ait bir özellik, bir bakış, bir söz âşık için sarhoşluk nedenidir. Canını sevgilisine verecek kadar cömerttir. Sevgiliden gelen her türlü eziyete katlanır. Buna rağmen sevgili en son onu hatırlar. Sevgili aşığa yüz vermedikçe âşığın aşkı artar. Sevgiliden ayrı kalmak âşık için ölümdür.⁶

eşk ü âh-ı ‘âşıkı yir gök götürmez her kaçan
seyre ‘azm itse o meh gün gibi tenhâ bir yana

(003/3)

‘âşıkun yok yire bî-nâm u nişân olmasına
sırr-ı ‘ışk-ı dehen-i yâr-ı hasendür bâ’ış

(014/3)

dilin her ‘âşıkun la‘lün alur bir reng ile ammâ
velikin hicrînün gönlin ‘aceb âl ile alupdur

(038/5)

harem-i dil-beri seg gibi tolaşur durmaz
var mıdur nâşî-i kâfir gibi âyâ güstâh

(016/4)

⁶ Serkan Türkoğlu, *Şeyhülislam Esad Dîvani'nin Tahlili*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2007, s. 68.

şu gibi ‘âşık-ı didâr oluben pāk olıgör
zerreye şayma cihân mülkini bî-bāk olıgör

(040/1)

seng-i ğam ile şīşe-i nāmūs u nengi şı
reh-ı belâda ‘âşıkā nāmūs ‘ârdur

(045/5)

Pervâne, klâsik şiirde âşığı temsil etmektedir ki pervâne de muma âşıktır. Pervâne tek bir ışık etrafında döner ve kendini yakıp yok eder. Vahdet yolunda olan derviş de bu yönüyle pervâneye benzemektedir. Işık İlâhi aşk, pervâne de tarikat ehlidir.⁷

yüzi şem‘ine yanarsa n’ola pervâne şem‘ün kim
siyeh perçemlü yalın yüzlü bir ra‘nâ musâhibdür

(038/3)

2. 2. Derviş

Allah yolunda fakirliği ve alçakgönüllülüğü kabul eden kimse olan derviş, feragat köşesinde, kanaat hazinesini bulan kişidir. Bu yönüyle de aşığa çok benzemektedir.⁸ Şair sevgiliye ‘ey yay kaşlı bu zavallı derviş gibi gönüle her gönderdiğin ok çok makbule geçmekte’ şeklinde seslenmektedir:

dil-i dervîşe gönder oğlarıñı
ey kaşı ya birisi biñe geçer

(035/3)

⁷ Pala, a.g.e., s. 370.

⁸ Pala, a.g.e., s. 112.

2. 3. Mürîd

Mürîd bir şeyhe, bir mürşîde bağlanan kişi demektir. Aynı zamanda irad eden, dileyen anlamına gelmektedir. Mürîd, iradesini tamamen şeyhine ve Allah'ın mutlak iradesine teslim etmiştir. İradesini şehvetine bırakan dünya âleme rezil olur:

bir pāk-dāmeni bul kıoma etegin elden
boşa zen ü zenānı olma mürîd-i şehvet

(011/3)

2. 4. Pîr-i Mugân

Kamil, mürşîd veya kutb-ı âlem yerinde kullanılan bir tâbirdir. Âşk şarabı sunan, Allah sevgisini insanlara öğretmeye çalışan mürşîdler için kullanılmıştır:

yapılırdı üstüme ebvâb-ı gam
olmasa pîr-i muğândan fetḥ-i bâb

(004/4)

pîr-i muğân eşigine sürsem yüzüm n'ola
her gün baña çün ol kıapuda fetḥ-i bâb olur

(034/6)

2. 5. Zâhid

Kelime manası zühd ve takva sahibi anlamına gelse de Dîvân edebiyatında kaba sofı, kuru ibadetle meşgul, aşktan gafil anlamlarında kullanılır:

yâr kūyından cüdâ maḥrûm-ı dîdâr olayın
zâhidâ görmek dilersem cennet ü ḥavrâ yüzün

(116/6)

kitâb-ı ‘ışkınuñ zâhid ne bilsün faşl u ebvâbın
 kosun taqlîdi ol câhil degüldür ol anuñ bâbı

(132/2)

zâhidi görsem düşer şevk-ı cemâlün gönlüme
 hicriyâ âteşsüz olunmaz zemistân günleri

(140/5)

B. CEMİYET

1. ŞAHISLAR

1. 1. Rüstem (Destân), Zâl

İran tarihinin ünlü pehlivanı ve savaşçısı olan Rüstem adından Şehnâme’de övgüyle bahsedilir. Rüstem’in adı, zülf, kaş, göz, gamze gibi öldürücü ve hilekâr özellikleriyle klâsik şiirde yer almaktadır. Zal, Rüstem’in babasıdır ve ihtiyar, zâlim, acımasız olarak edebiyâtımızda yer almaktadır:⁹

nice merd-efgen olur yâ rab bu dehr-i pîre-zen
 zâr olupdur pençesinde rüstem-i destân-ı zâl

(097/2)

1. 2. Cem (Cemşîd)

Cem, İran’ın Pişdadiyan sülalesinden gelen bir hükümdardır. Sâkî-i Cem, câm-ı Cem terkipleriyle beyitlerde yer alan Cem’in adı şarabı icat eden şahıs olarak da geçmektedir. Şâir daima işret meclislerinden bulunduğundan kendini kendisini Cemşîd’in varisi olarak görmektedir:¹⁰

⁹ Pala, a.g.e., s. 382.

¹⁰ Pala, a.g.e., s. 383.

komazuz müdām elden ayag cem-veş

bizüz ‘ayş ü ‘işretde cemşide vāriş

(013/3)

şafā ile nazār kılsañ görünür şüret-i hālũñ

cemāl-i dil-rübā āyine-i cemden kināyetdür

(043/3)

sākıyā meclis-i gül içre yürü bezmi cem it

seni bir öpmek için iki tolu sun kerem it

(008/1)

1. 3. Mecnûn (Kays), Leylâ

Bir aşk hikâyesinin kahramanları olan Leyla mâşûk, Mecnûn âşık olarak şöhret kazanmıştır. Leyla (Leyli) ve Mecnûn (Kays) çoğunlukla beyitlerde beraber yer almaktadır. Leyla sevgili, gece, sevgilinin saçı ile benzetilen olmakla birlikte Mecnûn Âşık, deli anlamları ile kullanılmaktadır. Her iki isim de tevriyeli olarak da geçmektedir.

Mecnûn mâşûka olan son derece düşkünlüğü ve ızdıraba, cevri ü cefaya olan tahammülü, aşk dolayısıyla içinde yaşadığı cünûn hali, bu aşk ve cünûn ile çöllerde dolaşması, insanlardan uzaklaşıp vahşi hayvanlarla ve bilhassa ahularla ülfet etmesi, perîşânlığı ile beyitlere girmiştir.¹¹ Fakat şâir sevgiliye olan düşkünlüğünde kendini Mecnûndan üstün tutmaktadır. Ayrıca Mecnûn ve Ferhad gerçekte var olmayan birer masal kahramanlarıdır. Asıl ızdırabı, derd ve gamı çeken şâirdir:

ko deşt ü beyâbâni göñül bekle eşigin

mecnûn gibi zinhâr şakın itme sefâhet

(010/5)

¹¹ Tolasa, a.g.e., s. 86.

hâlet-i derd ü gamum şerhine nisbet dostum
kışsa-i ferhâd u mecnûn didigüñ efsânedür

(053/4)

her dem içüp dil ciger kanını ‘ayş eyler müdâm
âb-ı hûn-âlûd çün mecnûn olana mül gelür

(056/5)

her gice leylâ saçuñ mecnûn gibi yâd eylerem
şubha dek bu kurı sevdâ ile feryâd eylerem

(100/1)

libâsum çâk idüp ‘uryân olursam n’ola mecnûn-veş
pelâs-ı ‘ışkı kim giyse olur nâmûsdan ‘ârî

(138/3)

bu deşt içre ger ola bir kıys hâdiş
olur zülf-i leylî-veşüñ aña bâ‘iş

(013/1)

1. 4. Ferhad, Şîrîn

Ferhad ve Şîrîn, Leyla ve Mecnûn’da olduğu gibi aşk hikâyesinin kahramanlarıdır. Arzusuna kavuşamayan çeşitli ızdıraplara ve imtihanlara tutulan Ferhad, sonunda bu durum içinde ölür. Dîvân’da şâir, Ferhad, Mecnun ve diğer aşk kahramanlarını kendiyile mukayese etmekte ve kendisini onlardan üstün tutmaktadır:

uşlanup ferhâd u mecnûn kodular şeydâlığı
bu benüm dîvâne gönlüm çâr’olup uşlanmadı

(133/5)

reh-i gamda yatup ferhâd vire cân-ı şîrîni
döşenmiş dâmen-i şahrâya vü kühsâra yaşdanmış

(078/3)

hâlet-i derd ü gamum şerhine nisbet dostum
kışsa-i ferhâd u mecnûn didigüñ efsânedür

(053/4)

1. 5. İskender

Dîvân'da İskender madde âleminin hükümdarı olarak geçmektedir. Buna mukabil Hz. Hızır mânâ ülkesinin hükümdarıdır:

şeh-süvâr-ı mülk-i ma'nâ olmaz idi hicrîyâ
ol sikender-ğadre olmasa eger çâker gönül

(094/5)

seniñ olmasa hızır gibi n'olur mülk-i hayât
'âlemi tutduñ-ıdı tut ki sikenderlik ile

(129/2)

1. 6. Yâkût-ı Mustasımî

Yâkût-ı Mustasımî ünlü hattatlardan. İsmi, Yâkût bin Abdullah'tır. Künyesi Ebü'l-Mecd, lakabı Cemaleddin'dir. Son Abbasi halifesi Musta'sım-billah'ın kölesi olduğu ve onun terbiyesinde yetiştiği için Musta'sımî diye de ünlüdür. Dîvân'da tek beyitte geçmektedir:

yazmadı yâkût nesîhi hatt-ı reyhânı gibi
kimse tûmâr aşmadı zülf-i perîşânı gibi

(136/1)

1. 7. İbn-i Sînâ

Dîvân'da tek beyitte adı geçen Ebu Ali el-Hüseyin ibn-i Abdullah ibn-i Sînâ, sevgilinin şifa dağıtan dudaklarını görseydi hayran kalırdı denilmektedir. Beyitte geçen şifa kelimesiyle İbn-i Sînâ'nın meşhur Kitabü'ş-Şifa'sına bulunmaktadır:

kalup loqmân dem-beste olaydı bû-‘alî hayrân
şifâdan bahş idüp la‘lûñ eger keşf itse esrârı

(138/5)

2. ÜLKELER VE ŞEHİRLER

Dîvân'da çok fazla ülke şehir ismine yer verilmemiştir. Birkaç beyitte Çin ülkesinden bahsedilmektedir. Çin miskin vatanıdır. Çünkü misk burada yetişen ahunun göbeğinden elde edilir. Bununla beraber çin, büklüm, kıvrım anlamına gelir. Bu noktadan saç, alın ve gönül ile ilişkilendirilir:

eyleyen çin ü hoten sevdâsını geldi esen
gelmedi gönülüm meger kim zülf-i ‘anber-bûdadur

(022/3)

naqşa bu vech ile şûret virdüğü naqqâş-ı çin
anuñ içündür ki yazduğı anuñ taşvîridür

(027/2)

zülf-i dil-ber var iken nâfe-i çin-i hoteni
virdük ey hâce saña yûri tûyince kâdem it

(008/2)

Dîvân'da, Anadolu'dan Rum, Rum ili diye bahsedilmektedir:

gelse dîdemden dile hâl-i ruhuñ şevki hemân
rûm şâhîdur ki san tahtına deryâdan geçer

(044/2)

n'ola meyl itse dil-i dîvâneye hâl-i ruḥuñ
rûm ilinüñ begleri abdâla çün mâyil olur

(057/2)

çemende guncelerden lâleye gül nîzeler çekmiş
şanasın rûm şâhıyla kızılbaş eylemiş uğraş

(076/4)

Dîvân'da adı geçen bir başka ülke de Habeş diyarıdır:

gördi kim hâlüne beñdeş olmadı fülful
gitdi bu yüz qarası ile diyâr-ı ḥabeşe

(124/3)

Dîvân'da, şehir olarak sadece Kostantin'in adı geçmektedir:

çeşm-i ter-dâmende yir tutmuş durur hâl-i ruḥı
şehr-i koştantin içinde rûm sultânı gibi

(136/2)

3. İÇTİMÂÎ HAYAT

3. 1. Ordu ve Saray İle İlgili Unsurlar

3. 1. 1. Asker, Leşker

Hicrî Dîvânı'nda asker ve aynı anlama gelen leşker kelimeleriyle genellikle ordu kastediliyor. Şair, sözü, üzerime ordu ya da gam orduları da gelse beni sevgiliye olan muhabbtimden geri çeviremez demeye getiriyor:

'asker-i derd eger câna қо yeñsün dirseñ
tiğ-ı 'ışık ile gönül çalışuban çâk olıgör

(040/4)

her taraftan ‘asker-i gam girmek için hicrîyâ
tîğ-ı hicrân ile sînem çâk çâk olmak gerek

(086/5)

‘asker-i mihnet hücûm itse ırılmaz kalbden
cân virür hicrî gamuñda yerini bekler gönül

(093/6)

Şair, gam, derd, mihnet gibi kendisine ıztırab veren unsurların büyüklüğünü ifade etmek için bu kelimelerin gücünden istifade ediyor:

leşker-i mihnet harâb idüp yıkaldan mülk-i dil
şöyle yatur ey perî-peyker daği vîrân olup

(005/4)

3. 1. 2. Tâc

Padişah ve kralların başlarına hükümdarlık alameti olarak giydikleri murassa ve sorguçlu baş kisvesi anlamına gelen tac, Hicrî Dîvânı’nda dünya ve dünya malını hakir görmek için beyitlerde işlenmiştir:

abdâl-ı pâ-bürâhne olup terk-i tâc kııl

‘âlem içinde başı açık pâdişâlığ it

(009/3)

tâc u kabâyı n’eyleyeyin ben kalenderem

fâhîr libâs egnüme ‘ışkuñ pelâsıdır

(033/5)

eşiğîñ haqqı için başuma tâc eyler idüm

ayağûñ toprağını bir daği görse gözümüz

(065/5)

çünkü şāhā şāhib-i tāk u livādur perçemūñ
n’ola dirsem hūsn eline pādīşādur perçemūñ

(089/1)

terk-i tāk idüp qalender olup āhīr hicrīyā
bir gāzālūñ şevki-la şevqum gazel-hān olmada

(121/5)

gel gönül gel çekelüm gonce gibi hırkaya baş
tācı terk eyle geçür ‘ömri qalenderlik ile

(129/ 3)

3. 1. 3. Pādīşāh

Dīvān’da pādīşāh mefhumu “şah, şāh-ı cihān, şeh, sultān, pādīşāh, padişeh, mīr-i dehr, server, ” ifadeleriyle karşılanır. Gazellerde pādīşāh, gerçek anlamında pek kullanılmamakla beraber, daha çok mecazī manada sevgiliyi ifade etmek maksadıyla ele alınır.

Pādīşāh olan sevgilinin bir kölesi konumundaki âşık ise pādīşāhın bütün emirlerini yerine getirmek zorundadır. Âşığın gönlü her an sevdiğinin hizmetindedir. Âşık, genellikle bende, gedā olarak tasavvur edilmektedir:

baş virmeyen ayağuma yüz sürmesin demiş

gāfil me-bāş şāh-ı cihānuñ yasağı var

(055/5)

sen şāh-ı ‘ālemūñ şu gönül kim gedāsıdur

bir rinddür kim iki cihān pādīşāsıdur

(033/1)

gelse dīdemden dile hāl-i ruhuñ şevki hemān

rūm şāhıdur ki san tahtına deryādan geçer

(044/2)

çeşm-i pür-hūnumda gördüğün ḥabāb-ı lāle-reng
pādişāh-ı kişver-i ‘ışkuñ kızıl oḡağıdur

(054/2)

āsitānuñda bugün ey ḥusrev-i yūsuf-cemāl
kul olup hizmet idenler ‘āleme sultān imiş

(080/5)

yeglenürse şehrimiz meh-rūlarına n’ola kim
hicrīyā çün ol kamer iklīm-i ḥüsnuñ mīridür

(027/5)

itmezin ‘ālemde hiç bir ferde ‘arz-ı ihtiyāc
mīr-i dehr olsun gerekse pādişāh-ı taht-ı ‘āc

(015/1)

3. 2. Deniz ve Deniz Araçları

3. 2. 1. Bahr

“Deniz anlamına gelen bahr, umman, deryâ gibi ifadeler klâsik şiir içerisinde çokça kullanılan kavramlardandır. Büyüklük, sonsuzluk, derinlik, bolluk gibi anlamları ifade eden deniz, bitmez tükenmez bir hazine olarak düşünülmüştür. Özellikle övülen kişinin cömertliğini ifade etmek için kullanılır. Tasavvuf edebiyâtında da geçen deniz, vahdeti; damlaları ve dalgaları da kesreti simgeler. Deniz ve katre (damla) beyitlerde birlikte kullanılmasıyla tezat sanatına da konu olmaktadır.”¹²

Hicrî Dîvânı’nda deniz motifi genellikle gam ve gözyaşı ile ilişkilendirilerek beyitlerde yer alır:

almazsa tañ mı ‘aynına eşküm cihān şuyın
baḥr-i muḥīte hiç bulunur mı kenār u ḥad

(019/2)

¹² İskender PALA, a.g.e., s. 111.

kan yaşum baħrine her dem gözlerüm mâyil olur
merd-i merdüm-perver olan böyle deryâ-dil olur

(057/1)

başumdan aşdı mevc-i elem baħr-i ğamda âh
geri kenâra başa mı hicrî ayağumuz

(066/5)

ağlasam derd-i mey tûfân görünür gözlerüme
yaşumuñ kaçresi ‘ummân görünür gözlerüme

(120/1)

hicrî mest-i ‘ışk olupdur sâkiyâ yoħsa şarâb
kaçrece gelmez gözine içse deryâlar kadar

(032/6)

3. 2. 2. Fülk

Gemi anlamına gelen fülk gönül gemisi benzetmesiyle Dîvân’da kullanılmıştır:

girdâba düşdi baħr-i ğam içinde fülk-i dil
ey hıızr-ı pâ-ħuceste yetiş âşinâlıg it

(009/4)

olup her yañadan hicrî muhâlif rûzgârım âh dirîğâ
fülk-i dil kırtulmadı girdâb-ı miħnetden

(106/5)

girdâb-ı ħayret içre kıalup fülk-i dil dirîğ
bulunmadı ki göstere bir âşinâ yolın

(111/8)

3. 2. 3. Zevrak

Küçük gemi, sandal, kayık anlamlarına gelen zevrak, tüm Dîvân'da yalnız iki beyitte geçmektedir:

deryâ-yı ğama şaldı gönül zevrak-ı cānı

hey n'olsa gerek olmaya pâyânı nihâyet

(010/3)

zevraq-ı cānı rûzgâr dirîğ

hicrî baħr-i firāka şalmışdur

(042/5)

3. 3. Çalgı Aletleri

3. 3. 1. Çeng ve Def

Türk mûsikisinde eskiden kullanılan telli sazlardan biri olan çeng Dîvân şâirlerince âşığn bükülen beli arasında bir münasebet kurmuşlar, ayrıca beli bükülen yaşlı insanları çengin yay gibi eğri biçimine benzetmişlerdir. Sesi bakımından da ağlama, inleme, gam ve hicran için müşebbeh olarak kullanılmıştır.

Vurmalı çalgılar içerisinde yer alan def, şekil benzerliği sebebiyle güneşe, yüze ve âşığn gönlünde yer alan yaralara benzetilir.¹³

Bu iki müzik aleti tüm Dîvân'da yalnızca şu beyitte geçmektedir:

ey ney defüñ ne idüğini çengden işit

bir pirdür ki devr ü zamāndan ħaber virür

(048/2)

¹³ Sefercioğlu, a.g.e., s. 120.

3. 3. 2. Ney

Ney, nefesli algılar grubundadır. Kamıştan yapılması, yapılırken yakma işleminden geçirilmesi, ahenkli sesi, sesinin üstüne başka ses istenmemesi özellikleriyle âşğın gönlü için benzetilen olur.

Şâir iki beyitte şiiirinin ahengini ney sesine teşbih eder:

şadâ-yı ‘irci’îni çünki neyden istimâ’ itdüm
elüme aluben başum döne döne semâ’ itdüm

(102/ 1)

figân u nâle kıılmağdan egerçi dem ürirdi
ney görüp efgânımı nuţku tutulup aldı dem-beste

(126/2)

3. 4. Eğlence Hayatı (Bezm, Meyhâne, Meclis)

Bezm, sözlük anlamı olarak içkili eğlence meclisi, dernek anlamına gelmektedir. Klâsik edebiyâтта eğlence hayatının merkezlerinden, sohbet edilen, içki içilen, çalınıp oynanılan bir yer olarak kullanılmıştır. Bezm ile birlikte kullanılan bazı kavramlar vardır. Bu kavramlar şarap, saki, kadeh ve meydirdir. Bezmde her zaman olması beklenen, olması arzulanan sevgilidir:

sâkiyâ cām-ı lebüñ şevki düşelden göñlime
menzilüm küy-ı ħarâbât u yirüm mey-ħânedür

(053/3)

ol hilâl-ebürü kaçan kim gün gibi peydâ ola
nice meh-rûlar yanında maħv ola encüm-misâl

(097/3)

zevğ u şevğ-ı bezmüññ keyfiyyeti gözümdeür
cām-ı mey şanma şağingıl beni ser-ħoş eyleyen

(107/2)

hicrîyâ yine belâ bezminde âh

sînem oldu sūz-ı ‘ışk ile rebâb

(004/5)

sâkiyâ meclis-i gül içre yûri bezmi cem it

seni bir öpmek için iki tolu sun kerem it

(008/1)

geh şarâb-ı nâz içre çeşmüñ dem olur kan içre

bezm-i ‘işretde nitekim toluı tekrâr mest

(012/4)

bugün meclisde mest oldıkda yâr ağıyâra yaşdanmış

şanasın tâze güldür gülşen içre hûra yaşdanmış

(077/1)

3. 5. Yapı Unsurları

3. 5. 1. Hâne

Ev anlamına gelen hâne kelimesi Dîvân’da gerçek anlamıyla kullanılmıştır:

meger şem‘-i cemâlünden cüdâ düşmişdür anuñ’çün

gezer her hânede yir yir yakup her şeb çerâğ âteş

(079/4)

hiç büt-hâne-i dehr içre gönül egmedi baş

kimseye cân ile hicrî şu şanemden gayrı

(134/ 5)

3. 5. 2. Dârü’ş-şifâ

Âşık hasta ve Dîvâne sevgili ise tek ilacıdır. Fakat âşığın yalvarmaları yakarmaları beyhudedir. Sevgili âşığa hiçbir zaman şifa sunmaz. Bilakis derdine dert katar:

tıfl-ı sirîşk eşigiñe rah-nümâ olup
gösterdi hicrî hasteye dârü'ş-şifâ yolın

(111/9)

hüsnüñ dârü'ş-şifâsında devâ kııl hicriye
ey tabîb-i cân u dil hem haste hem dîvânedür

(053/5)

3. 5. 3. Kasr

Saray anlamına gelen kasr klasik şiirde senâ edileni yüceltme amacı taşıyan beyitlerde görülür:

dil-i hâkî umar kim tîr-i âhî kaşruña ilte
serâdan tâ şüreyyâ kaşdın eyler bu ne hikmetdür

(043/5)

kaşr-ı hüsnüñ yüce ise ne kadar ey kaşı ya
tîr-i âhumdan şaķın ki çarķ-ı a'lâdan geçer

(044/4)

hasret-i zülf ü ruħuñla gice gündüz gözlerin
kaşr-ı a'lâñı ırakdan ka'be-i 'ulyâ gibi

(135/4)

3. 5. 4. Mescid, Mihrâb

Câmi ve mescid müslümanların ibadet mekânıdır. Mihrâb, imamların namaz kıldırıldığı bu mekânların kible yönünde bulunan duvardan içeriye doğru oyuk, kemer biçiminde, süslü ve nakışlı bölümüdür. Beyitlerde dinî ve tasavvufî anlamlara gelecek şekillerde kullanılır. Sevgilinin kaşı şekil olarak mihrâba benzetilir:

oldı mihrâb kaşuñ hâl ü hatuñ kıble-nümâ
yeridür ka‘be gibi secde kılurlarsa saña

(001/1)

cemâl-i ‘âlem-ârâsı bugün ol çâr-ebrûnuñ
‘aceb mescid degül midür ki vardur iki mihrâbı

(132/ 3)

ger şeyh-i şehri böyle tutarsa riyâ yolın
her gün varırsa mescide bulmaz hudâ yolın

(111/1)

3. 5. 5. Zindân, Çâh

Zindan, Klâsik edebiyâtımızda daha çok karanlık oluşu, rutubet içermesi gibi yönleriyle kullanılmıştır.¹⁴ ‘Çâh-ı zenaḥdân’ terkihiyle sevgilinin zindânı, kuyusu kabul edilen çene çukuruna âşîğın gönlünün hapis olduğu vurgulanmıştır:

hicrî dil olmağa zindân-ı belâda der-bend
resen-i zülfi ile çâh-ı zeḳandur bâ‘iş

(014/5)

zindâniler ḫalâs olup olmadı hicrî dil
gönlüñ senüñ var ise o çâh-ı zeḳandadur

(025/5)

gönlüm düşeli çâh-ı zenaḥdânuña oldı
gülzâr-ı cihân bâğ-ı cinân gözüme zindân

(114/2)

dil zenaḥdânuna ol yūsuf-ı ḫüsnüñ düşeli
‘âlemüñ gülşeni zindân görünür gözlerüme

(120/4)

¹⁴ Sefercioğlu, a.g.e., s. 87.

3. 6. Tatlılar

3. 6. 1. Şeker, Sükker

Dîvân edebiyatımızda geçen sükker, en çok sevgilinin dudağı olarak tasavvur edilir. Bu sebeple de en çok geçen yiyecek maddelerinden biridir. Dudak şekere benzetilir ve ağızla birlikte hayal edildiğinden söz de şekere benzetilir. Buradaki anlam sevgilinin tatlı sözlerinin kastedilmesidir. Bununla birlikte şâir kendi şiirini, tadı bakımından da şekere benzetir. Kuşların özellikle de papağanın konuşmaya alıştırılması için şekerle beslenmesi şekerin sık sık kullanılmasına sebep olur. Aynı zamanda şeker, şirin anlamında da kullanılır.¹⁵

mürdeler ihyâ ider gūyâ dem-i 'isâ olur

lebleriñ zikrinde disem ey şeker-güftâr şi'r

(039/4)

geldi tîrûñ cāna tutmaz hancer-i dil-cū yerin

râst dirler nesne tutmaz ey şeker-leb şu yerin

(105/1)

baş ortaya koyup sükker ezilmiş la'l-i cānāna

boğazından aşarlarsa yiridür haqqıdur biñ baş

(076/3)

söze gelse sükker-efşānlıklar eyler gūyiyâ

sebze-i haţtuñla bir tūṭi-i gūyâdur lebüñ

(091/4)

3. 6. 2. Helvâ

Tatlılar kategorisinde değerlendirilebilecek helva Dîvân'da tek beyitte geçmektedir:

¹⁵ Sefercioğlu, a.g.e., s. 90.

çünkü haţdan sâdedür ey husrev-i şîrîn-dehen
n'ola dersem yaraşur bî-dûd helvâdur lebûñ

(091/6)

3. 7. İçecekler

3. 7. 1. Şarap, Mey, Mül

Dîvân şiirimizde içeceklerin içinde en çok geçen şaraptır. Cam, sagar, piyale, kadeh, ayak gibi kelimelerle birlikte anılır. Bununla birlikte lezzeti sarhoşluk vermesi ve en çok da kırmızı rengiyle birlikte kullanılır. Bu sebeple kan ile şarap arasında ilişki kurulur.¹⁶

sen raķîb ile varup şoĥbet-i mey eyleyicek
nûş ider hicrî-i bî-çâre şehâ câm-ı cefâ

(001/5)

mâni' olmaz feyz-i haķķa câm-ı mey
âfitâba şırça çün olmaz hicâb

(004/3)

hicrî sühanda vaşf-ı mey ü la'ı-i yâr kıł
vir şî'rûñe ĥalâvet ü rengîn edâlıĥ it

(009/5)

bir sürûrı vardurur mey-gûñ lebûñ şevķıyla kim
hicrî-i şûrîdeyi gören şanur her-bâr mest

(012/5)

mey-gûñ lebûñ firâķı ile cân virenlerûñ
câm üzre kâse-i seri şekl-i ĥabâb olur

(034/2)

¹⁶ Tolasa, a.g.e., s. 491.

şevk-ı la'lüñle gönül cām-ı muşaffādan geçer
mest olup şāfi mey-i 'ışk ile şahbādan geçer

(044/1)

ecel peymānemüz tıldurmadın gel
mey-i nāb ile sākī cāmı tıldur

(050/2)

sensin ol ağıyār ile tenhā şarāb içüp müdām
hicriyi künc-i ferāgatda ferāmūş eyleyen

(107/8)

her dem içüp dil ciger kanını 'ayş eyler müdām
āb-ı hūn-ālūd çün mecnūn olana mül gelür

(056/5)

3. 7. 2. Şerbet

İçilecek tatlı şey anlamına gelen şerbet Dîvân'da bir kere geçmektedir:

haste-i 'ıškuña tañ mı telḥ ola āb-ı hayāt
ey tabīb-i cān u dil bīmāra şerbet telḥ olur

(052/3)

3. 7. 3. Süt

Dîvân'da tek beyitte geçen süt, bir deyim içerisinde kullanılmaktadır:

emdigüm süd kamu burnumdan aqıp geldi dirīg
lebūñi emmek için çekmişem ol deñli emek

(092/5)

3. 8. Tıbbî Unsurlar

3. 8. 1. Tabîp, Bîmâr, Dermân

Klasik şiirde tabîp sevgili hasta, bîmâr ve benzeri tabirler aşığı ifade eder. Beyitlerde doktor, hasta, derman üçlüsü genelde birlikte kullanılır. Âşığın ilâcı sevgilinin dudağıdır. Sevgiliden başka âşığın gönlünü iyileştirecek ilaç henüz icâd edilmemiştir:

çek eliñ ben hasteye tîmâr itmekden tabîb
çün marîz -ı derd-i ‘ışk olanlara olmaz ilâc

(015/3)

ol cân tabîbi haste dile itmedi meded
yıllarla yollar üstine yatup didüm meded

(019/1)

gelmez oldı añlayaldan derdümi çünkim tabîb
hasteden ye’s eylese ‘ömrüm müdâvâdan geçer

(044/5)

hüsñüññ dârü’ş-şifâsında devâ kııl hicriye
ey tabîb-i cân u dil hem haste hem dîvânedür

(053/5)

tîr-i yâra gönül virür hicri
bilmezüz kim ne cânâ dermândur

(029/5)

‘âkııl iseñ ey gönül cân vir gam-ı cânâneye
derdiñe dermân gerekse derd-nâk olmağ gerek

(086/4)

3. 8. 2. Zehir

Zehir öldürücü bir madde olmakla birlikte ölüm, ayrılık gam ile benzetmeler kurularak da kullanılır. Hicrî ayrılığı zehirden daha acı bulmaktadır:

çekince sākī-i hicrān elinden cām-ı zehr-ālūd
ecel şahbāsını nūş eylemek ‘ayn-ı sa‘ādetdür

(043/4)

cām-ı hicr içelden oldu baña her şīrīn telḥ
her ne işse zehr içen kişiye elbet telḥ olur

(052/2)

nīş-i çarḥı nūş iderse n’ola cām-ı telḥ-veş
zehr-i hicrī dem gelür tās ile nūş eyler gönül

(094/2)

3. 9. Süs Eşyaları

3. 9. 1. Altın

Altın değerli olması bakımından kıymet arz etmekle birlikte rengi ile de çekicidir. Bu sebeple çeşitli süs eşyalarının yapımında kullanılır. Bazen de mukayese yapılması gerektiğinde gümüş ile beraber kullanılır.¹⁷

ağır altuna şatıld egerçi yūsuf

hiç ‘ālemde bu hūsne diyemez kimse baha

(001/4)

eşkümle yüzüm atı ayağına ol şahīñ

altunlu ser yirine bugün sīm ü zer döşer

(021/3)

¹⁷ Sefercioğlu, a.g.e., s. 95.

sirişk ü rüy-ı zerdümle o şâha pîş-keş hicrî
benek altunlu kemhâlar yirine sîm ü zer çekdüm

(101/5)

3. 9. 2. Sîm

Sîm, daha çok kıymetli bir maden olması ve beyaz rengi sebebiyle kullanılmıştır. Çeşitli kullanım özelliklerinden dolayı klâsik şiirimizde ay, hilal, kar, buz, su; sevgili ile ilgili olarak yüz, ten, göğüs, çene ile ilgili özelliklerde benzetme ögesi olarak da kullanılmaktadır.¹⁸

Dîvân'da genelde altınla beraber kullanılan gümüş, bazı beyitlerde renginden dolayı gözyaşıyla ilişkilendirilmiştir:

hağ degüldür görinen bil kim ezel naqqâşınıñ
kıl qalemle levh-i sîmîn üstine taħrîridür

(027/3)

sîm-berlerle cihânda 'âlem itmek isteyen
kimse almaz bir pula cân naqdini dünyâ gerek

(090/2)

sirişk ü rüy-ı zerdümle o şâha pîş-keş hicrî
benek altunlu kemhâlar yirine sîm ü zer çekdüm

(101/5)

buldı hicrî isteyüp sîmîn şanemlerde seni
tañrısın bulur dimişler çünki ey yâr isteyen

(109/5)

ğaniyem devletüñde yüzüm altundur sirişküm sîm
gözümdür ey dür-i yek-dâne la'l ü gevherüñ kânı

(142/6)

¹⁸ Sefercioğlu, a.g.e., s. 96.

3. 9. 3. Gevher (Cevher)

Dîvân'da bazen gevher bazen de cevher olarak geçen bu değerli taş, sevgili için süs eşyası olarak kullanılmaktadır. Değişik renkleri ihtiva etmelerinden dolayı çeşitli tasavvurlarda yer alırlar. Dîvân'da gevher değerli bir taş olmak hasebiyle daha geçmektedir. bazende ağlamaktan kan toplamış göze renk itibariyle teşbih edilmektedir:

ayağı toprağın hicrî bugün ol gevher-i pākūñ

eger biñ cāna alursañ ucuzdur belki eylağdır

(030/5)

ğaniyem devletüñde yüzüm altundur sirişķüm sîm

gözümdür ey dūr-i yek-dāne la'l ü gevherüñ kânı

(142/6)

dîde-i pür-ğünüm içre ħāk-i pāyuñ cevheri

tütüyādur kim elenmiş sürğ vālādan geçer

(044/6)

çār-şüy-ı ğamda dil şundı metā' u cevherin

yanuma gelsün berü ħalb ile bāzār isteyen

(109/4)

3. 9. 4. Mercan, La'l

Mercan bazı eşyalara süs olması, özellikle sevgilinin dudağı, âşığın kanlı gözyaşları ve lalenin rengi için kullanılmaktadır. La'l ise Klâsik edebiyâtımızda genellikle sevgilinin dudakları, bazen âşığın kanlı yaşları bazen de şâirin nazmı için kullanılır. Aynı zamanda kadeh, yüzük, gerdanlık, küpe gibi süs eşyalarının yapısını ve süsünü teşkil etmektedir. Bununla birlikte en çok rengi, kıymeti ile özellikle

sevgilinin dudağının rengi, kanın rengi, şarabın rengi gibi ifadelerde mevzubahs edilir.¹⁹

gözümüñ regleri ile yaşumuñ kaçreleri

‘aynı ile dürr ü mercân görünür gözlerüme

(120/2)

la‘l ü gamzeyle kimi ihyā ider kimi helāk

eylemez bu nā-tüvân gönlümi ammā bir yana

(003/4)

hicrī sūḥanda vaşf-ı mey ü la‘l-i yār kııl

vir şi‘rüne ḥalāvet ü rengin edālīg it

(009/5)

la‘lünde görüp sebze-i ḥaṭṭuñ didi hicrī

ey tūṭi-i şekker-şiken-i bağ-ı melāḥat

(010/6)

pister-i firkaṭde dil la‘l-i lebüñ eyler recā

gūyiyā bir ḥastedür kim ārzü eyler gülāc

(015/2)

3. 9. 5. Dürr, İnci, Yâkût, Lü’lü

Nisan yağmurunun sadefin içine düşmesi sonucunda meydana gelmesi, rengi, parlaklığı ve yuvarlak şekli ile kullanılan inci şâirlerin şiirlerini inci gibi ipe dizmesi ile de geçer. Bu gibi özelliklerinden dolayı da sevgili, âşık, diş, gözyaşı, söz, nazm, ter ile ilgili tasavvurlar da kullanılır. Yâkût ise kırmızı ve parlak rengiyle sevgilinin gönül ferahlatan dudağına benzetilir:

¹⁹ Tolasa, a.g.e., s. 484.

rişte-i fikrete nazm itmege dürr-i sühanı

dürc-i la'lünde ki lülü-yı 'adendür bâ'ış

(014/2)

gözümüñ regleri ile yaşumuñ kaçreleri

'aynı ile dürr ü mercân görünür gözlerüme

(120/2)

la'l-i yâkûtuñla lülü dişlerüñ medh itmede

pâdişâhum sözlerüm vardur dürr-i meknûn gibi

(131/2)

la'l-i lebüñle incü dişinüñ firâkına

kan yutdı la'l ü bağrını deldi 'adendedür

(025/2)

yazmadı yâkût neshi haţ-ı reyhâni gibi

kimse tûmâr aşmadı zülf-i perîşâmı gibi

(136/1)

3. 10. Âyine, Mir'at

Ayna görüntüleri aksettirmesi, görüntülerin hayalden ibaret olması, parlaklığı, cilalanıp parlatılması, kırılma özelliği için beyitlerde ele alınmaktadır. Bu özellikleri sebebiyle de cihan, dünya, kalb, yanak, yüz, su, kadeh, gökyüzü, âşık, kara gibi benzetme öğeleri olarak da ele alınır.²⁰

mir'ât-ı dil ğubâr-ı kederden çün oldı şâf

terk eyleyüp kabâyı n'ola geysel bir nemed

(019/4)

²⁰ Sefercioğlu, a.g.e., s. 100.

- hüsni mir'âtına karşı dem-be-dem âh eylesem
yüzi ağ olsun ki biñ dürlü şafâlar gösterür
(041/4)
- gördüğü için bir nazar âyîne de 'aks-i ruhın
ol perî-peyker bu veche kendüyi h̄od-bîn tutar
(036/5)
- şafâ ile nazar kılsañ görünür şüret-i h̄alüñ
cemâl-i dil-rübâ âyîne-i cemden kinâyetdür
(043/3)
- müjeñ kan eylemek her dem olupdur 'âdet ü kânun
benüm qurbân ola cānum bu erkân u bu âyîne
(123/4)
- belâ-yı h̄att-ı dil-berden h̄alâs olmaz gönül hicrî
ne kim yazılsa ol da gelür âhîr her-âyîne
(123/5)

3. 11. Güzel Kokular

3. 11. 1. Bûy

Güzel koku anlamına gelen bûy, Klasik şiirde daha çok sevgilinin saçını için kullanılır. Bununla beraber farklı kullanımları da vardır:

- her saçını leyliden ey dil umma gel bûy-ı vefâ
hızra rûzî olmamışdır âb-ı hayvân her gice
(119/5)
- hicrî 'âlemden giderse kimse aña olmaz bedel
hâr-ı mihnet hiç tutar mı gül-i hoş-bû yerin
(106/5)

didim başıñ'çün erer mi elim pā-būsuña cānā
didi miskīn bu devletden yūri var ummağıl pāyı

(139/5)

3. 11. 2. 'Anber

Anberin rengi alacadır. Anber daha çok tazelik özelliği ile anber-i ter ile anılır. Bazen de misk ile birlikte kullanılır. Anberin kokusu ateşte yakılmasıyla ortaya çıkar. Sevgilinin kokusu, beni, kaşları, ayva tüyleri özellikle de sevgilinin saçları için hayal edilir.²¹

yüz virelden ayağūñ öpmege sarkar her-bār
görmedüm zūlf-i mu'anber gibi kaç'ā güstāh

(016/2)

eyleyen çīn ü hoten sevdāsını geldi esen
gelmedi gönülüm meger kim zūlf-i 'anber-būdadur

(022/3)

mu'anber haṭṭuña nisbet ruḥuñda halka-i zūlfūñ
yatursan mār-ı ābīdür benefşeżāra yaşdanmış

(077/2)

yaraşur cānāna ḥāl ü haṭṭ -i zūlf-i 'anberīn
ol elif-kāmet bu deñlü zīb ile zībā gerek

(090/6)

3. 11. 3. Nāfe

Nāfe miskle birlikte, bu koku maddelerinin anavatanı olan Çin ve Hoten ülkelerinden bahsedilir. Nāfe, āhūdan elde edilen bir maddedir. Bu münasebetle āhū kelimesi de zaman zaman misk ve nāfe ile birlikte kullanılmaktadır:

²¹ Tolasa, a.g.e., s. 487.

zülf-i dil-ber var iken nfe-i cn-i hoteni
virdük ey hce sana yri tyince kdem it

(008/2)

bir zerre izi tozına alursa nfeyi
ey hce vir derisine tolu bahsıdur

(033/2)

ara gönüllü imi zülf-i dil-vzn ‘aceb
bezetelden nfeye daı bizümle kn ttar

(036/2)

3. 11. 4. Misk

Edebiytta miskin sağlandığı gazal türü hayvan (h) güzelliği, narin yapısı ve vücudunun zarafeti gibi özellikleriyle sevgilinin genel bir benzetilene olurken misk de renginin siyahlığıyla onun saçlarını, kalarını ve benlerini ifade eder.

Dvn Şiirinin sevgili için Őekillendirdiği güzellik anlayıında ne çıkan unsurlardan sa siyah rengi ve güzel kokusuyla miskin ilk akla gelen benzetilendir:

‘azm-i trf-ı ruına zülf-i Őikendr b‘i
ad-ı Őarka nitekim misk-i hotendr b‘i

(014/1)

stne orsa cetr-i hmynı kkln
zülfünü resenleri ana miskn tnb olur

(034/3)

3. 12. Günlük Hayatta Kullanılan Eyalar

3. 12. 1. Cerağ, Şem‘

Cerağ ve Şem‘ aydınlatma aracı olan iki ıık kaynağıdır. Cerağ, beyitlerde rengi, Şekli ve ıık verme özelliği ile geçer. Gece karanlığında yandığı ortamı aydınlatan cerağ, kibirlidir:

şol ‘âşıkun ki şem‘-i ruḥun-veş çerâğı var
 anuñ fūrūğ-ı şems ü kamerden ferâğı var

(055/1)

ḥadd ü ‘izârîñ olalı rüşen çerâğumuz
 vardır fūrūğ-ı şems ü kamerden ferâğımız

(066/1)

cemâlün pertevinden yakmasa rüşen çerâğ âteş
 fūrūğ-ı mihr ü mehden böyle bulmazdı ferâğ âteş

(079/1)

meger şem‘-i cemâlünden cüdâ düşmişdür anuñ’çün
 gezer her hânedede yir yir yakup her şeb çerâğ âteş

(079/4)

Şem‘ uzun, ince yapılı olması, alevi, dumanı ve yanıp erirken damla damla gözyaşı gibi dökülmesinden dolayı âşık meclislerinin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Klâsik Türk edebiyatında mum ve sevgili arasında ilgi kurulur. Bu ilginin sebebi sevgilinin düzgün boyu, rengi, siyah kıvrımlı saçlarıdır. Bununla birlikte âşığın pervâne olarak düşünülmesi ve sevgilinin olduğu meclisi aydınlatması özelliği ile de sevgili ve mum arasında tasavvurlar vardır.²²

yüzi şem‘ine yanarsa n’ola pervâne şem‘ün kim
 siyeh perçemlü yalın yüzlü bir ra‘nâ musâhibdür

(038/3)

nağş idüp dilde ḥayâl-i yârı sūz-ı ‘ışk ile
 yanuban bir şem‘-i fânūs-ı ḥayâl olmağ gerek

(085/2)

şem‘-i ‘âlem-tâb-veş mihr-i cemâlün şevkına
 ağılaram tâ şubḥ olunca zâr u ğiryân her gice

(119/6)

²² Sefercioğlu, a.g.e., s. 103.

şem‘-i meclis dün gice mihr-i cemâlûñ şevķına
şubha dek yandı yakıldı bir nefes diñlenmedi

(133/4)

3. 12. 2. Perde, Hicâb

Bu iki kelime örtme anlamına gelmekle beraber hicab aynı zamanda utanma manasını da ihtiva etmektedir:

māni‘ olmaz hicriyā nūr-ı cemāle zülf-i yār
perde-i şeb şu‘le-i şem‘a nice hāyil olur

(057/5)

māni‘ olmaz feyz-i haķķa cām-ı mey
āfitāba şırça çün olmaz hicâb

(004/3)

cān cübbesi olursa daħi çāk eylerem
vuşlat deminde pīrahenüm çün hicâb olur

(034/7)

3. 12. 3. Şişe

Şişenin beyitlerde yer alış sebebi, şeffaflığı ve kırılma özelliğidir. Hicrî, şişeyi namus ve gönüle benzetmekte ve seng ile beraber kullanarak tezat sanatını işlemektedir:

seng-i ğam ile şişe-i nāmūs u nengi şı
reh-ı belāda ‘āşıkā nāmūs ‘ārdur

(045/5)

göñülde nice şaklansun hayāl-i la‘l-i sīr-ābı
olur mu şişe kim göstermeye şāfī mey-i nābı

(132/1)

katlanur seng-i belāya zāhir itmez inkisār
olmuş iken şīşeden tıynetde nāzük-ter gönül

(093/5)

3. 12. 4. Câm, Sâğar

Câm; kadeh, ayak, peymane, sâğar anlamlarındadır. Bezmin vazgeçilmez bir unsuru olan câm; kırılması, içindeki şarabın dökülmesi, rengi gibi özellikleriyle beyitlerde yer alır.²³

Dîvân'da, sâğarın mecliste dönmesi ile feleğin dönmesi arasında münasebetin kurulduğu beyitlere rastlamak mümkündür. Fakat bu unsurlar, renk itibarıyla yanak ve dudağa teşbih yoluyla daha çok istimal edilmiştir:

felek rağmına döndür sâğarı kim
cefâlar itdi döne döne kat kat

(006/2)

sâğarı devr-i felek rağmına döndür sâkiyâ
döne döne hicrîye cevri eylemişdür kat kat

(007/5)

sâğar-ı meyden geçerse sâkiyâ tañ mı gönül
câm-ı la'lüñ şevki ile âb-ı kevşerden geçer

(028/4)

şâh-ı gül bezme oturmuş sâkî itmiş nergisi
bir ayağ üzre elinde sâğar-ı zerrîn tutar

(036/4)

şafâ-yı câm-ı la'lüñdür beni zinde kılan cânâ
ne deñlü nâ-tüvân olsa kişi sâğar cüvân eyler

(051/3)

²³ Sefercioğlu, a.g.e., s. 106.

gördi kim sāğarı el üstine tutar devrân

öpüben destin ayağına şürâhî kodı baş

(075/5)

sâkiyâ gül-ruhlaruñla cām-ı la‘lūñ var iken

hicriye ne gül gerek ne sāğar-ı şahbâ gerek

(090/7)

қанlar ağlarsam n’ola cām-ı lebüñ şevkıyla kim

olıgelmişdür ider gönlindekin izhâr mest

(012/3)

olalı cām-ı lebüñ ser-çeşme-i âb-ı hayât

gözlerümden çıkdı deryâlar gibi nîl ü firât

(007/1)

3. 12. 5. Kafes

Kafes, kuşların içinde bulunduğu bir nesnedir. Vücudun etsiz kemiklerinden ibaret iskelete kafes denir:

revân olup gönül kaldı müşebbek tende cân tenhâ

kafesden bülbül-i nālân gibi eyler fiğân tenhâ

(002/1)

3. 12. 6. Rişte

Dikiş ipliği anlamına gelen rişte incelik, uzunluk ve bazı delinmiş maddelerin dizildiği bir unsur olarak önemlidir. Şâir söz incilerini fikir ipine dizmeye neden olarak sevgilinin Aden incisi olan dişlerini belirtmektedir:

rişte-i fikrete nazm itmege dürr-i sühânı

dürc-i la‘lūñdeki lülû-yı ‘adendür bâ‘iş

(014/2)

3. 12. 7. Zencîr

Zencîr âşığın deli oluşu, delilerin zincirle bağlanmaları, sevgilinin saçının şekil bakımından zincire benzetilmesi gibi unsurlarla klâsik şiirimizde kullanılan bir gereçtir.²⁴

Zencîr tüm Dîvân'da iki beyitte geçmektedir.

boynına bend eylemiş zencîr-i zülf-i dil-beri
kanı bir uşlu cihân içre gelür mecnûn gibi

(131/3)

zencîr-i gamdan itmez-iseñ bendeñi halâs
kaldum bu germiyân kulasında ebed esîr

(130/4)

3. 12. 8. Kemend

Kemend; bağlama, uzunluk ve şekil özellikleri bakımından saça benzetilir:

dil-berüñ zülfi kemendine tolaşma hâzer it
boynuñ urğana geçer ey dil elüñi ipe çek

(092/2)

3. 13. Giyim Eşyaları

3. 13. 1. Pîrehen

Klâsik Türk şiirinde âşığın bağrındaki ve bedenindeki yaralar ile kendi teni gömlek olarak tasavvur edilir:

²⁴ Sefercioğlu, a.g.e., s. 110.

cân cübbesi olursa dağı çāk eylerem
vuşlat deminde pīrahenüm çün hicāb olur

(034/7)

sīne-i pūr-sūz u pūr-naķş ile oldı pīrehen
ķan yaşumdan bir kıızıl örtülü fānūs-ı ĥayāl

(097/5)

şevķ ile ten cübbesin çāk it degül kim pīrahen
kimdemişlerdür şehīd-i ‘ışķa yaraşmaz kefen

(112/1)

3. 13. 2. Dâmen

Etek (dâmen) iffetin ve temizliğin sembolü olarak Klâsik Türk şiirinde yer alır. Çınar yapraklarının da ele benzetilmesiyle çimenler bu el tarafından tutulan etektir:

bir pāk-dâmeni bul ķoma etegin elden
boşa zen ü zenānı olma mürīd-i şehvet

(011/3)

dâmen-i vaşl-ı nigāra irmek isterse elüñ
ayağına yüz sürüp yolında ĥāk olmaķ gerek

(086/2)

girībānum ĥalās olmadı çünkim dest-i ĥasretten
‘aceb mi dâmenüm şad-pāre olsa ĥār-ı miĥnetden

(106/1)

3. 13. 3. Libâs

Libâs, Dîvân’da iki beyitte kullanılır. Süs özelliği taşımaz, sadece elbise olarak düşünülür:

tâc u kıabâyı n'eyleyeyin ben kıalenderem
fâhır libâs egnüme 'ıŝkuñ pelâsıdır

(033/5)

libâsum çâk idüp 'uryân olursam n'ola mecnûn-veş
pelâs-ı 'ışkı kim giyse olur nâmûsdan 'ârî

(138/3)

3. 13. 4. Hırka

Hırka bezden mamül bir elbisedir. Derviş giysisi olarak düşünülür. Dünyayı terk etmek anlamlarında da kullanılır. Dîvân'da üç beyitte geçer:

şuya şalan hırka-i nâmûsı eşküm seylidür
yile viren hırmen-i 'ömrüm hevâ-yı bâdedür

(046/2)

hulle-i sündüs gelür şufiye gerçi hırkası
çün hımâr-ı erzele palânı atlas çul gelür

(056/4)

gel gönül gel çekelüm gönce gibi hırkaya baş
tâcı terk eyle geçür 'ömri kıalenderlik ile

(129/3)

3. 13. 5. Hil'at

Terim olarak halifeler ve hükümdarlar tarafından taltif etmek ve ŝereflendirmek amacıyla devlet adamlarına ve diğer bazı kişilere giydirilen değerli elbiseyi ifade eden hil'at iki beyitte geçmektedir:

zaħm-ı tîrûnle geyürdi tenüme dâğlarum
hil'at-i şâhî diyü bir benek altunlu kıumâŝ

(075/2)

meger dāmād-ı bezmüne ‘arūs olmışdur anuñ’çün
giyüp nārencī ḥil‘atler urunmış āl ṭuvağ āteş

(079/2)

3. 13. 6. Kabâ

Kabâ, Hicrî Dîvânı’nda dünya malı ve muhabbeti anlamına gelmektedir:

tâc u kabâyı n’eyleyeyin ben kalendarerem
fâḥir libâs egnüme ‘ışkuñ pelâsıdır

(033/5)

mir’ât-ı dil ğubâr-ı kederden çün oldı şâf
terk eyleyüp kabâyı n’ola geysel bir nemed

(019/4)

3. 14. Yazı ile İlgili Gereçler

3. 14. 1. Hatt, Yazı

Daha çok sevgilinin ayva tüyleri için kullanılan hatt kelimesi yazı anlamında sadece bir beyitte kullanılmıştır. Diğer bir beyitte geçen yazı kader anlamındadır:

yazmadı yâkût nesḥi ḥaṭṭ-ı reyḥânı gibi
kimse ṭümâr aşmadı zülf-i perîşânı gibi

(136/1)

hicrîyâ âḥir muḥaḳḳak kim ḥaṭṭ-ı dil-ber gibi
başuma bir bir geliser her ne kim yazudadur

(022/5)

3. 14. 2. Kalem

Kalem Dîvân'da yazı ile ilgili olarak sözü edilen unsurların başında gelir. Şekil itibariyle kirpik, ok ve kılıca benzetilir:

ḥaṭ degüldür görinen bil kim ezel naḳḳāşınıñ
ḳıl ḳalemle levḥ-i sîmîn üstine taḥrîridür

(027/3)

ḳıl ḳalemle yazar âyât-ı vefâyı ḥaṭ-ı yâr
daḥî zîbâ ider idi ḳalemin ḳılsa tırâş

(075/6)

3. 14. 3. Levh

Levh üstü düz nesne, üzerinde yazı olan satıh anlamına gelmektedir.

ḥaṭ degüldür görinen bil kim ezel naḳḳāşınıñ
ḳıl ḳalemle levḥ-i sîmîn üstine taḥrîridür

(027/3)

levḥ-i cānda naḳş olaldan ḥaṭṭ-ı ruḥsâr u lebûñ
geh oḳur nûr âyetin geh sûre-i kevşer gönül

(093/4)

3. 15. Silah ve Silahla İlgili Unsurlar

3. 15. 1. Tîg

Tig yani kılıç, bir savaş aleti olmasının yanında sevgili ile âşık arasında önemli bir unsurdur. Özellikle sevgilinin güzellik unsurlarından olan kaş, kirpik ve gamzenin öldürücü silahlar olarak düşünülmesi değişik tasavvurlarla ifade

edilmesine sebep olmuştur. Kaş ve kirpik ile bu silahlar arasında şekil benzerliği vardır.²⁵

tîğ-i hicrân ile derdâ kemige irdi bıçak
yeter ey hûnî yeter cevri ü cefâ bir kerem it
(008/4)

cânlar revân olup rah-i ‘ışkuñda ser düşer
tîğ-i müjeñle bir dem içinde nice er düşer
(021/1)

tîğ-i gamuñla erlik idüp kesdigüm bürüc
kimi derûn-ı sînede kimi bedendedür
(025/3)

‘asker-i derd eger câna ço yeñsün dirseñ
tîğ-ı ‘ışk ile gönül çalışuban çâk olıgör
(040/4)

tîğıyla sîneme çeküben bir elif didi
cân ile dilde şağla ki hoş yâdigârdur
(045/3)

n’ola her dem acıyup kan yaş dökerse yâreler
ayrılıpdur n’eylesün tîğîñdan ol bî-çâreler
(049/1)

kîn biçermiş tîğ-ı hûn-rîzûñ dil-i şad-pâreye
hey ne zâlimdür komaz âhir ol anı pâreler
(049/2)

tîğıyla sîneme çeküben bir elif didi
cân ile şağla dilde bizim yâdigârumuz
(067/4)

²⁵ Sefercioğlu, a.g.e., s. 118.

3. 15. 2. Ok, Tîr, Hadeng

Tîr ve hadeng olarak da kullanılan ok, kılıç ve hançerde olduğu gibi sevgilinin güzellik unsurlarıyla birlikte tasavvur edilir. Bu üç silahın da ortak olduğu nokta âşığın yaralanma halidir.

Sevgilinin aşkı, boyu, kirpiği, gözü ok olarak geçer. Âşığın ahı, ayrılık yarası, çektiği cevr ü cefası ok ile hayal edilir. Gamze ve kirpik okları bunlar içerisinde en çok kullanılan tasavvurlar içerisinde yer alır. Ok, âşığın gönlüne saplanır. Âşık gönlüne saplanan bu oku çıkarmaz. Çünkü bu ok, sevgiliden aşığa bir hediyedir.

bu rûzgâr elinden kıddüm kemân olup âh
derdâ ki câna geçdi tîr-i belâ vü miḥnet

(011/6)

murğ-ı cân şayd itmek ister zülf-i şeh-bâzuñ gibi
tîr-i ğamzeñ ey kemân-ebrû ilen yüksek uçar

(024/3)

şabr u hûşuñ ‘askerin tağıtdı tîr-i ğamzesi
kaşı yası başdı meydân-ı hüsni ser-te-ser

(024/5)

tîr-i yâra gönül virür hicrî

bilmezüz kim ne câna dermândur

(024/6)

tîr-i ğamzeñ dilüm ki delmişdür

yine andan ḥayât gelmişdür

(042/5)

devr elinden cevr ayağın gerçi çok çekdüm velî

ya kaşuñla tîr-i ğamzeñden neler çekdüm neler

(024/6)

tolu sīnem ḥadeng ü peykāndur

bu kadar kim kazāya ḳalkāndur

(029/1)

geçer dilden ḥadengüñ durmayup āh

eyā ḳaşı kemānum yol degildür

(050/4)

oḳ gibi bir kez dil-i ḥākīye itmezsın naẓar

ey ḳaşı yasına ḳurbān olduḡum oḳcı ‘ömer

(024/1)

3. 15. 3. Hançer

Sevgilinin gamzeleri âşığı parçalayan hançer olarak düşünülür. Sevgilinin yanbakışı âşığın gönlünü açan hançerdir:

geldi tīrūñ cāna tūtmaz ḥancer-i dil-cū yerin

rāst dirler nesne tūtmaz ey şeker-leb şu yerin

(105/1)

dil nice ḥūn olmasun bir dem kesilmez ḥanceri

taḳılup yanına yāruñ tīg-ı bürrānı gibi

(136/4)

3. 15. 4. Yay, Kemân

Yay, çok benzetildiği sevgilinin kaşı dışında, şekli bakımından âşığın iki kat olmuş bedeni, yine sertliği bakımından mizac olarak tasavvur edilir.²⁶

²⁶ Sefercioğlu, a.g.e., s. 118.

çekerseñ bađruña bir kez gönül ol kaçları yayı
senüñdür menzil iletdüñ nişâna tîr-i da'vâyı

(139/1)

bu rûzgâr elinden kıddüm kemân olup âh
derdâ ki câna geçdi tîr-i belâ vü miñnet

(011/6)

ey kaçları kemân gelicek sîneme okuñ
mecrûh olup gönül didi kim zaħm ber-ziyâd

(018/4)

bâr-ı miñnetden hayâl olup egilmezdi kıddüm
olmasa kaçuñ hayâli ey kemân-ebrü eger

(024/2)

C. İNSAN

1. İNS, İNSAN, ÂDEM

Hicrî Dîvânı'nda insan kimi beyitlerde müspet anlamda yer almaktadır,kimi beyitlerde hakikatsız olarak takdim edilmektedir:

düşmezdi tağ u vâdiye mecnûn u kühken
ger bulsalar haķıķati insânda ey perî

(141/6)

hüsñüñ bendesidür ins ü perî hür u melek
yüz sürer eşigine mihr-i cihân mâh-ı felek

(092/1)

tolanup cennet-i küyuñ bugün ey hür-ı cinân
şevķ ile yüz süriyen eşigüne âdem olur

(058/4)

çıkmadı başa bu zülf-i ser-keş ile hiç kes
gamze-i kıttâl ile âdem dirilmek ħod muhâl

(097/6)

2. GÜZELLİK

2. 1. Güzellik İle İlgili Tasavvurlar

Hicrî Dîvânı'nda güzellik mefhumu sevgiliye aittir ve ele alınan unsurlar içerisinde en kıymetli olanıdır. Güzellik sevgiliye ait bir hazinedir. Âşık bu hazineye ortak olma çabasındadır. Güzellik deyince akla sevgilinin cemâli gelir.

çü ħüsn ilinde ser-tâ-ser ser-efrâz oldıñ ey server
yolıña ser fedâ ser bir degül rûħum revân tenhâ

(002/4)

öleyin dirileyin 'âlemde sen şâd ol begüm
gülsitân-ı ħüsn içinde gül gibi ħandân olup

(005/6)

bu ħüsn ü bu cemâl ü bu şüret ki sendedür
dil 'ışkuñı kıomaz nitekim cân bedendedür

(025/1)

yeglenürse şehrimiz meh-rûlarına n'ola kim
hicriyâ çün ol kamer iklim-i ħüsnüñ mîridür

(027/5)

bu ħüsn ü bu cemâl ile ol kıaşları hilâl
az gün içinde göresüñüz mäh-tâb olur

(034/8)

ħüsni mir'âtına karşı dem-be-dem âh eylesem
yüzi ağ olsun ki biñ dürlü şafâlar gösterür

(041/4)

mihr-i ‘âlem ey kamer-ruḥ ḥüsnüñe ḥayrân imiş
her gün anuñ’çün kapuñda zâr u ser-gerdân imiş

(080/1)

2. 1. 1. Bâğ, Gülşen, Sebze, Bahâr

Sevgilinin saçlarının sünbüle, boyunun selviye, çene çukurunun kuyuya, yürüyüsünün keklige, gerdanının kumruya, sesinin bülbüle, yanağının şeftâliye, gözünün bademe teşbihi gibi genel benzetmeler güzelliğın bâğ gibi düşünülmesi tasavvuruna sebep olur:

la‘lünde görüp sebze-i ḥaṭṭuñ didi hicrî

ey tûṭî-i şekker-şiken-i bâğ-ı melâḥat

(010/6)

bülbül-i bâğ-ı cemâlün hicrîyi şeydâ ider

anda bir gül-deste olmuş ey gül-i gülzâr şî‘r

(039/5)

ârzü-yı yâr ile geldük cihân gülzârına

gül-’izârum bâğa gül gelmese bile bülbül gelür

(056/2)

meger bî-çâre bülbül derd ile âh eylemiş hicrî

ki gülşen od olup düpdüz tutupdur şaḥn-ı bâğ âteş

(079/5)

kapuñdan ayru her menzil dile dūzaḥ olur

cânâ gerekse gülşen-i ‘âlem gerek bâğ-ı cinân olsun

(087/3)

gönlüm düşeli çâh-ı zenaḥdânuña oldı

güüzâr-ı cihân bâğ-ı cinân gözüme zindân

(114/2)

şakın ‘âşıklar âhından eger pîr olmak istersen
nihâl-i tâzesin ey gül cihân bâğında nev-reste

(126/3)

gerçi kim hicrî cihân bâğında çok serv-i sehî
kanı bir ra‘nâ nihâl ol kâmet-i mevzûn gibi

(131/5)

Güzelliğin bâğ, gülşen, sebze-zar, sebze olarak tasavvuru, sevgilinin güzellik unsurlarının bu mekânlarda bulunan nebatlara benzetilmesine dayanır. Sevgilinin eli zanbak, gözü nergis, ayva tüyleri sebz, yanağı gül, lale ve akarsudur. Sevgili ince boyu ile fidan ve servidir:

şahn-ı gülşende yatırdum şubh-dem evgâr mest
şalınup üstüme geldi o sehî-reftâr mest

(012/2)

nice bir feryâd ey bülbül gül-i hod-rûy için
uçurupdur ol bu gülşenden senüñ gibi hezâr

(026/4)

ey nihâl-i tâze ‘âlem gülşeninde görmedük
nahl-i kıddüñ toğrusın serv-i dil-ârâlar kadar

(032/4)

gülşen-i devrânda sen serv-i âzâduñ bugün
boynı bağı kul olanlar zülfine âzâdedür

(046/3)

gülşen-i hüsnünde kıddüñ gül dehânuñ goncedür
gül nihâlidür kıddüñ haţtuñ yeşil yaprağıdur

(054/5)

nice bir feryâd ey bülbül gül-i hod-rûy için
uçurupdur ol bu gülşenden senüñ gibi hezâr

(059/3)

bugün meclisde mest oldıkda yâr ağıyâra yaşdanmış

şanasın tâze güldür gülşen içre hâra yaşdanmış

(077/1)

Nev-bahar, mevsim-i gül, fasl-ı gül olarak da anılan bahar mevsimi, sevgilinin güzelliği, yüzü, yanağı, gençlik, ömür, cennet gibi ifadelerde tasavvur edilmektedir.²⁷

kara dâğum rûy-ı zerdüm erğuvânı eşkümüñ

gösterür faşl-ı hazân içinde şekl-i nev-bahâr

(026/3)

bahâr oldı yine sevdâ-yı zülfüñ başda gâlibdür

anuñ'çün şevk-i la'lüñle gönül şahbâya tâlibdür

(038/1)

kanlu yaşum rûy-ı zerdüm erğuvânı eşkümüñ

gösterür hicrî hazân faşlında şekl-i nev-bahâr

(059/5)

bakmayalı yüzümüze hicrî o gül-'izâr

fasl-ı hazâna döndi bugün nev-bahârumuz

(068/5)

za'ferânî-reng olup müy-ı siyâh oldı sepîd

zâhir oldı nev-bahâr içre hazânı sînemüñ

(088/3)

şitânuñ şiddeti hicrî geçüp faşl-ı bahâr olsun

gülüp gül inleyüp bülbül yine nâz u niyâz olsun

(108/5)

söze gelse sükker-efşânlıklar eyler güyiyâ

sebze-i haţtuñla bir tûti-i güyâdur lebüñ

(091/4)

²⁷ Tolasa, a.g.e., s. 141.

2. 1. 2. Bezm, Meclis

Güzelliğin bezme teşbihi, onun bir değil birçok unsurdan meydana gelmiş olmasına ve bir arada bulunmasına dayanmaktadır. Bu, tabii ki yüz ve onun saç da dahil diğer aksamı olacaktır. Bu tasavvurda yüz aksamından hat, bazen bu bezmin buhircusu, saç reyhancısı veya avucunda elma, gül ve nesrin gibi maddeler bulunduran bir bahçivandır. Gözler ise be meclisin naz ve gurur şarabını içmiş mahmur müdavimidir. Âşıklar da bezmin ışığıdır. Çünkü güzellik ancak onların sayesinde kendi varlığını gösterebilir.²⁸

işde geldüm diyesin bezmün adın aınmayasın
siziñ ellerde begüm böyle m' olur 'ağde vefâ

(001/3)

sâkiyâ meclis-i gül içre yürü bezmi cem it
seni bir öpmek için iki tolu sun kerem it

(008/1)

geh şarâb-ı nâz içre çeşmün dem olur kan içre
bezm-i 'işretde nitekim tolu yı tekrâr mest

(012/4)

işde geldüm diyesin bezmün adın aınmayasın
siziñ ellerde begüm böyle m' olur 'ağde vefâ

(015/4)

geldüğince bezmüne cânâ gönül hürrem gelür
ruhlariñ devrinde şanma hâtıruma gam gelür

(020/1)

bezm-i belâya şevk ile sînem rebâb olur
hicr âteşine döne döne dil kebâb olur

(034/1)

²⁸ Tolasa, a.g.e., s. 143.

- şâh-ı gül bezme oturmuş sâkî itmiş nergisi
bir ayağ üzre elinde sâgar-ı zerrîn tutar
(036/4)
- gönlüm hevâña yilteleni ney-veş inleyüp
bezm-i belâda çalınuban oldu beñzi sâz
(068/5)
- gice bezminde ol mâhuñ durur yok ayağ üzre hiç
dayanmış mest meste sâkî düşmiş yâra yaşdanmış
(077/4)
- meğer dâmâd-ı bezmüne ‘arûs olmuşdur anuñ’çün
giyüp nârencî hil‘atler urunmuş âl tuvağ âteş
(079/2)
- bezm-i gamda dem-be-dem kan ağlasañ ey dil
n’ola çâk çâk olmuş yürekler dîdeler giryân imiş
(080/6)
- zevķ u şevķ-ı bezmüñüñ keyfiyyeti gözümdedür
câm-ı mey şanma şaķıñıl beni ser-hoş eyleyen
(107/2)
- şu kim bezm-i belâda süz ile dem-sâz ola nâya
işi her dem figân olsun çalınsun beñzi sâz olsun
(108/4)

3.SEVGİLİ

3.1. Sevgili İle İlgili Tasavvurlar

Dîvân şiirinin asıl konusu aşk ve sevgilidir. Sevgili, Dîvân edebiyatının ana kahramanıdır. Beyitlerde ismi yerine daha çok kullanılan bazı kelimelerle yer almaktadır: Cân, cânân, yâr, dost, mahbûb, ma’şuk, huban, hub, sanem, büt, şah, şeh, bi-vefa, dil-dâr, nâzenin, melek-rû, perî, peyker, sultân ve sâkîdir. Bu ifadelerden

bazıları sevgilinin ismi yerine geçmekte bazıları sevgilinin sıfatı durumunda olmaktadır.²⁹

Sevgilinin dini imanı âşığına cefâ çektirmektir. Âşık bu durumdan ne kadar şikayet etse de sevgili cefâ çektirmekten hiç usanmaz.

Maşuğun, âşığına cefasından sonra dikkati çeken diğer bir tutumu da nazıdır. Sevgilinin yanına nazından yaklaşılmaz. Âşığın nice yalvarmaları onu nazından alıkoyamaz. Bu durumda âşığın sevgiliden bu uzun nazlarına son vermesini istemekten başka yapacağı bir şey yoktur.

3. 1. 1. Yûsuf, İsa (Mesih), Süleymân, Hızır

Hz. Yûsuf, güzelliği ile meşhur olan bir peygamberdir. Dîvân şiirinde de güzellik timsali olarak sık sık ele alınır. “Yûsuf-ı hüsn” olarak düşünülen sevgili, güzelliğin en üst noktasında yer alır. Bununla beraber kuyuya atılması da, beyitlerde atıfta bulunmaktadır:

dil zenaḥdânuna ol yûsuf-ı ḥüsnüñ düşeli

‘âlemüñ gülşeni zindân görinür gözlerüme

(120/4)

göreliden çeşm-i ḥâb-âlüdın ol yûsuf-cemâlüñ âh

düşinde görmez oldı gitdi hicrî gözlerüm ḥâbı

(132/5)

dil zenaḥdânüñ çehinde kaldı ey yûsuf-cemâl

rîsmân-ı zülfüñ ermezse aña feryâd-res

(074/6)

İsâ Peygamber, Dîvân’da ismi sıklıkla geçen peygamberlerdendir. Hz. İsâ’nın mucizelerine sık sık telmihler yapılmaktadır. İsâ Peygamber, nefesinin cân-bâhş olması ve nefesiyle ölüleri diriltmesi gibi özellikleri ile beyitlerde yer alır.

²⁹ Cemal KURNAZ, *Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlîli*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 200.

şanma bahş içre mesîhâ lebûne söz yetirür
hızr-ı haţtuñ şuya iltür anı şusuz getirür

(023/1)

hey kıyâmet her nefesde nâz ile ölmüşlere
söyledükce cân virür gūyâ mesîhâdur lebûñ

(091/2)

mürdeler ihyâ ider gūyâ dem-i 'isâ olur
lebleriñ zikrinde disem ey şeker-güftâr şî'r

(039/4)

Dîvân'da Hz. Süleyman ile ilgili, karıncayla olan mübaşeretine telmih vardır:

şanma haţtuñdan irişe hâtırâ gerd ü melâl
kîl ü kâl ider süleymânum saña qarınca yok

(083/3)

Sevgilinin dudakları ile âb-ı hayat arasında bir ilişki kurulur. Âb-ı hayât nasıl Hızır'ı ölümsüzlüğe kavuşturdu ise âşık için de sevgilin dudakları âb-ı hayât gibidir:

haţ-ı lebûñ ki kût-ı revândan haber virür
gūyâ ki hızr çeşme-i cândan haber virür

(048/1)

cür'asın nûş eyleyenler buldı 'ömr-i sermedî
'âb-ı hızr ile leb-â-leb câm-ı şahbâdur lebûñ

(091/4)

3. 1. 2. Perî

Dîvân'da sevgilinin perî olarak tasavvurunda sevgilinin âşığından kaçması, çok güzel olması önemli rol oynar. Bunun yanında, şâir perînin insanlara görünmemesini farklı bir sebebe bağlıyor:

leşker-i miḥnet ḥarāb idüp yıķaldan mülk-i dil

şöyle yatur ey perī-peyker daḥi vīrān olup

(005/4)

düşmezdi ṭağ u vādiye mecnūn u kūhken

ger bulsalar ḥaķīķati insānda ey perī

(141/6)

yañılup yāra perī-rū demişüz anuñ-içün

reşkten yavı kıilup kendüyi perī yitirür

(023/4)

ğam-ı zūlfüñle ey perī-peyker

ḥalk-ı ‘ālem kamu perīşāndur

(029/4)

3. 1. 3. Melek, Hûrî

Meleklerin ve hûrîlerin nurdan yaratıldıkları ve çok güzel oldukları yaygın bir inançtır. Dîvân şâiri, bu sebeple sevgiliyi meleğe veya hûrîye benzetmektedir:

şol melek-manzar perī-peyker ki adı pīridür

gökden indi der isem meh-likāya yiridür

(027/1)

şafḥa-i devrānda kim görse taşvīrūñ didi

ya melekdür ya perī lābūd ikinūñ biridür

(027/4)

ḥüsnüñüñ bendesidür ins ü perī ḥūr u melek

yüz sürer eşigiñe mihr-i cihān māh-ı felek

(092/1)

tolanup cennet-i kûyuñ bugün ey hûr-ı cinân
şevk ile yüz süriyen eşigüñe âdem olur

(058/4)

3. 1. 4. Şem‘

Yüz ve yanağın en çok benzetildiği varlıklardan biri de şem‘ yani mumdur. Mumun parlak ve yakıcı olması, sevgilinin yüzünün ve yanağının muma benzetilme sebeplerindedir. Yüzün muma teşbih edildiği bu tasavvur içinde âşık da, mumun etrafında dönen pervâne olarak düşünölmektedir:

yüzi şem‘ine yanarsa n’ola pervâne şem‘üñ kim
siyeh perçemlü yalıñ yüzlü bir ra‘nâ musâhibdür

(038/3)

meger şem‘-i cemâlüñden cüdâ düşmişdür anuñ’çün
gezer her hânede yir yir yakup her şeb çerâğ âteş

(079/4)

şol ‘âşıkun ki şem‘-i ruhuñ-veş çerâğı var
anuñ fûrûğ-ı şems ü kamerden ferâğı var

(055/1)

hadd ü ‘izârıñ olalı rüşen çerâğumuz

vardır fûrûğ-ı şems ü kamerden ferâğımız

(066/1)

3. 1. 5. Pâdişâh (şeh, şâh)

Sevgilinin şâh olarak vasıflandırılması, âşığın bende olarak tasavvur edilmesi münasebetiyledir. Âşığın gönlü, güzellik şâhı olan sevgilinin hizmetkârı, âşık ise sevgilinin kölesi olmuştur:

- būse cerr itdiyse hicrī kulīñ tūt ma‘zur
eyledi bāde-i ‘ıŝkuñ anı ŝāhā güstāh
(016/5)
- eŝkümlle yüzüm atı ayağına ol ŝahīñ
altunlu ser yirine bugün sīm ü zer döşer
(021/3)
- sen ŝāh-ı ‘ālemūñ ŝu gönül kim gedāsıdur
bir rinddür kim iki cihān pādiŝāsıdur
(033/1)
- ŝāh-ı gül bezme oturmuş sākī itmiş nergisi
bir ayağ üzre elinde sāğar-ı zerrīn tutar
(036/4)
- gelse dīdemden dile hāl-i ruḥuñ şevki hemān
rūm ŝāhıdur ki san taḥtına deryādan geçer
(044/2)
- sen rakīb ile varup ŝoḥbet-i mey eyleyicek
nūŝ ider hicrī-i bī-çāre ŝehā cām-ı cefā
(001/5)

3. 1. 6. Cân

Can, insanı var eden unsurdur. Beden nefes alıp verebiliyorsa can taşıyor demektir. Nefes alıp verilememesi canın uçması (ölmesi) anlamına gelir. Can, Allah’ın insana bir lütfudur. Âşıklar sevgiliyi bin can ile severler. Âşık canını sevgili için bin defa verir. Can sevgili yolunda kurban edilir. Eza ve cefa cana geçer. Sevgili rakîbe can bağıslarken âşığına hakaretler eder. Âşık en kıymetli varlığı olan canını sevgilinin ayakları altına serer:

- revân olup göñül aldı müşebbek tende cân tenhâ
kafesden bülbül-i nâlân gibi eyler figân tenhâ
(002/1)
- lebûñ sırrını dil cânâ demez olmasa ten tenhâ
bilür anı ki hem-râza dinir râz-ı nihân tenhâ
(002/3)
- şâdî vü fera apusını seng-i am ile
yapduñ dil ü cân mülkini yıduñ be hey âfet
(010/2)
- bâzâr-ı amda bir pula almañ şu cânı kim
dellâl-ı ‘ış elinde bugün olmadı mezâd
(018/3)
- zülf-i yâre şabâ erişdi meger
esdügince bu cânâ itdi eser
(035/1)
- tııyla sîneme çeküben bir elif didi
cân ile dilde şala ki hoş yâdigârdur
(045/3)
- o göñlüm eřm-i bîmâruñ ucundan nâ-tüvân olsun
firâ-ı la‘l-i cân-baıñla her dem olu an olsun
(113/1)
- gösterür her gün yed-i beyzâ ruuñ mûsâ gibi
cân-fezâdur husrevâ şîrîn lebûñ ‘isâ gibi
(135/1)

3. 1. 7. Tabîp

Aşk derdiyle ve sevgilinin hasretiyle, cevriyle hasta (bîmâr) olan âşık, derdinin dermanı olarak sevgiliyi görür. Bu münasebetle sevgili, bazı beyitlerde tabîp olarak tasavvur edilmektedir:

hüsñüñ dārü's-şifasında devâ kı l hicrîye
ey tabîb-i cân u dil hem haste hem dîvânedür

(053/5)

haste-i 'ıŝkuña tañ mı telh ola âb-ı hayât
ey tabîb-i cân u dil bîmâra şerbet telh olur

(052/3)

çek eliñ ben hasteye tîmâr itmekden tabîb
çün marîz -ı derd-i 'ışk olanlara olmaz ilâc

(015/3)

ol cân tabîbi haste dile itmedi meded
yıllarla yollar üstine yatup didüm meded

(019/1)

gelmez oldu añlayaldan derdümi çünkim tabîb
hasteden ye's eylese 'ömrüm müdâvâdan geçer

(044/5)

3. 1. 8. Gonca, Gül, Servi

Gülün açılmamış hâli olan goncanın beyitlerde konu edilmesinin en önemli sebebi, küçük ve kapalı şeklidir. Genellikle sevgilinin dudağı ve ağzı için benzetme unsuru olarak kullanılır:

lebüñ gonce yañağüñ berg-i güldür
belâlı bülbülüñ ağlatma güldür

(050/1)

ey bîkr-i gonce râzuñı şakla açılma kim
tâ ki çemende gül tuya yiriñ kulağı var

(055/2)

gülsitân-ı ‘ışık içinde hiç lebûñ-veş gonce yok
la‘l-i mey-gûnuñdan özge gül gibi eglence yok

(083/1)

Gül, güzel kokusu, kırmızı rengi, baharda açılması, yapraklarının kat kat oluşu bakımından beyitlerde çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Âşık olarak vasıflandırılan bülbül ve rakîb olarak bilinen diken ile münasebeti de gülün beyitlerde anılmasının sebepleri arasındadır. Beyitlerde söz konusu edilen gül, genellikle kırmızı renklidir. Bu renk münasebetiyle gül, sevgilinin yanağı ve yüzüyle ilişkilendirilir:

çemende goncelerden lâleye gül nîzeler çekmiş
şanasın rûm şâhıyla kızılbaş eylemiş uğraş

(076/4)

bugün meclisde mest oldıkda yâr ağıyâra yaşdanmış
şanasın tâze güldür gülşen içre hâra yaşdanmış

(077/1)

nice bir feryâd ey bülbül gül-i ĥod-rûy için
uçurupdur ol bu gülşenden senüñ gibi hezâr

(026/4)

bülbül-i bâğ-ı cemâlün hicrîyi şeydâ ider
anda bir gül-deste olmuş ey gül-i gülzâr şî‘r

(039/5)

Sevgilinin boyu uzun, ince ve düzgündür. Aynı özelliklere sâhip olan servi (‘ar‘ar) ile sevgili arasında ilgi kurulur. Sevgili için sevr, serv-i ser-efrâz, sevr-i hıramân, sevr-i balâ, sevr-i âzâd kelime ve terkipler istiare yoluyla kullanılır:

ħaqqâ budur şalınmada ol serv-i ĥoş-hıram
dikdi tepesi üstine tûbâ vü ‘ar‘arı

(141/3)

kul oldu toğrulukla kâmetüñe

baş urup ayagüña serv-i âzâd

(017/2)

benim serv-i ser-efrâzum şalinsun ser-firâz olsun

hudâdan isterem zülfi gibi ‘ömri dırâz olsun

(108/1)

ey nihâl-i tâze ‘âlem gülşeninde toğrusı

serv-i bâlâ görmedük sen kâmet-i ra‘nâ gibi

(135/5)

3. 1. 9. Mihr ve Mâh

Sevgilinin güneşe(hurşid, mihr, gün) teşbihi, yüceliği, parlaklığı, güzelliği, ışık kaynağı, âlemi aydınlatması, gösterişi, ulaşılamaması, yakıcılığı ve büyüklüğü yönleriyle olur. Beyitlerde sevgilinin en çok benzetildiği iki unsur; güneş ve aydır. Âşık, sevgiliyi yüceltmek istediğinde hemen güneş mefhumuna sarılır. Sabah güneşinin doğusuyla karanlık ve zulmet dağılır, böylece sevgilinin yüzü ortaya çıkar:

o mâhuñ kanķı menzilde olursa zerrece mihri

iki gün geçmeden ‘ışkın güneş gibi ‘ayân eyler

(051/6)

ol cefâ-pişe eger mihr ü vefâ itmez ise

bih diye n’olsa gerek derd ile miñnet bâķi

(137/4)

hicri olalı mihr-i cemâline müşteri

çâh-ı belâda yıllar ile çekmişüz raşad

(019/7)

cemâliñ pertevinden yakmasa rûşen çerâğ âteş
fürûğ-ı mihr ü mehden böyle bulmazdı ferâğ âteş

(079/1)

mihr-i ‘âlem ey kamer-ruḥ ḥüsnüñe ḥayrân imiş
her gün anuñ’çün kapuñda zâr u ser-gerdân imiş

(080/1)

Dîvân’da ay, gece görünmesi, ışığını günesten borç alması, parlak rengi ve yüksekliği gibi özellikleriyle değişik hayaller içinde zikredilir. Genellikle sevgili ve övülen için kullanılan tasavvurlarda geçer. Sevgilinin yanağı ve yüzü parlaklığından dolayı aya teşbih edilir. Yüzün nuru, beyazlığı ay gibi parlar:

görmedük ammâ işitdük dirler ol meh-rû için
bir hilâl-ebürü kamer-ruḥ âfet-i devrân imiş

(080/4)

didi meh gün yüzüñe bende olup
kulu kim begüm bedir dirler

(037/3)

seyr iderken şehri meh-rûlarla ol meh şevkden
çarḥ urur burc-ı kamerde mihr ile seyyâreler

(049/4)

bugün burc-ı sa‘âdetden tülû‘ eylerse ol meh-rû
ayağı basduğı yire yüzün sürmege ay ine

(123/2)

3. 1. 10. İnci

Klâsik Türk edebiyatında dürr yani inci, sevgilinin dişlerine ve terine benzetilmiştir. Bununla birlikte dürr, âşığın da gözyaşının yerini tutmaktadır. Bazen de sevgili güzel bir inci dizisi içerisinde emsali görülmemiş bir inci olabilmektedir.

la‘l-i lebünle incü dişinüñ firâkına

kan yutdı la‘l ü bağrını deldi ‘adendedür

(025/2)

gözümüñ regleri ile yaşumuñ kaçreleri

‘aynı ile dürr ü mercân görünür gözlerüme

(120/2)

la‘l-i yâkûtuñla lülû dişlerüñ medh itmede

pâdişâhum sözlerüm vardur dürr-i meknûn gibi

(131/2)

3. 1. 11. Âb

Âşığın gözü bir çeşme, gözyaşı da bu çeşmeden akan bir sudur. Sevgilinin gönlü aşığa karşı sürekli taş halindeyken, âşık o taşı yumuşatmak için sürekli gözyaşı suyunu dökmektedir. Âşığın aşk ile yanan gönlünü söndürmek için durmadan akan su o ateşi hiçbir zaman söndürmez:

olalı cām-ı lebün ser-çeşme-i âb-ı hayât

gözlerümden çıkdı deryâlar gibi nîl ü firât

(007/1)

çeşme-i la‘lün görüp didüm şafâ bu şudadur

anuñ-içün âb-ı hayvân dâyimâ puşudadur

(022/1)

yanarsam âteş-i hicre n’ola çün tıynetüm olmuş

hevâ-yı ‘ışkuñ ile hâk-i gamdan âb-ı firkañden

(106/3)

3. 1. 12. Sâkî

Sevgili ile sâkî arasındaki ilişki, dudağın içkiye benzetilmesine, içkinin insanı baştan çıkarma özelliği ile sevgilide aynı özelliğin bulunmasına, al kelimesinin şarap ile renk benzerliğine dayanmaktadır.³⁰

sâğar-ı meyden geçerse sâkiyâ tañ mı gönül
câm-ı la'lüñ şevki ile âb-ı kevşerden geçer

(028/4)

sâkiyâ meclis-i gül içre yürü bezmi cem it
seni bir öpmek için iki tolu sun kerem it

(008/1)

hicrî mest-i 'ışk olupdur sâkiyâ yoğsa şarâb
katrece gelmez gözine içse deryâlar kadar

(032/6)

sâğarı devr-i felek rağmına döndür sâkiyâ
döne döne hicrîye cevri eylemişdür kat kat

(007/5)

sâkiyâ gül-ruhlarıñla câm-ı la'lüñ var iken
hicrîye ne gül gerek ne sâğar-ı şahbâ gerek

(090/7)

3. 1. 13. Sanem

Sevgilinin puta teşbihi putun taş, mermer gibi madenlerden yapılmasıyla mâşuğun katı, taş kalpliliği arasında ilgi kurulmasındandır. Maşuk taş gibi kalbiyle âşığına sürekli zulüm eder. Büt, sanem, kâfir kelimeleri genelde beraber kullanılmakla tenasüp sanatına yer verilmiştir:

³⁰ Sefercioğlu, a.g.e., s. 106.

büt-i dil-dāra ey rāhib şanem öykünmek istermiş

bugün deyr-i cihān içre aña bātıl disem haḫdur

(030/3)

gerçi her meh-rūya dil virmekde māhirdür gönül

sen şanemden ğayrıya baş egse kāfirdür gönül

(095/1)

buldı hicrī isteyüp sīmīn şanemlerde seni

tañrısın bulur dimişler çünki ey yār isteyen

(109/5)

baş egmez sen şanemden ğayrıya dil

dögerlerse efendi tıp diyince

(130/2)

hiç büt-ḫāne-i dehr içre gönül egmedi baş

kimseye cān ile hicrī şu şanemden ğayrı

(134/ 5)

4. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

4. 1. Saç (Zülf, Perçem, Mû, Kâkül)

Saç, Dîvân şiirinde genel olarak renk, koku ve şekil yönünden sevgilinin bir güzellik unsuru olarak şiirlere konu olmuştur. Dîvân'da zülf, kâkül, mû ve perçem olarak birçok beyitte ele alınan saç, farklı tasavvurlar içinde kullanılmaktadır. Sevgilinin en fazla vurgulanan güzellik unsuru saçtır. Saç, beyitlerde daha çok şekli itibariyle kullanılır. Rengi ve kokusu itibariyle birçok tasavvura konu edilmiştir:

yüzi şem'ine yanarsa n'ola pervāne şem'ün kim

siyeh perçemlü yalñ yüzlü bir ra'nā musāḫıbdür

(038/3)

- çünkü şāhā şāhib-i tāk u livādur perçemüñ
n'ola dirsem hüsñ eline pādişādur perçemüñ
(089/1)
- dil zenaḥdānuñ çehinde kaldı ey yūsuf-cemāl
rīsmān-ı zūlfüñ ermezse aña feryād-res
(074/6)
- gerçi kim kāfirleyin zūlf-i ruḥuñ āyīn tutar
kara giyüp şedd-i zünnār eyler uğrın dīn tutar
(036/1)
- çīn çīn olmuş girihler bağlamış zūlf-i ruḥuñ
mevc ile āşüb şankim kaplamış deryā yüzün
(116/2)
- zūlf-i dil-ber var iken nāfe-i çīn-i ḥoteni
virdük ey ḥāce saña yūri tūyince kadem it
(008/2)
- üstüne korsa çetr-i hümāyūnı kākülüñ
zūlfüñ resenleri aña miskīn tınāb olur
(034/3)
- şanki mūsādur ḥadüñ kim ḥaṭṭuñuñ fir'avnına
zūlfüñüñ her mūyını ol ejderhālar gösterür
(041/3)

4. 1. 1. Şekil Bakımından Saç

4. 1. 1. 1. Zencîr

Saç, şekil yönüyle kıvrım kıvrım ve uzun olduğundan zincire benzetilmektedir. Saç ve zincir arasında hem renk hem de şekil benzerliği vardır. Bu

iki unsurun diğer bir ortak paydası da esarettir. Sevgilinin saçı, âşığı esir eder. Zincir ise esirlere ve delilere vurulur. Bu yönden de sevgili ve zincir arasında ilgi kurulur:

boynına bend eylemiş zencîr-i zülf-i dil-beri
kanı bir uşlu cihân içre gelür mecnûn gibi

(131/3)

4. 1. 1. 2. Ejderhâ, Mâr

Ejderhâ, büyük yılan demektir. Sevgilinin saçının kıvrımlığıyla arasında ilgi kurulur. Sevgilinin yanağının üstüne kıvrım kıvrım konar. Eski bir inanışa göre hazineleri ejdehalar korurmuş. Bu inanışa göre sevgilinin hazine olan yüzünü saç ejderhâ olup beklemektedir:

şanki mûsâdur hadûñ kim haţtuñuñ fir‘avnına
zülfüñüñ her mûyını ol ejderhâlar gösterür

(041/3)

cânı yokdur kimsenüñ sen genc-i hüsne el şuna
başuñ üzre yedi başlu ejderhâdur perçemüñ

(089/2)

mu‘anber haţtuña nisbet ruhuñda halka-i zülfüñ
yatursan mâr-ı âbîdür benefşezâra yaşdanmış

(077/2)

4. 1. 1. 3. Kemend

Bir savaş aleti olan kemend sevgilinin saçına benzetilmekle beraber aşağıdaki beyitte idam aracı olarak işlenmiştir:

dil-berüñ zülfi kemendine tolaşma hazer it
boynuñ urğana geçer ey dil elüni ipe çek

(092/2)

4. 1. 1. 4. Perîşân

Saçın perîşân olması âşîğın gönlünde açtığı durumla ilgilidir. Saçın dağınıklığı, karmakarışık bir şekil halinde olması perîşân olarak olarak vasıflandırılmasına sebep olmaktadır.³¹

ğam-ı zülfüñle ey perî-peyker
halk-ı ‘âlem kamu perîşândur

(029/4)

yazmadı yâkût neshi hatt-ı reyhâni gibi
kimse tûmâr aşmadı zülf-i perîşânı gibi

(136/1)

başuñ qaldurmak isterseñ gönül hâk-i mezelletden
ayağına düşüp elden qoma zülf-i semen-sâyı

(139/3)

4. 1. 1. 5. Halka

Halka ile saç arasındaki münasebet şekil benzerliğidir:

mu‘anber hattuña nisbet ruhuñda halka-i zülfüñ
yatursan mâr-ı âbîdür benefşezâra yaşdanmış

(077/2)

³¹ Sefercioğlu, a.g.e., s. 153.

4. 1. 1. 6. Sâye

Zülf sevgilinin cemâline düşmüş gölge gibi düşünülür:

yüzüm üstine düşüp sâye gibi sürüneyin
gün gibi pâdişehüm sen yalnız yürime tek

(092/3)

4. 1. 2. Renk Bakımından Saç

Sevgilinin saçları rengi dolayısıyla geceye, yüzü ise aydınlığıyla gündüze teşbih edilir. Sevgilinin yanakları rûz, saçları şebtir:

hatt-ı şebdîzi gelür gül-gün hadine koşulup
puşıdan şan çıkdı dil almağa qaravul gelür

(056/6)

mâni' olmaz hicriyâ nür-ı cemâle zülf-i yâr
perde-i şeb şu'le-i şem'a nice hâyil olur

(057/5)

târmâr eyler saçı gibi şeb-i hün eyleyüp
şabr u hüşum 'askerin ol nâ-müselmân her gice

(119/3)

4. 1. 3. Koku Bakımından Saç

Saç, koku bakımından nâfe, misk, anbere benzetilir:

zülf-i dil-ber var iken nâfe-i çîn-i hoteni
virdük ey hâce saña yüri tüyince kadem it

(008/2)

ķara gönüllü imiş zülf-i dil-vzn ‘aceb
bezetelden nfeye dağı bizümle kn ttar

(036/2)

‘azm-i trf-ı ruğına zülf-i Őikendr b‘iş
ķařd-ı Őarka nitekim misk-i ĥotendr b‘iş

(014/1)

mu‘anber ĥaţtuna nisbet ruğunda ĥalka-i zülfünü
yatursan mr-ı bdr benefŐezra yaşdanmış

(077/2)

eyleyen ĉn  ĥoten sevdsını geldi esen

gelmedi gönlüm meger kim zülf-i ‘anber-bdadur

(022/3)

4. 2. Kaş

Dvn’da kaş, Şekil ve renk yönünden göz, gamze ve kirpikle birlikte değişik mecaz ve benzetmelere konu edilir. Kaş sevgilinin saĉından sonra önemli bir güzellik unsuru olma vasfına sahiptir. ‘Ebr-yı kemn, ebr-yı hill’ terkipleri iĉerisinde kullanılır. Kaş, eski Őairlerce Şekli dolayısıyla bazen yaya bazan da mihraba benzetilmiştir. Şekil münasebetinden başka kaşın yaya benzetilişinin sebebi onların altındaki ok gibi kirpikler arasındaki tesirli bakışların fırlamasıdır. Dvn’da kaş, benzetmelerde daha ĉok Şekil yönünden ele alınır.

4. 2. 1. Hill

Mşuğun kaşının hill olarak tasavvuru Şekli yönüyledir. Kaş, hill gibi ince bir kavise sahiptir:

görmedük amm işitdük dirler ol meh-r iĉn

bir hill-ebr ķamer-ruĥ fet-i devrn imiş

(080/4)

bu hüsn ü bu cemâl ile ol kaşları hilâl
az gün içinde göresüñüz mäh-tâb olur

(034/8)

başıma gün toğmayacak ey hilâl-ebrû benim
necm-i devletden n'olur mihr-i sa'âdetden n'olur

(031/4)

4. 2. 2. Kemân (Yay)

Kaşın kemân olarak tasavvuru şekliyle beraber kirpik ve gamzenin ok olarak düşünülmesine dayanır:

murğ-ı cân şayd itmek ister zülf-i şeh-bāzuñ gibi
tîr-i ğamzeñ ey kemân-ebrû ilen yüksek uçar

(024/3)

geçer dilden hadengüñ durmayup âh
eyâ kaşı kemānum yol degildür

(050/4)

çekme peykānuñı sīnemden eyâ kaşı kemān
'âşık olana demürden gerek ey yâr yürek

(092/3)

4. 2. 3. Mihrâb, Kible, Secde

Hak âşığı namaza durup secdeye gittiğinde karşısındaki mihrâbdan etkilenerek sevgilinin kaşını hayal eder. Bu hayale sebep mihrâbın kavisli şekli olur. Âşık mihrâbın karşısında kıyam, rükû ve secde eder.

Tasavvuf açısından sevgilinin Allah oluşu sebebiyle zahidin caminin mihrabına yönelmesiyle, arifin sevgilinin kaşlarını mihrab kabul etmesi arasında fark yoktur. Çünkü sevgilinin yüzü Hakk'ın tecelli ettiği yerlerden biridir.³²

oldı mihrâb kaşuñ hâl ü hatuñ kıble-nümâ
yeridür ka'be gibi secde kılurlarsa saña

(001/1)

cemâl-i 'âlem-ârâsı bugün ol çâr-ebrûnuñ
'aceb mescid degül midür ki vardur iki mihrâbı

(132/ 3)

4. 3. Çeşm (Göz, Dîde)

Göz, sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biridir. Göz, kirpik ve kaşla birlikte ele alındığı zaman öldürücü bir özelliğe sahip olur. Çünkü kaş yaydır, kirpik de yay tarafından atılan oktur. Fakat doğrudan doğruya göz ile ilgili olan husus, gözün cân alıcı bakışıdır. Dîvân'da, sevgilinin gözleri her ne kadar âhûya benzetilse de bu gözler daha çok düzenbaz olur ve aldaticı, ağlatıcı, öldürücü özellikleriye ele alınmaktadır. Âşığı, sevgiliye meftûn eden, onun aklını çalan, sevgilinin fitne dolu gözleridir:

nice şerh idem gönül hâlini çeşm ü gamzeñe
kim biri dâyim gazabda birisi uyhudadur

(022/2)

cân yedürürken gönül her lahza çeşm-i mestiñe
geri anuñla müjeñ kanlu bıçaqlu yağıdur

(054/3)

Dîvân'da göz ile ilgili âhû ile nergis teşbihleri yer almaktadır:

³² Sefercioğlu, a.g.e., s. 162.

ol āhū-çeşmi hicrī eger seg rakīb ile
şayd eyleyebilür iseñ özge şikārdur

(045/7)

gözine şubh olunca girmez uyhu
meger nergis yüziñ görmiş sehergāh

(128/4)

4. 4. Gamze

Gözlerin vefâsız ve acımasız olması, kan akıtıcılığı, öldürücü özelliklere sahip olması hep gamze aracılığıyla gerçekleşir. Gamze, gözlerin en önemli silâhıdır. Çeşitli eşyalara, varlıklara teşbih edilen gamze, muhtelif tasavvurlar içinde yer alır. Gamzenin oka benzetilmiş olması, yakın mesafeden hariç aşığa uzak mesafelerden de isâbet edebilecek bir özelliğe sahip olduğu anlaşılır:

la'1 ü gamzeyle kimi ihyâ ider kimi helāk
eylemez bu nā-tüvān gönlümi ammā bir yana

(003/4)

nice şerh idem göñül hālını çeşm ü gamzeñe
kim biri dāyim ğazabda birisi uyhudadur

(022/2)

kimse düşde göre diyü zülf ü hāl ü gamzeñi
ıztırāb üzre beden dil ğamda cān uyhudadur

(022/4)

4. 4. 1. Tır (Ok)

Gamzenin oka teşbihi âşığın canına kastetmesi dolayısıyladır. Okun silah olarak kullanılması, delici, yaralayıcı, öldürücü özelliklerinin bulunmasının da bunda payı vardır. Âşığın gönlü sevgilinin süzgün bakışıyla dert, gam ve kana bulanır.

Dîvân'da bulunan yirmi dördüncü gazel tamamen oka teşbih edilen kaş üzerine kuruludur:

geldi tîrûñ cāna tûtmaz hancer-i dil-cû yerin
râst dirler nesne tûtmaz ey şeker-leb şü yerin

(105/1)

murğ-ı cān şayd itmek ister zülf-i şeh-bāzuñ gibi
tîr-i ğamzeñ ey kemān-ebrû ilen yüksek uçar

(024/3)

ğamzeñ oқından oldu yürekler delik delik
çeşmiñ ucından oldu kamu şayru şağumuz

(066/3)

oқ gibi bir kez dil-i hākīye itmezsın nazar
ey kaşı yasına kurbān olduğum oқcı ‘ömer

(024/1)

4. 4. 2. Kattâl

Ok gibi kaşlar âşığın canına kastettiği için bu vasıfla anlatılmıştır:

cefāda ğamze-i kıttāli gibi pehlivān iken
şaçı gibi şikeste çeşmi gibi nā-tüvān dirler

(047/3)

çıkmadı başa bu zülf-i ser-keş ile hiç kes
ğamze-i kıttāl ile ādem dirilmek hōd muhāl

(097/6)

4. 4. 3. Hûnrîz

Gamzenin acımasız, zâlim, kan dökücü ve öldürücü olması gibi özellikleri, hunriz yani kan dökücü olarak düşünülmesinin en önemli sebebidir. Gamze de âşığı ya öldürür ya da onun vücudunda, gönlünde derin yaralar açar:

dimeziz gamze-i hûn-rîz ile kan itme begim
dökme bir dem dem-i ‘uşşâkı yire dem-be-dem it

(008/3)

gül yüziñden gonce göñlüm bir nefes gerç’ açılır
gamze-i hûn-rîz ucından kanlar ağlar dem gelir

(020/3)

4. 5. Kirpik (Müjgân, Müje)

Kirpik, sevgilinin önemli bir güzellik unsuru, aynı zamanda yaralayıcı veya öldürücü özelliği olan bir silâhıdır. Sevgilinin gözleri fitne dolu, kaşları yay, gamzesi katildir. Kirpik ise kılıç, ok gibi savaş aletlerine teşbih edilerek bu güzellik unsurlarıyla (göz, kaş) birlikte ele alınır. Kirpiğin farklı eşyalara benzetilmesinde veya muhtelif tasavvurlar içinde ele alınmasında şekilsel özellikleri en önemli etkendir:

hâr-ı müjemle bağlamasam seyl-i eşkümi
bir dem içinde iki cihân hep hârâb olur

(034/5)

çü içmişdür müjeñ kanım ölürken cām-ı la‘liñ şun
içeyin kana kana bārī çünkim kana kan dirler

(047/4)

müjeñ kan eylemek her dem olupdur ‘âdet ü kânun
benim kurbân ola cānum bu erkân u bu âyîne

(123/4)

cân yedürürken gönül her lahza çeşm-i mestiñe
geri anuñla müjeñ kanlu bıçaqlu yağıdur

(054/3)

Kirpik, genellikle ok ve kılıç olarak düşünülür. Bu benzetmenin yapılmasının temek sebebi ok, kılıç ve kirpiğin şekilsel benzerliklerinin yanı sıra öldürme ve yaralama özellikleridir.

cânlar revân olup rah-i ‘ışkuñda ser düşer
tîğ-i müjeñle bir dem içinde nice er düşer

(021/1)

cānuma geçdi müjeñ itmez rakıbe hiç eser
gerçi kim tîr-i kemân-keş seng-i hârâdan geçer

(044/3)

çekerseñ bağıruña bir kez gönül ol kaşları yayı
senüñdür menzil iletdüñ nişâna tîr-i da‘vâyı

(139/1)

4. 6. Yüz ve Yanak (Didâr, Rûy, Vech, ‘Ârız, Ruhsâr)

Hicrî Dîvânı’nda sevgilinin güzellik unsurlarının en önemlilerinden olan yüz ve yanak ayrılmaz bir bütün olmalarından dolayı birlikte ele alınır. Dîvân’da yüz ve yanak unsurunun çokça işlenmesi sevgilinin güzellik unsurlarının çoğunun burada bulunmasındandır. Yüz sevgilinin güzellik merkezidir. Parlaklığı, temizliği, beyazlığı ile değişik benzetmelere konu olur. Sevgilinin yüzü bazen güneş, bazen de ay olarak düşünülür. Bu tasavvurların sebebi aydın ve parlak oluşudur. Renk bakımından gül

rengindedir. Ayva tüyleri ve benler, yüz ve yanak kitabı üzerinde yazılmış yazı gibidir. Yüz, bütün bu özellikleriyle âşığı kendisine çeken bir cazibe merkezidir.³³

yüzi şem‘ine yanarsa n’ola pervâne şem‘üñ kim
siyeh perçemlü yalñ yüzlü bir ra‘nâ musâhibdür

(038/3)

lebüñ gonce yañağüñ berg-i güldür
belâlı bülbülüñ ağlatma güldür

(050/1)

haste gönüm çeşm-i bîmâruñ durur hoş eyleyen
gün yüzüñüñ şevkidur bu veche medhüş eyleyen

(107/1)

nağşa bu vech ile şûret virdüğü nağğâş-ı çîn
anuñ içündür ki yazduğı anuñ taşvîridür

(027/2)

zülfi gâhî gün yüzine hâyil olsa vechi var
tâli‘ olmaz ey gönül çün mâh-ı tâbân her gice

(119/4)

4. 6. 1. Güneş (Mihr, Afitâb)

Sevgilinin yüzünün ve yanağının güneşe teşbihindeki hareket noktası, ışık, aydınlık, parlaklık, açıklık, yakıcılık ve saflıktır. Sevgilinin güzelliği sebebiyle en çok dikkati çeken yeri yüzü ve yanağıdır. Bu sebeple âşığın gönlünü çelen, sevgiliyi aşğa bağlayan cazibe kaynaklarından biridir.³⁴

³³ Türkoğlu, a.g.e., s. 33.

³⁴ Sefercioğlu, a.g.e., s. 167.

şem‘-i ‘âlem-tâb-veş mihr-i cemâlûñ şevkına
ağlaram tâ şubh olunca zâr u giryân her gice

(119/6)

şem‘-i meclis dün gice mihr-i cemâlûñ şevkına
şubha dek yandı yakıldı bir nefes diñlenmedi

(133/4)

hicrî olalı mihr-i cemâline müşterî
çâh-ı belâda yıllar ile çekmişüz raşad

(019/7)

bir gün ol gün yüzlü meh mihr itmez ise hicrîye
iki çeşminüñ biri ceyhûn olur biri aras

(074/7)

4. 6. 2. Ay (Meh, Mâh, Kamer)

Ayın ışığı güneş gibi ateş değil, nurdur ve bu sebeple ay ışığı nurlu sayılmaktadır. Bu yönüyle de sevgilinin yüzü de nurludur. Bu nurlu haliyle gözükken yüz, âşığın içinde bulunduğu karanlığı yok etmesiyle birlikte âşığın dertlerinin son bulmasına da sebep olmaktadır. Bütün bu hususiyetlerden dolayı şâir sevgilinin yüzünü aya teşbih etmektedir:

yüziñe güler ey meh-rû ikiyüzlü durur gözgü
ne yüz ile gelir karşı yüziñ ayına âyine

(123/3)

şol melek-manzar perî-peyker ki adı pîridür
gökden indi der isem meh-likâya yiridür

(027/1)

görmedük ammâ işitdük dirler ol meh-rû için
bir hilâl-ebrû kamer-ruḥ âfet-i devrân imiş

(080/4)

ķamer öykünmek isterse o mhn yüzi ayına
tamm eyler anı devrn iletmez belki ayına

(123/1)

mihri teşbh idersem eger ol mh-veşe
ķadr-i ‘l ola yerden göge deñli güneşe

(124/1)

4. 6. 3. şem‘

Dvn edebiyatında sevgilinin yüzünün benzetildiği diğer bir öge de şem‘dir. Yine teşbih yn aydınlıktır. Bu durumda şık pervne olur ve sevgilinin yüzünün şem‘ine yanar.³⁵

yüzi şem‘ine yanarsa n’ola pervne şem‘n kim
şiyeh perçemlü yalın yüzlü bir ra’n mushibdr

(038/3)

meger şem‘-i cemlnden cd düşmişdür anuñ’n
gezer her hnede yir yir yaķup her şeb erğ teş

(079/4)

şol ‘řıķuñ ki şem‘-i ruķuñ-veş erğı var
anuñ frğ-ı şems  ķamerden ferğı var

(055/1)

4. 6. 4. Levh

Sevgilinin yüzünde bulunan ben ve ayva tüyleri yazı olarak düşünüldüğünde yüz levhaya benzetilir. Yüz üstünde ince hatla yazılmış yazılar, şığın kara talihi hakkındadır:

³⁵ Pala, a.g.e., s. 117.

levh-i cānda naqş olaldan haţ-ı ruhsār u lebūñ
geh oqur nūr āyetin geh sūre-i kevşer gönül

(093/4)

haţ degüldür görinen bil kim ezel naqqāşınıñ
kıl qalemlle levh-i sīmīn üstine taḥrīridür

(027/3)

4. 6. 5. Ka'be

Âşık, sevgilinin yüzüne baktığı zaman Allâh'a yönelmiş olur. Allâh'ın cemali orada tecelli eder. Bu münasebetle yüz, ka'beye teşbih edilmektedir:

oldı mihrâb kaşuñ ḥāl ü ḥatuñ kıble-nümâ
yeridür ka'be gibi secde kılurlarsa saña

(001/1)

4. 6. 6. Perî

Yüzün perîye benzetilmesinin temelinde güzellik unsuru vardır. Yüz de perî de güzelliği ile anılır. Bu ortak özellik iki varlığın ilişkilendirilmesinin temel sebebidir:

yañılup yāra perî-rū demişüz anuñ-içün
reşkten yavı kıilup kendüyi perî yitirür

(023/4)

leşker-i miḥnet ḥarâb idüp yıqaldan mülk-i dil
şöyle yatur ey perî-peyker daḥi vîrân olup

(005/4)

ğam-ı zülfüñle ey perî-peyker
ḥalk-ı 'âlem kamu perîşândur

(029/4)

şol melek-manzar perî-peyker ki adı pîridür
gökden indi der isem meh-likâya yiridür

(027/1)

şafha-i gül-gün hadûñ üstinde haţtuñ yaraşur
âl kâğıda nitekim ey perî-ruhsâr şî'r

(039/2)

işitdük cân u dilden bir 'aceb râz-ı nihân dirler
kul olmuş bir perî-rûya ol âşüb-ı cihân dirler

(047/1)

4. 6. 7. Gül, Gülşen

Sevgilinin yüzü ve yanağı, hem güzellik yönüyle hem de rengi itibariyle güle benzetilmektedir:

gülşen-i hüsnünde haddûñ gül dehânuñ goncedür
gül nihâlidür kıddûñ haţtuñ yeşil yaprağıdur

(054/5)

ârzü-yı yâr ile geldük cihân gülzârına
gül-'izârüm bâğa gül gelmese bile bülbül gelür

(056/2)

bakmayalı yüzümüze hicrî o gül-'izâr
fasl-ı hâzâna döndi bugün nev-bahârimuz

(067/5)

4. 7. Hâl (Ben)

Klâsik Türk edebiyatında sevgilinin güzellik unsurları arasında yer alan ben, siyahlığı ve küçük oluşuyla beyitlerde çeşitli teşbihler ve mecazlar içerisinde yer almaktadır.³⁶

³⁶ Sefercioğlu, a.g.e., s. 188.

- nice şerh idem gönül hâlini çeşm ü gamzeñe
kim biri dâyim gazabda birisi uyhudadur
(022/2)
- oqlarıñ gönder dil-i mecrûha şorsın hâlini
ey kemân-ebrû bu ihsânıñ biri biñe geçer
(024/4)
- şafâ ile nazâr kılsañ görünür şüret-i hâlün
cemâl-i dil-rübâ âyine-i cemden kinâyetdür
(043/3)
- gelse dîdemden dile hâl-i ruhuñ şevki hemân
rûm şâhıdur ki san tahtına deryâdan geçer
(044/2)
- n'ola meyl itse dil-i dîvâneye hâl-i ruhuñ
rûm ilinün begleri abdâla çün mâyil olur
(057/2)
- yaraşur cânâna hâl ü hatt -i zülf-i 'anberîn
ol elif-kâmet bu deñlü zîb ile zîbâ gerek
(090/6)

4. 8. Hatt (Ayva Tüyleri)

Yüze ait bir güzellik unsuru olan ayva tüyleri genellikle siyah rengi sebebiyle ele alınmaktadır. Beyitlerde yanak, dudak, çene kenarı olarak kendini göstermektedir.³⁷

Kelimenin yazı anlamına gelmesiyle bu tüyler, yanak sayfası üzerinde yazılmıştır. Ayva tüyleri misk gibi güzel kokmakta ve Aşığın gönlünü alıcı bir özellik göstermektedir. Bunun yanında yeni çıkan ayva tüyelerinin gösterdiği renk özelliği de değişik tasavvurlara sebep olan hususlardır. Yeni çıkan ayva tüyelerinin

³⁷ Pala, a.g.e., s. 196.

zamanla bu özelliğini kaybetmesi ve kazandığı siyah renk, güzelliğin kaybolmasına ve işaret olarak ele alınmasına sebep olur.³⁸

levh-i cānda naqş olaldan haţţ-ı ruhsār u lebūñ
geh oğur nūr āyetin geh sūre-i kevşer gönül

(093/4)

haţţ-ı la'lūñle 'izāruñ yādına ey yār şi'r
sūre-i kevşerle ve'ş-şemsi oğur tekrār şi'r

(093/1)

şanma haţtuñdan irişe hātırā gerd ü melāl
kıl ü kāl ider süleymānum saña qarınca yoğ

(083/3)

şanki mūsādur hadūñ kim haţtuñuñ fir'avnına
zūlfūñuñ her mūyını ol ejderhālar gösterür

(041/3)

mu'anber haţtuña nisbet ruhuñda halka-i zūlfūñ
yatursan mār-ı ābīdür benefşezāra yaşdanmış

(077/2)

haţ degüldür görinen bil kim ezel nağğāşınıñ
kıl kalemle levh-i sīmīn üstine taħrīridür

(027/3)

4. 9. Ağız (Dehân, Dehen, Fem)

Dîvân'da ağızla ilgili tasavvurların başında, küçüklüğü, yuvarlaklığı, kenarındaki beni gelmektedir. Ayrıca ağzın şeker gibi tatlı sözler söyleme özelliği vardır. Küçük oluşuyla da nokta gibi düşünülür:

³⁸ Sefercioğlu, a.g.e., s. 191.

‘āşıkuñ yok yire bî-nâm u nişân olmasına

sırr-ı ‘ışk-ı dehen-i yâr-ı hasendür bâ’ış

(014/3)

dehānuñla miyānuñ vaşf idelden hicriye cānā

işitdük ehl-i rikkat hurde-bîn ü nükte-dân dirler

(047/5)

gülşen-i hüsnünde haddüñ gül dehānuñ goncedür

gül nihālidür kıddüñ haţtuñ yeşil yaprağıdur

(054/5)

4. 9. 1. Gonca

Sevgilinin ağzının veya dudağının küçük, kapalı ve renginin kırmızı olması, goncaya benzetilmesinin en önemli sebebidir:

yüz dürürsin göricek nâz ile çünkim yüzümüz

yoğdur ey gonce-dehen dağı senüñle sözümüz

(065/1)

güle gül gibi gülşende didürdüm bülbüle meylin

yine nâzüklük ile gonce ağzından haber çekdüm

(101/4)

açıldı gonceler güller açılmadı benüm gönüm

kaşuñ fikriyle ey gonce-dehen olalı peyveste

(126/4)

4. 9. 2. Şeker, Şirin

Ağız konuşma organı olarak düşünüldüğünde ondan çıkacak tatlı sözler şeker-âb ve şîrîn olacaktır:

göster dehân u la'lüni şekker-nümâlig it
çöz kâkül-i müselselüni dil-rübâlig it

(009/1)

böyle tatlı yâr iken ey husrev-i şîrîn-dehen
acı acı dil virür şîrîn temâşâdur lebûn

(091/3)

4. 10. Dudak (Leb)

Dudak, görünüşünün güzelliği, darlığı, rengi, etrafındaki ayva tüyleriyle güzellik unsurlarının başında gelir. Âşığın canına can katar. Hazine kabul edilen dişlerin ve ağzın koruyuculuğunu üstlenir. Gonca ile mukayese edilir, la'lden üstün tutulur. Rengi utancından dolayı kırmızıdır:

levh-i cânda naqş olaldan haţţ-ı ruhsâr u lebûn
geh okur nûr âyetin geh sûre-i kevşer gönül

(093/4)

devr-i haţtuñda lebûn dirgürse n'ola mürdeyi
didiler devr âhîrinde 'îsî-i meryem gelür

(020/2)

mürdeler ihyâ ider güyâ dem-i 'isâ olur
leblerüñ zikrinde disem ey şeker-güftâr şi'r

(039/4)

la'l-i lebûnle incü dişinüñ firâkına
kan yutdı la'l ü bağrını deldi 'adendedür

(025/2)

4. 10. 1. Şirin

Dudağın şirin (şeker) olarak tasavvurunda tat ve lezzet unsuru önemlidir. Şekerin emilmeye dayanan bir yönünün bulunması, dudakla dil arasındaki

münasebete de dayanmaktadır. Şeker ile söz arasındaki ilgiden de söz etmek mümkündür. Şirin teşbihinde Ferhad ile Şirin hikayesine de işaret edilmektedir.³⁹

gösterür her gün yed-i beyzâ ruḥuñ mūsâ gibi
cân-fezâdur husrevâ şîrîn lebüñ 'isâ gibi

(135/1)

böyle tatlu yâr iken ey ḥusrev-i şîrîn-dehen
acı acı dil virür şîrîn temâşâdur lebüñ

(091/3)

4. 10. 2. La'1

Renk olarak ateşe benzeyen dudaklar (la'1) ateşle suyun birleşmesinden oluşan şaraptır. Bununla beraber renk noktasında la'1ın kan ile de ilişkilendirildiği görülmektedir. Hicrî Dîvânı'nda dudağın la'1a teşbihi sıklıkla görülür:

pister-i firkaṭde dil la'1-i lebüñ eyler recâ
güyyâ bir ḥastedür kim ârzü eyler gülâc

(015/2)

la'1-i lebüñle incü dişinüñ firâķına
ķan yutdı la'1 ü bağrını deldi 'adendedür

(025/2)

la'1-i nâbuñ-veş olmaya idi âl
böyle olmaz idüm meye meyyâl

(096/1)

4. 10. 3. Câm

Âşğın gönlü, sevgilinin aşk meyi ile dolmuştur. Aşkın meye teşbih edildiği dudağa kadehe benzetilmektedir. Sevgiliye duyulan aşk, âşğı sarhoş eder. Kadehteki

³⁹ Tolasa, a.g.e., s. 206.

mey de sarhoşluk verir. Bu ortak özellik münasebetiyle dudak ve kadeh arasında bir benzerlik kurulmaktadır:

olalı cām-ı lebūñ ser-çeşme-i âb-ı hayât
gözlerümden çıkdı deryâlar gibi nîl ü firât

(007/1)

қанлар ağlarsam n'ola cām-ı lebūñ şevkıyla kim
olıgelmişdür ider gönlindekin izhâr mest

(012/3)

sâkıyâ hasret-i cām-ı leb-i mey-gūnuñ ile
mey diye tolu tolu her ne içerse sem olur

(58/3)

cür'asın nüş eyleyenler buldı 'ömr-i sermedî
'âb-ı hıızr ile leb-â-leb cām-ı şahbâdur lebūñ

(091/4)

4. 10. 3. Âb-ı Hayvan

Dudağın âb-ı hayvan ile olan ilgisi, dudağın ölümsüzlük bahşetmesi sebebine dayanmaktadır. Sevgilinin dudağı öyle can-bahştır ki âb-ı hayvandan bile üstün tutulmaktadır.⁴⁰

âb-ı hayvân ile bir cām-ı muşaffâdur lebūñ
mürdeler ihyâsına cānâ müheyyâdur lebūñ

(091/1)

cür'asın nüş eyleyenler buldı 'ömr-i sermedî
'âb-ı hıızr ile leb-â-leb cām-ı şahbâdur lebūñ

(091/4)

⁴⁰ Tolasa, a.g.e., s. 259.

4. 11. Boy (Kamet, Endam)

Sevgilide güzellik unsuru olarak boy, inceliği ve uzunluğu dolayısıyla ele alınır. Sevgili salına salına yürümesiyle selvi, uzun boyuyla tûbâ ve hurma ağacı olur:

gice gündüz ârzü-yı sâye-i kıddüñ idüp
gıtdi meh bir yaña mihr-i ‘âlem-ârâ bir yana

(003/2)

‘ârız u kıddüñ hevâsıyla düşüp cânlar virür
servden tâbût umar gülden kefen ister gönül

(094/ 3)

yıkılıyazduñ şabâdan kıddi vaşfin işidüp
tübâya baş egmez iken n’oldıñ ey serv-i çemen

(112/5)

kul oldı toğrulukla kıametüñe
baş urup ayağuña serv-i âzâd

(017/2)

4. 11. 1. Servi

Boy, genellikle serviye teşbih edilmektedir. Sevgilinin boyunun uzun ince olması ve sevgilinin salınarak yürümesi servi ile boy arasında benzerlik kurulmasının sebeplerinindedir. Sevgilinin boyu için “serv, serv-i revân, serv-i hırâmân, serv-i bâlâ, serv-i çemen” gibi terkipler boy kelimesi zikredilmeden istiare yoluyla kullanılır. Servi, çoğunlukla, çemende bâğda, bahçede, su kenarlarında bulunur. Âşığın temiz gönlü, kalbi ise bir akarsu gibidir. O su servinin yanına kadar gider ve onun ayağını öpmeyi arzu eder. Âşığın suya benzetilen gönlü, sevgilinin civarında sürekli gezer durur:

ey nihâl-i tâze ‘âlem gülşeninde görmedük
nahl-i kıaddüñ toğrusın serv-i dil-ârâlar kıadar

(032/4)

gülşen-i devrânda sen serv-i âzâduñ bugün
boynı bağlu kıul olanlar zülfine âzâdedür

(046/3)

ķübâ kıaddüñ şanevbere baş egmese n’ola
ķün serv-kıaddleriñ bugün ol müntehâsıdur

(033/6)

serv-kıaddler ayağına sâye-veş düşer göñül
gördüğine meyl ider aķarşuya benzer göñül

(094/1)

4. 11. 2. ‘Ar‘ar, Şimşâd

Sevgilinin bu unsurla münasebeti, bir çeşit dağ servisi olan ‘ar‘arın uzun ve düzgün olmasına dayanmaktadır:

ķaķķâ budur şalınmada ol serv-i hoş-hırâm
dikdi tepesi üstine ķübâ vü ‘ar‘arı

(141/3)

ķayâl-i ķâmet ü ķâlûñle ey şimşâd-ı hoş-reftâr
tenüme dâğlar yaķdum elif-veş yâreler çekdüm

(101/2)

sîneme çeksem elif kıaddüñ der-âğüşın añup
gâhî naķş-ı serv gâhî şekl-i şimşâd eylerem

(100/2)

4. 11. 3. Bâlâ

Boy için kullanılan bu sıfat, Dîvân’da şu beyitlerde geçmektedir:

ey nihâl-i tâze ‘âlem gülşeninde toğrusı
serv-i bālâ görmedik sen kâmet-i ra‘nâ gibi

(135/5)

qadd-i bālâsıyile hicrî şalınmakda nigâr
depsi üzre diküp tûbâyı servi sürür

(023/5)

durmaz aqlarsın be hicrî yâra el ermez diyü
var ise gönlüñ seniñ ol kâmeti bālâdadur

(046/5)

4. 11. 4. Nihâl

Dîvân şiirinde sevgilinin boyu ve endamı ince ve düzgün oluşu sebebiyle nihâle benzetilmektedir. Boyun nihale teşbihinin diğere bir nedeni de güzelliğidir:

gerçi kim hicrî cihân bāğında çok serv-i sehî
kanı bir ra‘nâ nihâl ol kâmet-i mevzûn gibi

(131/5)

ey nihâl-i tâze ‘âlem gülşeninde görmedük
nahl-i qaddûñ toğrusın serv-i dil-ârâlar qadar

(032/4)

gülşen-i hüsnuñde haddûñ gül dehânuñ goncedür
gül nihâlidür qaddûñ hattuñ yeşil yaprağıdur

(054/5)

4. 11. 5. Elif

Sevgilinin boyu, düzgünlüğü ve uzunluğu itibariyle, şekil bakımından elif harfine benzetilir. ‘Elif’ harfi alfabenin ilk harfi olduğu için, aşk kitabına yeni

başlayan Âşığm ilk karşılaşacağı güzellik unsuru da sevgilinin elif gibi olan kametidir.⁴¹

yaraşur cānāna hāl ü hātṭ -i zülf-i ‘anberīn
ol elif-kāmet bu deñlü zīb ile zībā gerek

(090/6)

sīneme çeksem elif kıaddüñ der-āğūşm añup
gāhī naqş-ı serv gāhī şekl-i şimşād eylerem

(100/2)

beliñ cefāyı eyler adı ortada degül
hep dāl zülfin ile elif kıaddiñüñdür ad

(018/2)

ey elif-kāmet hayāl-i hālūñ ü ebrūñ ile
dāğ-ı sīnem za‘f virdükçe kıaddüm nūn olmada

(136/4)

4. 11. 6. Tûbâ

Tûbâ, cennette bulunduğu düşünölen bir ağaçtır. Sevgilinin boyunun bu ağaca benzetilmesi ve ondan üstün tutulması cennet varlığı olmasındandır:

ṭûbâ kıaddüñ şanevbere baş egmese n’ola
çün serv-kıaddleriñ bugün ol müntehāsıdur

(033/6)

cān u dil baş egmege bir kāmety ṭûbâ gerek
serv-i ser-keş gibi ‘ālem içre bī-hemtā gerek

(090/1)

⁴¹ Pala, a.g.e., s. 13.

4. 12. Diş

Hicrî Dîvânı'nda sevgiliye ait bir güzellik unsuru olarak ele alınan diş, rengi, şekli ve parlaklığı yönünden genellikle inci, özellikle aden incisi olarak ele alınır:

la‘l-i yâkūtuñla lūlū dişlerüñ medh itmede
pâdişâhum sözlerüm vardur dürr-i meknūn gibi

(131/2)

la‘l-i lebūñle incü dişinüñ firâkına
kan yutdı la‘l ü bağrını deldi ‘adendedür

(025/2)

4. 13. Bel

Güzellik unsuru olarak bel, orta bir yer olmasının ve kemerle sıkılması veya çevrenmesinin uyandırmış olduğu birtakım tasavvur ve kelime oyunlarının ötesinde ince ve dardır. Bu nitelik içinde dudak veya ağız ile birlikte hayallere konu olur. İncelik veya darlıkla ilgili çeşitli kelime ve mefhumlar kullanılarak bele işaret edilir.⁴²

Bel ile arasında en çok ilgi kurulan unsur kıldır. Bu tasavvurda ele alınan nokta belin ince oluşudur:

beliñ cefâyı eyler adı ortada degül
hep dâl zülfin ile elif kıddiñüñdür ad

(018/2)

ağzı ile belini farq iderem didi hilâl
hicriyâ her ne sühan kim gele kemden kem olur

(058/5)

⁴² Tolasa, a.g.e., s. 281.

kāyinātı dikkat ile mū-be-mū fark eyleyüp
bildi vahm-i ħurde-bīnüm kim belūnden ince yok

(083/2)

gerçi-kim belin ğamıyla niceler oldu ħayāl
baş ortaya ħomış ey mū-miyānım bence yok

(083/4)

4. 14. Beden (Ten)

Sevgilinin teni, rengi, yumuşaklığı, gül gibi kokması gibi sebeplerle de benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Bunların yanı sıra sevgiliye verilen değerin gösterilmesi bakımından sevgilinin bedeni gümüşe benzetilir. Bu teşbih Klâsik edebiyâtımızdaki beden ile ilgili en çok kullanılan teşbihtir, demek mümkündür. Sevgililerin bedenleri “sîm-ten” ve “sîm-beden” gibi terkiplerle anılır.⁴³ Dîvân’da dikkat çeken bir teşbih, belin pamuğa benzetilmesidir:

ne ‘aceb ħikmet olur hicrî nigāruñ bedeni
penbeden nāzük iken gönli demürden daħi pek

(092/7)

sen elif-kad sîm-ten dildāra ‘āşıkdur meger
sāf olup ğam pūtasında belini bükmiş kemer

(062/2)

lebūñ sırrımı dil cāna demez olmasa ten tenhā
bilir anı ki hem-rāza dinir rāz-ı nihān tenhā

(002/3)

4. 15. El (Dest), Ayak (Pâ)

Sevgiliye güzellik unsurları arasında el ve ayak Dîvân’da birkaç beyitte yer almaktadır:

⁴³ Sefercioğlu, a.g.e., s. 225.

dest-i sākīyi öpmek istersen

hicrī düşüp ayağa ol pā-māl

(096/5)

Ayak beyitlerde güzellik unsurundan ziyâde, âşığın sevgilinin ayağının tozuna yüz sürmek istemesi, ayağının altında toprak olmak istemesi sebepleriyle konu edilir, benzetme içinde kullanılmaz. Âşık mecliste yakasını dertten, sıkıntıdan kurtarmak için sevgilinin ayaklarına kapanır. Âşığın tek amacı bütün engellemelere rağmen sevgilinin ayağına yüz sürmektir:

n'ola sākī hürmet ile ayağıña baş kosam

devletiñde dest-i miñnetden yaşam buldı necāt

(007/3)

yüz virelden ayağıñ öpmege sarkar her-bār

görmedüm zülf-i mu'anber gibi kaç'ā güstāh

(016/ 2)

eşigiñ haqqı için başuma tāk eyler idüm

ayağıñ toprağını bir dağı görse gözümüz

(065/5)

eşkümle yüzüm atı ayağına ol şahıñ

altunlu ser yirine bugün sım ü zer döşer

(021/3)

4. 16. Kûy-i yâr (Semt, Mahalle, Köy)

Bu mazmun sevgilinin bulunduğu mekânları ifâde eder. Âşık sevgilinin bulunduğu yerleri cennete teşbih eder. Âşığın gözü daima bu mekânların üzerinde olur. Çünkü sevgiliyi buralarda görme ihtimali vardır. Sevgilinin bulunduğu yerlerden saba rûzgârı âşığa haber getirir. Rakip bu mekânlarda âşığın canını sıkan bir unsur olarak karşımıza çıkar:

tolanup cennet-i kūyuñ bugün ey hūr-ı cinān

şevk ile yüz süriyen eşigüñe ādem olur

(58/4)

yār kūyından cüdā maḥrūm-ı dīdār olayın

zāhidā görmek dilersem cennet ü ḥavrā yüzün

(116/6)

yoğdır ḥisābı ka‘be-i kūyuñda öleniñ

rīg-i beriyye nice şayılır ḥisāb olur

(034/4)

şafāya sa‘y ile ey dil irişmek ister iseñ

ḥarīm-i ka‘be-i kūy-ı nigārı eyle ṭavāf

(082/4)

kūy-ı cānāndan yaşum seyl-āb idüp kıldum sefer

yola çıkmazlar egerçi olsa bārān günleri

(140/2)

5. GÖNÜL (DİL)

Seven-sevilen ve bunların arasındaki ilişkiler, şiiirlerin bel kemiğini oluşturur. Bu münasebetle sevgili, sevilen; âşık ise seven konumundadır. Onların arasında meydana gelen her hal ve hareketler, hep bu eksen etrafında cereyan etmektedir. Sevgili, genelde vefâsız olup aşığa yüz vermediği halde bu münasebeti sürekli kılan, âşığın gönlüdür. Bu sebeple âşığın gönlü, inişli çıkılı olan bu ilişkilerde en güçlü bağı ve devamı sağlayan en önemli unsurdur. Durum bu şekilde olunca, konunun önemini göze alarak Dîvân’daki şiiirleri incelediğimizde, sevgilinin gönlünden hemen hemen hiç bahsedilmezken, âşığın gönlünden birçok yerde söz edilmektedir. Diğer unsurlara göre bu, âşık için en çok üzerinde durulan hususlardan birisidir.

Âşığın sînesinde yer aldığına inanılan gönlün en önemli özelliği, sevgilinin aşkını kendi içinde barındırmasıdır. Fakat sevne karşı acımasız ve alakasız olan sevgilinin aşk yükünü taşımak hiç de kolay değildir. Sevgilinin bu aşkı, kendisine

meyil veren âşığın gönlünden her zaman kaçmakta, yabancılarla hoşhâl olmaktadır. Böyle ele avuca sığmayan sevgilinin aşkı, âşığın gönlüne ancak cefâ, ezâ verir ve acı çektirir.

Gönül; aşk hislerinin, karşılıklı ilişkilerin, iletişimin ve bunların neticesinde ortaya çıkan duyguların tamamının cereyan ettiği merkezi bir yer konumundadır. Bütün bu zor şartlar altında âşığın gönlü, ezilip büzülerek ve genellikle acı çekerek halden hale girmektedir. Âşığın gönlü, aşk arzusuyla her zaman çöşkündür ve sıkıntı ve bela onun başından hiç eksik olmaz:

levh-i cānda naqş olaldan haṭṭ-ı ruḥsār u lebūñ
geh oḡur nūr āyetin geh sūre-i kevşer gönül

(093/4)

eyleyen çīn ü ḡoten sevdāsını geldi esen
gelmedi gönülüm meger kim zūlf-i ‘anber-būdudur

(022/3)

dilin her ‘āşıkuñ la‘lūñ alur bir reng ile ammā
velīkin hicrīnūñ gönlin ‘aceb āl ile alupdur

(038/5)

zāhidi görsem düşer şevḡ-ı cemālūñ gönlüme
hicrīyā āteşsüz olunmaz zemistān günleri

(140/5)

zindāniler ḡalās olup olmadı hicrī dil
gönlüñ senüñ var ise o çāh-ı zeḡandadır

(025/5)

gönlüm düşeli çāh-ı zenaḡdānuña oldı
gülzār-ı cihān bāḡ-ı cinān gözüme zindān

(114/2)

5. 1. Dîvâne, Mecnân, Şeydâ

Âşığın gönlünün Dîvâne, mecnûn, şeyda olarak vasıflandırılması, sevgilinin her türlü eziyetine, ilgisizliğine rağmen ona kavuşmak istemesiyle ilgidir:

şeydâ gönül dehânuñı vaşf itse gūyiyâ
dîvânedür ki gâyib olandan haber virür

(048/2)

tutdı miñnet bî-sütûnın ‘ışk ile şeydâ gönül
kankı taş katıysa başın aña ursun kühken

(112/2)

uşlanup ferhâd u mecnûn kodular şeydâlığı
bu benüm dîvâne gönlüm çâr’olup uşlanmadı

(133/5)

n’ola meyl itse dil-i dîvâneye hâl-i ruñuñ
rûm ilinüñ begleri abdâla çün mâyil olur

(057/2)

hüsñüñ dârü’ş-şifasında devâ kıl hicriye
ey tabîb-i cân u dil hem haste hem dîvânedür

(053/5)

5. 2. Vîrân

Sevgilinin acımasızlığı, aşığa karşı yaptığı kötü muamele, âşığın gönlünün yıkılıp vîrân olmasına sebep olmuştur:

leşker-i miñnet harâb idüp yıkaldan mülk-i dil
şöyle yatur ey perî-peyker dañi vîrân olup

(005/4)

ey perî-peyker gönül genc-i cemâlün şevkine
yıllar olmuşdur h̄arāb olup yatur vîrānedür

(053/2)

mülk-i dil şehri beden gibi h̄arāb olalı āh
dehr ma‘mūresi vîrān görünür gözlerüme

(120/6)

5. 3. Hasta, Kebāb, Bīmār

Sevgilinin aşığı ilgi göstermemesi, ağıyar ve rakīb ile beraber olması, âşığın hasta olmasının sebeplerindedir. Gönlü hasta olan âşık, sevgilinin vuslat şerbetini talep etmektedir. Tabib olan sevgili ise ayrılık derdi ile âşığın hasta gönlünü idare etmek ister:

cān virelden la‘lüne yatur dil ağız virmeyüp
h̄aste-dil aşüfte-hāl ü āzürde h̄atırdur gönül

(095/4)

pister-i firkaṭde dil la‘l-i lebüñ eyler recā
gūyiyā bir h̄astedür kim ārzü eyler gülāc

(015/2)

döne döne āteş-i hicrān ile
sīne tennūrında dil oldu kebāb

(004/2)

bezm-i belāya şevk ile sīnem rebāb olur
hicr āteşine döne döne dil kebāb olur

(034/1)

h̄aste-i ‘ışkuña ṭañ mı telḥ ola āb-ı ḥayāt
ey ṭabīb-i cān u dil bīmāra şerbet telḥ olur

(052/3)

her ne deñli gözlerüñ bîmâr iderse göñlümi
hamdüli'llâh la'1-i cân-bağışñ durur hoş eyleyen

(107/6)

6. ÂŞIK

Hicrî Dîvânı'nda ele alınan âşık tipi dîvân şiirinde ele alınan âşık tipinden farklılık göstermez. Âşık devamlı âh çeker ama mâşuk duymaz, kanlı gözyaşları döker, mâşuk oralı olmaz. Canını sevgili için feda etmekten hiç çekinmez:

'âşıkunñ yoğ yire bî-nâm u nişân olmasına
sırr-ı 'ışk-ı dehen-i yâr-ı hasendür bâ'ış

(014/3)

dilin her 'âşıkunñ la'lün alur bir reng ile ammâ
velîkin hicrînünñ göñlin 'aceb âl ile alupdur

(038/5)

ğuşşadan ğam yimesin 'âşık-ı ğam-ğâr demiş
derd-i hicrînde be hicrî yüri ğamnâk olıgör

(040/6)

seng-i ğam ile şîşe-i nâmûs u nengi şı
reh-ı belâda 'âşıkâ nâmûs 'ârdur

(045/5)

6. 1. Bülbul (Hezâr)

Âşığın bülbulle benzetilmesinin sebeplerinden biri, sevgilinin yanağının ve yüzünün renk itibariyle gül veya gonca, bulunduğu yerin de gül bahçesi olarak düşünülmesidir:

bülbül-i bâğ-ı cemâlün hicrîyi şeydâ ider
anda bir gül-deste olmuş ey gül-i gülzâr şî'r

(039/5)

kūyında şanma inleyen ey dil hezârdur
zârî kılan anuñ gibi anda hezârdur

(045/1)

gerekse hasret ile öl güle bakmaz yüzüne gül
hezâr ağlar var ey bülbül cihândur bunda gülmiş yok

(084/3)

6. 2. Pervâne, Şem'

Dîvân'da âşık için benzetme unsuru olan pervâne, sürekli mumun etrafında dönüp sonunda kendini ateşe atması özelliğiyle ele alınmaktadır: Âşığın pervâne olarak düşünülmesindeki en önemli husus, sevgilinin, veya yanağının şem' olarak vasıflandırılmasındandır:

yüzi şem'ine yanarsa n'ola pervâne şem'ün kim
siyeh perçemlü yalın yüzlü bir ra'nâ musâhibdür

(038/3)

meger şem'-i cemâlünden cüdâ düşmişdür anuñ'çün
gezer her hânede yir yir yakup her şeb çerâğ âteş

(079/4)

şol 'âşıkun ki şem'-i ruhuñ-veş çerâğı var
anuñ fûrûğ-ı şems ü kamerden ferâğı var

(055/1)

nağş idüp dilde hayâl-i yârı sūz-ı 'ışk ile
yanuban bir şem'-i fânūs-ı hayâl olmağ gerek

(085/2)

şem‘-i ‘âlem-tâb-veş mihr-i cemâlûñ şevkına
ağlaram tâ şubh olunca zâr u giryân her gice

(119/6)

6. 3. Bende (Köle), Gedâ (Dilenci) Üftâde

Âşık sevgilinin karşısına köle olarak çıkar. Sevgili yabancılara şeref verirken, kölesine hürmeti çok görür:

şâh olmak ister iseñ eger iki ‘âleme
terk eyle varı düş yolımıza gedâlıg it

(009/2)

yanınca kimse yok üftâdelerden sâyeden ğayrı
bugün gün gibi ol şeh seyre çıkmış sâye sultânı

(142/4)

minnet-i a‘lâ durur yirden göge ben bendeye
hâk-i pâyuñda eger dursan sen ednâlar kadar

(032/2)

boynı bağıl bendesidür bend-i zülfüññ gönül
dile âzâd it efendi dile öldür dile şat

(007/4)

6. 4. Rind

Acıyı, kederi, iyiyi, kötüyü, güzeli, çirkini kısaca dünya adına ne varsa hoş görmesiyle rind âşığa teşbih edilir. Dünya adına başına gelen her şeyi kabul eden rindle, sevgiliden gelen her türlü davranışı sîneye çeken âşık aynıdır:

sen şâh-ı ‘âlemûñ şu gönül kim gedâsıdur
bir rinddür kim iki cihân pâdişâsıdur

(033/1)

görmeyüp kimse cihâmı seyr ider rindânice
 ‘ilm-i ihfâda be-gâyet hicrî mâhirdür gönül

(095/5)

6. 5. Dîvâne

Âşığın Dîvâne olarak tasavvur edilmesinde, aklının başında olmayışı ve delilerle ilgili müşahedelere dayanması yer alır.⁴⁴

şeydâ gönül dehânuñı vaşf itse güyiyâ
 dîvânedür ki gâyib olandan haber virür

(048/2)

şubh olunca giceler zülf ü ruḥiñ fikrindedür
 bu dil-i dîvâne vü miskîn ‘aceb sevdâdadur

(046/4)

7. RAKİP

Âşık ile sevgili münasebetlerinde, aşk üçgeninin bir ucunu teşkil eden rakip, âşığın sevgiliye kavuşmasının en büyük engeli olarak gösterilir. Âşığı en çok meşgul eden konulardan biri de rakiptir. Eğer o olmasa âşığın sevgiliye kavuşma yolundaki engellerin ortadan kalkacağına inanılır. Bunun için âşık, daima rakibi bertaraf etmeye çalışır; ama bunda pek başarılı olamaz. Rakibin her zaman sevgilinin yanında olması, onu sâhte aşkla aldatması ve tavırlarında samimi olmaması itibariyle, âşık büyük bir kıskançlık duygusu içindedir. Bu kıskançlık duygusu bazen o kadar büyür ki, onu gerçek ismiyle anmaktan çekinir, buna mukabil a’dâ, düşman, ağyâr gibi ifadeleri kullanır:

⁴⁴ Sefercioğlu, a.g.e., s. 263.

- sen raķīb ile varup Őoŗbet-i mey eyleyicek
nūŐ ider hicrī-i bī-ŗāre Őehā cām-ı cefā
(001/5)
- Şıdı gōñlini raķīb aŗlayuban yāra didüm
saña birdür Şu ki señek sır u yā Şu getirür
(023/3)
- seg raķībūñ köpekŗe raŗbeti yok
sen aña sen nesin nedir dirler
(037/4)
- görsem raķībi Őevŗ-ı cemālūñ dūŐer dile
ķıŐ günlerinde olmasun otsuz ocaŗumuz
(066/4)
- eşk ile sürsem n'ola aŗyārı cānā bir yaña
ŗār u hāŐāki atar emvāc-ı deryā bir yana
(003/1)
- bugün meclisde mest oldıkda yār aŗyāra yaşdanmış
Şanasın tāze güldür gülşen iŗre Őāra yaşdanmış
(077/1)
- ŗarem-i dil-beri seg gibi ŐolaŐur durmaz
var mıdur nāŐī-i kāfir gibi āyā güstāŗ
(016/4)

D. TABİAT

1. KOZMİK ÂLEM

1. 1. Felek

Felek, astronomik bir terimdir. Kendi etrafında dönmesi, kendi etrafında devretmesi sonucunda insanların talihi üzerinde etkisi olduğuna inanılır. Kozmik

âlemin bir parçası olan gökyüzü, Dîvân'da felek, çarh, semâ, gibi adlarla birçok beyitte ele alınmıştır. Gökyüzü, gerçek anlamının haricinde farklı tasavvurlar içinde de kullanılmaktadır. İnsanlar bazen başlarına gelen kötü ya da iyi olayları, insanların talihini etkilediğine inanılan feleğe bağlarlar:

felek rağmına döndür sâğarı kim

cefâlar itdi döne döne kat kat

(006/2)

sâğarı devr-i felek rağmına döndür sâkiyâ

döne döne hicriye cevri eylemişdür kat kat

(007/5)

ay alnuñ ile gün yüzüñüñ mişlini felek

getürmeye cihâna nice ay u gün geçe

(140/3)

kaşr-ı hüsnüñ yüce ise ne kadar ey kaşu ya

tîr-i âhumdan şaķın ki çarh-ı a'lâdan geçer

(044/4)

nîş-i çarhı nûş iderse n'ola câm-ı telh-veş

zehr-i hicri dem gelür taş ile nûş eyler gönül

(094/2)

1. 2. Yıldızlar (Necm, Encüm)

Dîvân'da yıldızlar, çokluk, parlaklık, şekil ve renk özellikleriyle ele alınır. Sevgilinin güzelliği âşık için bütün yıldızlardan daha parlaktır:

başıma gün toğmayacaķ ey hilâl-ebrû benim

necm-i devletden n'olur mihr-i sa'âdetden n'olur

(031/4)

ol hilâl-ebür kaçan kim gün gibi peydâ ola
nice meh-rûlar yanında mahv ola encüm-misâl

(097/3)

çokdur cihânda hicrî kamer-ruḥ egerçi kim
mihr-i zamân gibi ḳamunuñ oldır ülkeri

(141/7)

1. 3. Güneş (Mihr, Afitâb)

Güneş; rengi, parlaklığı, şekli, sıcaklığı, yüksekliği, gökyüzünde bulunması, hareketi, dünyayı aydınlatması, ay, gölge ve zerre ile olan yakın ilgisi bakımından çeşitli tasavvurlara konu olmaktadır. Sevgilinin yanakları ile parlaklık yönünden kimi zaman mukayese edilmektedir.

Güneş, dünya hayatının devamını sağlayan en önemli unsurlardandır. Böyle bir durum karşısında güneş, Dîvân şâirlerinin de ilgisini çekmiştir. Onlar için doğrudan doğruya ilham kaynağı olmuş ya da değişik vesilerle bir benzetme vasıtası olarak kullanılmıştır. Güneş, Hicrî şiirlerinde farklı adlarla birçok beyitte konu edilmiştir. Çoğu zaman sevgiliyi ifade etmek amacıyla istiare yoluyla kullanılmaktadır:

şem'-i meclis dün gice mihr-i cemâlün şevḳına
şubha dek yandı yakıldı bir nefes diñlenmedi

(133/4)

hicrî olalı mihr-i cemâline müşteri
çâh-ı belâda yıllar ile çekmişüz raşad

(019/7)

bir gün ol gün yüzlü meh mihr itmez ise hicrîye
iki çeşminün biri ceyḥun olur biri aras

(074/7)

o mâhuñ ḳankı menzilde olursa zerrece mihrî
iki gün geçmeden 'ışkın güneş gibi 'ayân eyler

(051/6)

gün olur kim togar ‘uşşâka mihr burcından
bir dem içre nicenüñ qanıñı içer dem olur

(058/2)

1. 4. Ay (Mâh, Meh, Kamer)

Birinci felekte bulunan ay; rengi, parlaklığı, yuvarlaklığı, hareketi, hilâl ve dolunay devrelerindeki aldığı şekil bakımından çeşitli hayallere ve benzetmelere konu olmuştur. Ay, Dîvân şiirinde sevgilinin güzelliğini anlatmak için en çok kullanılan unsurlardan birisidir:

qamer öykünmek isterse o mâhıñ yüzi ayına
tamâm eyler anı devrân iletmez belki ayına

(123/1)

severseñ hicriyâ bir hûnî sev kim ‘âlem içinde
şeh-i ‘âlî -cenâb olsun meh-i devr ü zamân olsun

(113/5)

cemâlüñ pertevinden yakmasa rûşen çerâğ âteş
fürûğ-ı mihr ü mehden böyle bulmazdı ferâğ âteş

(079/1)

hüsñüñ bendesidür ins ü perî hür u melek
yüz sürer eşigine mihr-i cihân mâh-ı felek

(092/1)

Sevgili, yüzünün parlak olması cihetiyle ay yüzlü olarak vasıflandırılmıştır. Ay yüzlü sevgili, âşığa görünmese de onu hayalini kurmak, âşık için yeterli olacaktır:

bugün burc-ı sa‘âdetden tülû‘ eylerse ol meh-rû
ayağı basduğı yire yüzün sürmege ay ine

(123/2)

görmedük ammâ işitdük dirler ol meh-rû için
bir hilâl-ebürü kamer-ruḥ âfet-i devrân imiş

(080/4)

Sevgilinin kaşları, şekil yönünden hilâle teşbih edilmektedir. Ayın farklı halleri, sevgilinin muhtelif güzellik unsurlarıyla alakalıdır. Bedr, sevgilinin yanağını; hilâl ise kaşlarını tasvir etmektedir:

ol hilâl-ebürü kaçan kim gün gibi peydâ ola
nice meh-rûlar yanında maḥv ola encüm-misâl

(097/3)

bu ḥüsn ü bu cemâl ile ol kaşları hilâl
az gün içinde göresüñüz mâh-tâb olur

(034/8)

gün yüziñe meh-i bedir dirler
zülfüñe leyle-i kâdir dirler

(037/1)

1. 5. Gölge (Sâye)

Gölgenin oluşma sebebi ışığın varlığıdır. Bu ışık güneştir. Işığın kuvvetli olması halinde var olan gölge kaybolmaktadır.⁴⁵ Gölgenin, âşık için benzetme unsuru olması onun, sevgilinin karşısındaki durumunu ifade etmek içindir. Sevgiliyi yüceltme arzusu da bu teşbihte önemli bir rol oynamıştır:

serverâ serv-i ser-efrâzuñ hevesinde yilen
sâye gibi gönli alçağ himmeti a‘lâ gerek

(090/3)

yanınca kimse yok üftâdelerden sâyeden ğayrı
bugün gün gibi ol şeh seyre çıkmış sâye sulḫanı

(142/4)

⁴⁵ Sefercioğlu, a.g.e., s. 267.

mıhr-i hüsnüñden olur çetr-i hümâyün üstüñe
şan sehâb-ı sâyebân-ı mustafâdur perçemüñ

(089/4)

2. ZAMAN VE ZAMANLA İLGİLİ MEFHURLAR

2. 1. Zaman (Devr, Eyyâm, Dehr, Rûzgâr)

Zaman, yer aldığı beyitlerde devamlı şikâyet konusu olan bir unsurdur. Bu sebeple de alçak olarak vasıflandırılır. Zaman, âşığın sevgilisine kavuşmasına hiçbir an izin vermez. Bedenin yaşlanmasına, gençliğin ve güzelliğin geçici olmasına sebep olan tek şey zamandır.⁴⁶

olup her yañadan hicrî muhâlif rûzgârım âh dirîgâ
fûlk-i dil kırtulmadı girdâb-ı miñnetden

(106/5)

zevrağ-ı cânı rûzgâr dirîğ
hicrî baħr-i firâka şalmışdur

(042/5)

itmezin ‘âlemde hiç bir ferde ‘arz-ı ihtiyâc
mîr-i dehr olsun gerekse pâdişâh-ı taħt-ı ‘âc

(015/1)

hiç büt-hâne-i dehr içre gönül egmedi baş
kimseye cân ile hicrî şu şanemden ğayrı

(134/ 5)

hele ben bildigüm bu ki cihânda ayrılık vaħtı
‘aceb rûz-ı muşîbetdür ‘aceb eyyâm-ı miñnetdür

(043/6)

⁴⁶ Sefercioğlu, a.g.e., s. 385.

şafha-i devrānda kim görse taşvīrūñ didi
ya melekdür ya perī lābūd ikinūñ biridür

(027/4)

devr-i haţtuñda lebūñ dirgürse n'ola mürdeyi
didiler devr āhirinde 'īsī-i meryem gelür

(020/2)

2. 2. Mevsimler (Fasl)

Bahar mevsimi, beyitlerde, dünyaya canlılık ve renk getirmesi itibariyle konu edilmiştir. Kış mevsiminde yaprakları dökülmüş ağaçlar, bahar gelince renk renk çiçekler açar. İlkbahar, Dīvān'da en çok ele alınan ve en fazla rağbet edilen mevsimdir:

bahār oldı yine sevdā-yı zülfüñ başda gālibdür
anuñ'çün şevk-i la'lünle gönül şahbāya tālibdür

(038/1)

қанлу yaşум рӯy-ı zerdüm ergüvānı eşkümüñ
gösterir hicrī hazān faşında şekl-i nev-bahār

(059/5)

Sonbahar, tabiatın bu mevsimde canlılığını kaybetmesi, inkıraz dönemi olması bakımından ilkbahar ile tezat içindedir. Ağaçların, çiçeklerin, bitkilerin sararıp solduğu ölmeye başladığı mevsimdir. Şair için sonbahar hicran ayıdır:

bakmayalı yüzümüze hicrī o gül-'izār

fasl-ı hazāna döndi bugün nev-bahārımız

(067/5)

қанлу yaşум рӯy-ı zerdüm ergüvānı eşkümüñ
gösterir hicrī hazān faşında şekl-i nev-bahār

(059/5)

ķara dāğum rūy-ı zerdüm erğuvānı eşkümün
gösterür faşl-ı ĥazān içinde şekl-i nev-bahār

(026/3)

Dîvân'da kış, şita ve zemistan adıyla iki beyitte geçmektedir:

şitānuñ şiddeti hicrî geçüp faşl-ı bahār olsun
gülüp gül inleyüp bülbül yine nāz u niyāz olsun

(108/5)

zāhidi görsem düşer şevķ-ı cemālün gönlüme
hicrîyā âteşsüz olunmaz zemistān günleri

(140/5)

2. 3. Yıl, Ay

Hicrî Dîvânı'nda bu kelimelerin gerçek anlamıyla kullanıldığı beyitler çok fazla değildir:

hicrî olalı mihr-i cemāline müşteri
çāh-ı belāda yıllar ile çekmişüz raşad

(019/7)

ey perî-peyker gönül genc-i cemālün şevķine
yıllar olmuşdur ĥarāb olup yatur vîrānedür

(053/2)

ay alnıñ ile gün yüziñün mişlini felek
getirmeye cihāna nice ay u gün geçe

(125/3)

ķamer öykünmek isterse o māhiñ yüzi ayına
tamām eyler anı devrān iletmez belki ayına

(123/1)

ay oldı görmezem hicrî görem mi bir daħı
ya hilâl-ebrûsını ya ol mehûñ âyâ yüzün

(116/7)

2. 4. Gün (Rûz), Gece (Gice, Leyl, Şeb)

Gün, gündüz olarak tabir edilen ve güneşin doğuşu ile batışı arasında geçen zaman dilimidir. Dîvân'da gün; nehâr ve rûz gibi farklı kullanımlarla karşımıza çıkmaktadır:

revzenüñden gördigü içün yüzüñi bir kez güneş
dolanur her gün kapuñ bu veche ser-gerdân olup

(005/3)

pîr-i muğân eşigine sürsem yüzüm n'ola
her gün baña çün ol kapuda fetħ-i bâb olur

(031/4)

o mâhuñ kanķı menzilde olursa zerrece mihri
iki gün geçmeden 'ışķın güneş gibi 'ayân eyler

(051/6)

hele ben bildigüm bu ki cihânda ayrılık vaķtı
'aceb rûz-ı muşîbetdür 'aceb eyyâm-ı miħnetdür

(043/6)

Güneşin batması ile başlayan gece, güneşin tekrar doğmaya başladığı ana kadar devam eder. Bu süreç karanlık olması sebebiyle aşığa sıkıntı vermektedir. Bu sıkıntıyı azaltan tek unsur da aydır. Sevgilinin yüzüne benzetilen ay, gecenin karanlığı gidermeye çalışan tek ışık kaynağıdır.⁴⁷

⁴⁷ Sefercioğlu, a.g.e., s. 393.

eksik olmaz cāna cevr ü derd-i cānān her gice
cem‘ olur bu külbe-i aḫzāna yārān her gice

(119/1)

üsküfiyle gün gibi gündüz cihānı seyr ider gice
māh-ı nev gibi giyer başına şeb-külāh

(122/3)

Gece gündüz kavramlarının beraber kullnıldığı birçok beyte Dîvân’da rastlamak mümkündür. Şair sürekliliği vurgulamak için bu kullanıma sıklıkla başvurmuştur:

ḫasret-i zülf ü ruḫuñla gice gündüz gözlerin
ḫaşr-ı a‘lāñı ırāḫdan ka‘be-i ‘ulyā gibi

(135/4)

zülfüñ ile ‘ārızuñ devrinde ey māh-ı cihān
rūzımız nevrūz u ‘īd ü gicemüz ḫadr ü berāt

(007/2)

gün yüzüñle ḫara zülfüñ göreli dil ey nigār
zār u ser-gerdān olupdur ḫaḫuña leyl ü nehar

(059/1)

2. 5. Sabah (Subh)

Hicrî Dîvânı’nda zaman mefhumlarından en çok yer verdiği vakitlerden biri de güneşin doğuşuyla başlayan sabah vaktidir:

her gice leylā ḫaḫuñ mecnūn gibi yād eylerem
şubha dek bu ḫurı sevdā ile feryād eylerem

(100/1)

şem‘-i meclis dün gice mihr-i cemālūñ şevḫına
şubha dek yandı yaḫıldı bir nefes diñlenmedi

(133/4)

şahn-ı gülşende yatırdum şubh-dem evgâr mest
şalınup üstüme geldi o sehî-refât mest

(012/1)

şem‘-i ‘âlem-tâb-veş mihr-i cemâlün şevkına
ağlaram tâ şubh olunca zâr u giryân her gice

(119/6)

3. DÖRT UNSUR (ANÂSİR-I ERBA‘A)

3. 1. Su

Anâsır-ı erbaanın bir unsuru olan su, canlıların hayat kaynağıdır. Berraklığı, akıcılığı, temizleyiciliği ve ateşi söndürme özellikleriyle Dîvân şâirlerinin ilgisini çekmiştir. Hicrî'nin şiirlerinde su unsuru, genellikle saflığı, akıcılığı, hareketliliği ve harareti giderici özellikleriyle kullanılmaktadır:

şuya şalan hırka-i nâmûsı eşküm seylidür

yele viren hürmen-i ‘ömrüm hevâ-yı bâdedür

(046/2)

şu gibi ‘âşık-ı dîdâr oluben pāk olıgör

zerreye şayma cihân mülkini bî-bāk olıgör

(040/1)

şanma bahş içre mesîhâ lebüne söz yetirür

hızr-ı hâttuñ şuya iltür anı şusuz getirür

(023/1)

cür‘asın nüş eyleyenler buldı ‘ömr-i sermedî

‘âb-ı hızr ile leb-â-leb cām-ı şahbâdur lebün

(091/4)

3. 1. 1. Deniz (Bahr, Ummân, Deryâ)

Deniz; büyüklüğü, genişliği, derinliği, sonsuzluğu sebebiyle beyitlerde yer almaktadır. Üzerinde çeşitli taşıma araçlarını bulunduran deniz, sevgilinin güzelliği ve övülenin cömertliğini ifade etmek için kullanılmaktadır:

lebûñ şevkıyla ey sâkî gözüme kaçtrece gelmez
sekiz cennet haqqı çün içer isem yedi deryâyı

(139/2)

çîn çîn olmuş girihler bağlamış zülf-i ruhuñ
mevc ile âşüb şankim kaplamış deryâ yüzün

(116/2)

gelse dîdemden dile hâl-i ruhuñ şevki hemân
rûm şâhıdur ki san tahtına deryâdan geçer

(044/2)

almazsa tañ mı ‘aynına eşküm cihân şuyın
baħr-i muhîte hiç bulunur mı kenâr u had

(019/2)

қан yaşum baħrine her dem gözlerüm mâylil olur
merd-i merdüm-perver olan böyle deryâ-dil olur

(057/1)

başumdan aşdı mevc-i elem baħr-i gamda âh
geri kenâra başa mı hicrî ayağumuz

(066/5)

3. 1. 2. Akarsu (Cû)

Akarsu, belli bir kaynaktan çıkması, kendi çizdiği yolda akıp gitmesi, sularının mevsimlere göre azalıp çoğalması, denize ulaşmaları gibi özellikleriyle beyitlerde yer almaktadır.

Dîvân'da dikkat çeken husus şâirin bazı nehirleri isimleriyle yâd etmesidir. Şair ırmağın coşkunuğu ile gönlü arasında bağ kurmaktadır:

geldi tîrûñ cāna tıtmaz hancer-i dil-cū yerin
râst dirler nesne tıtmaz ey şeker-leb şı yerin

(105/1)

olalı cām-ı lebüñ ser-çeşme-i āb-ı hayāt
gözlerümden çıkdı deryālar gibi nîl ü firāt

(007/1)

bir gün ol gün yüzlü meh mihr itmez ise hicriye
iki çeşminüñ biri ceyhūn olur biri aras

(074/7)

hasret-i la'l ü 'izār u 'arızuñ hicriyle āh
sîne pür-hūn dīde gül-gūn eşk ceyhūn olmada

(121/3)

kanlı yaşum dem-be-dem cüş eyleyüp ceyhūn gibi
döner üstinde habāb olup başum gerdūn gibi

(131/1)

3. 1. 3. Bulut

Tüm Dîvân'da bir defa geçmektedir. Şair, sevgilinin yüzünü örten peçeyi güneşin yüzünü örten buluta teşbih etmektedir:

bürka' örterse eger ol tal'at-ı zībā yüzün
āh idem tıta bulut mihr-i cihān-ārā yüzün

(116/1)

3. 1. 4. Yağmur (Bârân)

Hicrî Dîvânı'nda iki kere geçen yağmur birinde gözyaşını ifade etmek için diğerinde gerçek anlamıyla kullanılmış:

seyle mi virmek dilersin yoḥsa hicrî ‘âlemi
durmaz açılmaz yağar her dem yaşuñ bārân olup

(005/7)

kūy-ı cānāndan yaşum seyl-âb idüp kıldum sefer
yola çıkmazlar egerçi olsa bārân günleri

(140/2)

3. 2. Toprak ve İlgili Unsurlar

3. 2. 1. Toprak (Hâk)

Toprak, rengi, ayaklar altında oluşu ve özellikle sevgilinin bulunduğu yerin ve ayağının toprağı şeklindeki kullanımlarla karşımıza çıkmaktadır. Toprak en aşağıda bulunduğu için hakir ve zelil görülür. Şairin hareket noktası, toprağın zilleti ile sevgili yanında değerini ortaya koymaktır:

eşigiñe yüz sürenler n’eylesünler cenneti
evc-i rif’at var iken ḥâk-i mezelletden n’olur

(031/2)

dil-i ḥâkî umar kim tîr-i âhı kaşruña ilte
şerâdan tâ süreyyâ kaşdın eyler bu ne ḥikmetdür

(043/5)

dîde-i pür-ḥūnum içre ḥâk-i pāyuñ cevheri
tūtiyâdur kim elenmiş sürḥ vâlâdan geçer

(044/6)

başuñ kaldurmak isterseñ gönül ḥâk-i mezelletden
ayağına düşüp elden koma zülf-i semen-sāyı

(139/3)

ayağı toprağın hicrî bugün ol gevher-i pâküñ
eger biñ cāna alursañ ucuzdur belki eylağdır

(030/5)

3. 2. 2. Toz (Gubâr, Gerd)

Dîvân'da toz, değersizliği ve ayaklar altında bulunması sebebiyle konu edilir. Âşık sevgilinin gönlünde keyif misafiri olarak konukluk edebilse kalbinde toz toprak kalmaz. Sevgilinin bulunduğu yerde zaman geçiren aşığa toz rûzgârı anber gibi kokar:

bir zerre izi tozına alursa nāfeyi
ey hāce vir derisine tolu bahāsıdur

(033/2)

mir'ât-ı dil ğubâr-ı kederden çün oldı şâf
terk eyleyüp kabāyı n'ola geysel bir nemed

(019/4)

olmaz naşfb öpmek elin bârî ey ecel
hâk it ola ki pâyına ere ğubârumuz

(128/2)

hicrî ola kim yüz sürüye izi tozına
ey ğam kerem it eyle anı hâk ile yeksân

(130/5)

şanma hâttuñdan irişe hâtıra gerd ü melâl
kîl ü kâl ider süleymānum saña qarınca yok

(083/3)

3. 2. 3. Taş (Seng)

Taş, sertliği, dayanıklığı, inşaat malzemesi olmasıyla ele alınır. Sevgilinin gönlü merhametsizliği sebebiyle taşa teşbih edilir. Sabahlara kadar ağlayan âşığın göz yaşları taş kesilir:

seng-i ğam ile şīşe-i nāmūs u nengi şı

reh-ı belāda ‘āşıkā nāmūs ‘ārdur

(045/5)

katlanur seng-i belāya zāhır itmez inkisār

olmuş iken şīşeden tıynetde nāzük-ter gönül

(093/5)

dögeyin seng ile sînem dökeyin kan ile yaş

yâr-ı sengîn-dil için bek başayın bağruma taş

(128/1)

3. 3. Ateş ve İlgili Unsurlar

3. 3. 1. Ateş (Nâr, Şerer)

Dört unsurdan biri olan ateş; rengi, parlaklığı, yakıcılığı, dumanı ve külüyle çeşitli hâl ve durumlarda kullanılmaktadır. Genelde en kuvvetli hâli olan gönül ateşi tasavvuru yapılmakta, âşğın âhının ateşinden cihanın tutuştuğu ifade edilmektedir. Hicrî'nin şiirlerinde, gerçek anlamından ziyade mecazî anlamıyla kullanılan ateş ve yanmak, birçok beyitte ele alınmıştır. Hatta ateş redifli iki gazel Dîvân'da yer almaktadır. Aşk, hicrân, firâk, âh gibi manevî unsurlar da yakıcı ve acı verici olması bakımından ateşle ilişkilendirilir:

süz-i hicrândan yanardum âteş-i dūzah añup

şoĥbeti şūfi şovutduñ meclisi serd eyledüñ

(087/3)

zāhidi görsem düşer şevk-ı cemālūñ gönlüme

hicrîyâ âteşsüz olunmaz zemistân günleri

(140/5)

cemālūñ pertevinden yakmasa rüşen çerâĝ âteş

fürûĝ-ı mihr ü mehden böyle bulmazdı ferâĝ âteş

(079/1)

döne döne âteş-i hicrân ile
sîne tennûrında dil oldu kebâb

(004/2)

yağup küllî vücûdum nâr-ı 'ışkuñ
tenüm hâkisterini kıldı berbâd

(017/3)

şerâr-ı nâr-ı âhumdan bilürler sînede 'ışkuñ
kişi vîrânede âteş yağup nice nihân eyler

(0 51/4)

3. 3. 2. Duman (Dûd, Duhân), Kül

Ateşle ilgili duman ve kül unsurları Dîvân'da birkaç beyitte yer almaktadır:

komazuz biz bu hevâyı yanaruz hâk oluruz
kül olursa yakılup şöyle ki küllî cüzümüz

(065/3)

ço sînem içre mihrûñ eyleme hâk-i tenüm berbâd
çün olmaz düdgâh içre kül olmasa nihân âteş

(078/7)

göñülde âteş-i 'ışkuñ bilürler dûd-ı âhumdan
olur elbette hicrî kıanda kim olsa duhân âteş

(078/8)

3. 4. Hava ve İlgili Unsurlar

3. 4. 1. Rûzgâr (Bâd, Sabâ)

Rûzgâr, estiği zaman sevgilinin kokusunu âşığa getirmesi, nebâtların salınmasına sebep olması, çiçek kokularını etrafa yayması özellikleriyle beyitlere konu olur. Şâir için rûzgârın kıymeti, sevgilinin haberini ve kokusunu âşığa

taşımastır. Rûzgâr, âhını sevgiliye götürmesi bakımından âşık için çok önemlidir. Sevgilinin ayak toprağını âşığa taşıyan rûzgârdır. Rûzgâr âşığın haber kaynağıdır. Sevgilinin anber kokulu saçlarından haber getirir:

zûlf-i yâre şabâ erişdi meger

esdügince bu cânâ itdi eser

(035/1)

şubh-dem eşigine bād-ı şabâdan öñ eriş

cüst ol ey peyk-i nazâr merdüm-i çâlâk olıgör

(040/3)

deste deste zülfinüñ görüp şabâdan lerzesin

eylemişdür halk aña şorguç deyü egri nigâh

(122/4)

hevâdâr olalı hicrî şabâ-veş kadd-i cânâna

yüz urur ayağına görse bir serv-i hırâmânı

(142/7)

4. HAYVANLAR

4. 1. Kuşlar

4. 1. 1. Murg, Şehbâz, Zâg

Dîvân'da kuşların genel adı olarak kullanılan murg, âşığın cânı ve gönlü için benzetilen olarak kullanılır. Kuş ile gönül ve cân arasında kurulan münasebetlerde kuşların uçma ve tuzağa düşme özellikleri önemli unsurlardır:

giriiftârüñ durur dil hoş-dil ol sen

çü şâd olur tütulsa murğ şayyâd

(017/4)

Dîvân'da doğan ve şahin manasında kullanılan şeh-bâz iki beyitte sevgilinin saçına teşbih edilmekte, diğer bir beyitte Hicrî kendisini diğer şâirlerle kıyasladığında şehbazın yanında karga gibi kaldıklarını ifade eder:

murğ-ı cân şayd itmek ister zülf-i şeh-bâzuñ gibi
tîr-i ğamzeñ ey kemân-ebrû ilen yüksek uçar

(024/3)

gözümde ey perî-peyker hayâl-i zülf-i şeh-bâzuñ
hemân ol murğa beñzer kim şu üzre âşiyân eyler

(051/ 5)

gitse hicrî ğayrı şâ'irler aña olmaz bedel
şâh-bâzuñ şanma kim zâğ u zağan yerin tutar

(036/6)

hicrî irişse şûfi vü zühhâd dağılır
zâğ u zağan durur mı hücûm itse şâh-bâz

(068/6)

4. 1. 2. Bülbul (Andelîb, Hezâr)

Dîvân'da adı en çok zikredilen kuş bülbüdür. Dîvân edebiyatımızın geleneksef motifi olan bülbul ve gül, âşık ve sevgiliyi karşılar. Bülbul bahar mevsiminde, seher vaktinden akşamın kararmasına kadar âşık olup âh eder. Bahar mevsiminde gülün açması bülbulün ötmesine bağlanır.

revân olup göñül şaldı müşebbek tende cân tenhâ
kafesden bülbul-i nâlân gibi eyler fiğân tenhâ

(002/1)

ârzü-yı yâr ile geldük cihân gülzârına
gül-'izârum bâğa gül gelmese bile bülbul gelür

(056/2)

- meger bî-çâre bülbül derd ile âh eylemiş hicrî
ki gülşen od olup düpdüz tutupdur şahn-ı bâğ âteş
(079/5)
- nice bir feryâd ey bülbül gül-i hod-rûy için
uçurupdur ol bu gülşenden senüñ gibi hezâr
(026/4)
- kûyında şanma inleyen ey dil hezârdur
zârî kılan anuñ gibi anda hezârdur
(045/1)
- gerekse hasret ile öl güle bakmaz yüzüne gül
hezâr ağlar var ey bülbül cihândur bunda gülmiş yok
(084/3)

4. 1. 3. Papağan (Tûtî)

Dîvân'da üç beyitte zikredilen tûtî kuşu, konuşması ve şeker yemesi özellikleriyle ele alınır:

- söze gelse sükker-efşânlıklar eyler güyyiâ
sebze-i haţtuñla bir tûtî-i güyâdur lebüñ
(091/4)
- la'lünde görüp sebze-i haţtuñ didi hicrî
ey tûtî-i şekker-şiken-i bağ-ı melâhat
(010/6)
- dîde-i pür-hūnum içre hāk-i pāyuñ cevheri
tütüyâdur kim elenmiş sürh vâlâdan geçer
(044/6)

4. 1. 4. Kebûter

Tüm Dîvân'da tek beyitte geçen güvercin, habercilik yapması özelliğiyle ele alınmıştır:

gitmez hayâl-i zülf ü ruhuñ dilden ey perî
ki uçurmaz oldı âteş-i âhum kebûteri

(141/2)

4. 2. Dört Ayaklı Hayvanlar

4. 2. 1. Âhû

Âhû, gözlerinin güzelliği, av hayvanı olması göbeğinden misk elde edilmesi ve ürkekliğiyle sevgili için benzetilen olur. Âşık için sevgilinin kendisi ve gözleri âhûdur:

ol âhû-çeşmi hicrî eger seg rakîb ile
şayd eyleyebilür iseñ özge şikârdur

(045/7)

terk-i tâc idüp kalender olup âhîr hicrîyâ
bir gazâlûñ şevki-la şevkum gazel-ğân olmada

(121/5)

4. 2. 2. At (Semend)

Dîvân'da üzerinde en fazla durulan dört ayaklı hayvan attır. Savaşlarda binek olarak kullanılması, yük taşımada kullanılması, heybetli duruşu, rikâbı ve yürüyüş şekli bakımından çeşitli tasavvurlara konu edilmiştir. Dönemin en güzel binek hayvanı olması, övülenin veya sevglinin “şehsüvâr” olarak vasıflandırılması, atın

beyitlerde sıklıkla anılmasının sebepleridir. Dîvân'da at ile ilgili dikkat çeken nokta, bir beyitte satrançtaki ata yer verilmesidir:

sürüp üstüme hâlün beydaki at
beni mansûbe ile itdi şah-mât

(006/1)

her gün semend-i nâz ile ol şeh-süvâr âh
atlara çignedüp yele vire gubârimuz

(067/3)

mülk-i 'ışkuñ vaşfını benden işit ey şeh-süvâr
hicrî-i şürîdenün zîrâ atı oynadıdır

(054/7)

4. 2. 3. Köpek (Seg, İt)

Dîvân'da daha çok rakîb için benzetilen olarak ele alınmıştır. Necis bir hayvan olarak kabul edildiği için rakîble ilişkilendirilir. Bununla beraber şâir pişmanlığını vurgulamak için de bu hayvanı benzetme unsuru olarak kullanmıştır:

ol âhû-çeşmi hicrî eger seg rakîb ile
şayd eyleyebilür iseñ özge şikârdur

(045/7)

seg rakîbün köpekçe ragbeti yok
sen aña sen nesin nedir dirler

(037/4)

eşigünde ölmege cân virdigüm hicrî budur i
tlerine tu'me ola üstühânı sinemün

(087/5)

başda ol devletim mi var k'ideler

serimüñ kâsesin itine sifâl

(096/3)

seg-i kûyîñdan ayrı olduğına

göñül itler gibi peşimândur

(029/2)

4. 2. 4. Eşek (Har)

Dîvân eşek, kuru ibadette yetinen kaba sofunun benzetilene olarak kullanılmıştır:

kat'-ı menzil itmek ister şûfi zühd-i huşk ile

ahmağı gör kim hırlığı aña düldül gelür

(056/3)

hulle-i sündüs gelür şufiye gerçi hırkası

çün hımâr-ı erzele palâni atlas çul gelür

(056/4)

4. 3. Diğer Hayvanlar

4. 3. 1. Pervâne

Pervâne, gece kelebeği de denilen kanatlı, küçük bir böcektir ve kendini yakıncaya kadar mum ile uğraşır. Bu hayvanın gözleri küçüktür. Gündüzleri karanlık yerlerde bulunur. Ortalık kararınca gördüğü ışığa koşar. Gözleri kamaştığı için ayrılamaz ve kendini fener, lamba, mum gibi şeylere çarpar. Bunun neticesinde kanatları ve vücudu yanar. Dîvân'da pervâne, muma düşüp kanatlarını kırması itibariyle sevgilinin yanağına düşen âşığın gönlü için benzetilen olarak kullanılmıştır. Bu tasavvurda sevgilinin yanağının çerâğa benzetilmesi de önemli bir husustur:

yüzi şem‘ine yanarsa n’ola pervâne şem‘üñ kim
siyeh perçemlü yalıñ yüzlü bir ra‘nâ musâhibdür

(038/3)

âteş-i ruhsârına yandı nece pervâneler
şem‘-veş ‘âlemlere pertev şalaldan ol cebîn

(118/3)

4. 3. 2. Karınca

Dîvân’da karınca, Hz. Süleymân ile konuşması münasebetiyle yer almıştır:

şanma haţtuñdan irişe hâtırâ gerd ü melâl
kîl ü kâl ider süleymânüm saña karınca yoķ

(083/3)

4. 3. 3. Mâr, Ejderhâ

Dîvân’da adı geçen yılan ve yılanın büyüğü olan ejderhâ sevgili ile bazı teşbihlerde kullanılmıştır (bk. Sevgili ile ilgili tasavvurlar) :

şanki müsâdur hadüñ kim haţtuñuñ fir‘avnına
zülfüñüñ her müyını ol ejderhâlar gösterür

(041/3)

cânı yoķdur kimsenüñ sen genc-i hüsne el şuna
başuñ üzre yedi başlu ejderhâdur perçemüñ

(089/2)

mu‘anber haţtuña nisbet ruhuñda halka-i zülfüñ
yatursan mâr-ı âbîdür benefşezâra yaşdanmış

(077/2)

4. 3. 4. Semender

Tek beyitte zikredilen semender ates içinde yasadığı düşünölen masalımsı bir hayvandır. Âşık aşk ateşi içinde yanan semendere benzetilir:

şerār-ı şem‘-i ruhsāruñ şalaldan gönlüme āteş
semender-vār olmışdur mekānı her zamān āteş

(078/4)

5. NEBATAT

5. 1. Ağaçlar

5. 1. 1. Servi

Servi, Farsça bir kelimedir. Halk dilinde selvi olarak bilinir. Yurdumuzda bol miktarda yetişir. İnce ve uzun bir boya sahip olan servi ağacının dalları yukarıya doğru uzanır. Yeşil renkli yaprakları pul şeklinde olup yaz-kış dökölmez, meyvesi yoktur.

Servi, Hicrî Dîvânı’nda en çok bahsedilen ağaç çeşididir. Servi ile sevgilinin düzgün boyu arasında kurulan ilgi, bunun en önemli sebebidir. Bazı beyitlerde istiâre yoluyla boy zikredilmeden sadece sevgili “servi” olarak vasıflandırılır:

gölşen-i devrānda sen serv-i āzāduñ bugün
boynı bağılu kul olanlar zülfine āzādedür

(046/3)

tübā kıaddüñ şanevbere baş egmese n’ola
çün serv-kaddleriñ bugün ol müntehāsıdur

(033/6)

serv-ḳaddler ayağına sāye-veş düşer gönül
gördüğine meyl ider aḳarşuya benzer gönül

(094/1)

5. 1. 2. ‘Ar‘ar

Sevgilinin boyuna teşbih edilen bir başka ağaç da ‘ar‘ardır:

ḫaḳḳā budur şalınmada ol serv-i ḫoş-hırām
dikdi tepesi üstine tūbā vü ‘ar‘arı

(141/3)

5. 1. 3. Şimşâd

Boyunun uzun olması sebebiyle beyitlerde yer alan şimşâd ağacı, sevgilinin boyu için teşbihe konu olmaktadır:

ḫayāl-i ḳāmet ü ḫālūñle ey şimşâd-ı ḫoş-reftār
tenüme dāğlar yaḳdum elif-veş yâreler çekdüm

(101/2)

sīneme çeksem elif ḳaddüñ der-āğūşın añup
gāhī naḳş-ı serv gāhī şekl-i şimşâd eylerem

(100/2)

5. 1. 4. Tūbâ

Tūbâ, birçok beyitte cennet ağacı olması sebebiyle sevgilinin boyuna teşbih edilir:

yıḳılıyazduñ şabâdan ḳaddi vaşfin işidüp
tūbāya baş egmez iken n’oldiñ ey serv-i çemen

(112/5)

ṭübā ḳaddüñ şanevbere baş egmese n'ola
çün serv-ḳaddleriñ bugün ol müntehāsıdur

(033/6)

cān u dil baş egmege bir ḳāmeti ṭübā gerek
serv-i ser-keş gibi 'ālem içre bī-hemtā gerek

(090/1)

5. 1. 5. Çınâr, Sanevber

Sevgilinin boyu için yapılan teşbihlerde yer alan diğer ağaçlar çınâr ve fıstık ağacı olan sanevber Dîvân'da birkaç beyitte geçmektedir. Çınârın, ele benzeyen yapraklarıyla mürşîdden el almak terimi noktasında tasavvufî derinliği de vardır:

meger eksiklük itmişler öñinde serv ḳaddiniñ
başı aşaga ṭübānuñ çenāruñ yalım alçaḳdur

(030/4)

elin alup çenāruñ gülsitāndan
igen yabana atmalı degildür

(050/3)

ḳadd-i nigār dik gelicek ditreyüp çenâr
durduğı yerde ḳurıdı gördüm şanevberi

(141/4)

ṭübā ḳaddüñ şanevbere baş egmese n'ola
çün serv-ḳaddleriñ bugün ol müntehāsıdur

(033/6)

5. 2. Çiçekler

Çiçekler, genellikle renk, koku ve yapraklarının dökülmesi itibariyle şiirlerde benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Bunların gonca veya açılmış halleri, çeşitli tasavvurlara konu olmaktadır.

5. 2. 1. Gül, Gonca, Verd

Hicrî Dîvânı'nda üzerinde en çok durulan çiçek güldür. Gül, güzel kokusu, kırmızı rengi, baharda açılması, yapraklarının kat kat oluşu bakımından beyitlerde çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Âşık olarak vasıflandırılan bülbül ve rakîb olarak bilinen diken ile münasebeti de gülün beyitlerde anılmasının sebepleri arasındadır. Beyitlerde söz konusu edilen gül, genellikle kırmızı renklidir. Bu renk münasebetiyle gül, sevgilinin yanağı ve yüzüyle ilişkilendirilir:

kıлмаğičün şad-hezârân bülbüli zâr u nizâr

ey nihâl-i gül lebün ğonce yüzün verd eyledün

(087/4)

güle gül gibi gülşende didürdüm bülbüle meylin

yine nâzüklük ile ğonce ağzından haber çekdüm

(101/4)

hicrî 'âlemden giderse kimse aña olmaz bedel

hâr-ı mihnet hiç tutar mı gül-i hoş-bü yerin

(106/5)

lebün ğonce yañağun berg-i güldür

belâlı bülbülün ağlatma güldür

(050/1)

ey bîkr-i ğonce râzuñı şakla açılma kim

tâ ki çemende gül tuya yiriñ kulağı var

(055/2)

5. 2. 2. Benefşe

Menekşe, rengi, boyu ve bahar mevsiminde açan çiçeklerden birisi olması sebebiyle tasavvurlarda yer alır.⁴⁸

⁴⁸ Sefercioğlu, a.g.e., s. 229.

mu‘anber haţtuña nisbet ruĥuñda ĥalka-i zülfüñ
yatarsan mâr-ı âbîdür benefşezerâ yaşdanmış

(077/2)

benim gibi benefşe var-ısa zülfüne ‘âşıkdur
anıñ’çün dūd-ı âhından göge gökler boyanıkdur

(061/1)

5. 2. 3. Lale

Lale, kırmızı rengi, ortasındaki siyah nokta ve şekli bakımından çeşitli tasavvurlara konu olmuştur. Sevgilinin dudağı ve yanağı, kırmızı renk bakımından lâle olarak düşünölen unsurlardır:

çemende goncelerden lâleye gül nîzeler çekmiş
şanasın rûm şâhıyla kızılbaş eylemiş uğraş

(076/4)

çeşm-i pür-ĥûnumda gördüğün ĥabâb-ı lâle-reng
pâdişâh-ı kişver-i ‘ışkuñ kızıl otağıdur

(054/2)

sîne-i pür-sûzum üzre dâğ-ı ĥûn-âlûdı gör
görmemişdür od yanan yirde kimesne lâlezâr

(026/2)

bu kanlı kanlı dâğlarum oldu âşikâr
şanmañ mezârım üsti benim lâlezârdur

(045/6)

5. 2. 4. Nergis

Adını Narsis adlı mitoloji kahramanından alan nergis Dîvân şiirinde gözün benzetileni olarak kullanılır:

şāh-ı gül bezme oturmuş sākī itmiş nergisi
bir ayağ üzre elinde sāğar-ı zerrīn tutar

(036/4)

gözine şubh olunca girmez uyhu
meger nergis yüziñ görmüş sehergāh

(128/4)

gül gibi eyler iken şahn-ı çemende şöhet
nergislerini yumdı telh oldı ‘ayş u ‘işret

(011/1)

5. 2. 5. Sünbül

Koyu rengi, kokusu ve şekli dolayısıyla sevgilinin bedeni, yüzü, yanağı ve saçı için benzetilen olur. Âşığı sevgiliye esir eden sevgilinin sünbül gibi kıvrım saçlarıdır:

hātruma şanma kim reyhān ile sünbül gelür
geh hayāl-i zülf-i dil-ber geh ğam-ı kākül gelür

(056/1)

5. 2. 6. Yasemin (Semen)

Yasemin çiçeği narinliği ve rengi dolayısıyla sevgilinin yüzü ve yanağı için benzetilen olarak kullanılır:

zülf ü kadūñ hevāsına āvāre olalı
cānum hevā-yı servde gönüm semendedür

(025/4)

başuñ kaldurmak isterseñ gönül hāk-i mezelletden
ayağına düşüp elden koma zülf-i semen-sāyı

(139/3)

5. 2. 7. Erguvân

Erguvân kırmızımtırak rengi dolayısıyla âşığın gözyaşına teşbih edilir:

kara dâğum rûy-ı zerdüm erğuvânı eşkümüñ
gösterür faşl-ı hazân içinde şekl-i nev-bahâr

(026/3)

kanlı yaşum rûy-ı zerdüm erğuvânı eşkümüñ
gösterir hicrî hazân faşlında şekl-i nev-bahâr

(059/5)

5. 3. Diğer Unsurlar

5. 3. 1. Bâğ

Servi, gül, lâle gibi çeşitli ağaçların ve çiçeklerin mekânı olan bâğ, her mevsim değişikliğe uğraması yönüyle beyitlerde çeşitli tasavvurlar içinde konu edilmiştir. İlk baharda canlanan, yenilenen bâğ ve bahçelerin sonbahar ve kış mevsiminde canlılığını yitirmesi, fâni olan dünya ile benzerlik içinde düşünülmesine sebep olmaktadır:

kapıñdan ayrı her menzil dile dūzah olur cānā
gerekse gülşen-i ‘ālem gerek bâğ-ı cinān olsun

(113/3)

ārzū-yı yār ile geldük cihān gülzārına
gül-’izārum bâğa gül gelmese bile bülbül gelür

(056/2)

meger bî-çāre bülbül derd ile āh eylemiş hicrî
ki gülşen od olup düpdüz tutupdur şahñ-ı bâğ âteş

(079/5)

gönlüm düşeli çāh-ı zenaḥdānuña oldı
gülrār-ı cihān bāğ-ı cinān gözüme zindān

(114/2)

5. 3. 2. Çemen

Dîvân'da sevgilinin yüzüyle çemen arasında ilgi kurulur. Çemen, sevgililerin salınarak gezdiği, güneşin doğuşuyla goncaların açtığı, çiçek olarak; gül, lâle ve goncanın, ağaç olarak servinin bulunduğu geniş alandır:

çemende goncelerden lâleye gül nîzeler çekmiş
şanasın rûm şāhıyla kızılbaş eylemiş uğraş

(076/4)

ey bîkr-i ğonce rāzuñı şakla açılma kim
tā ki çemende gül tuya yiriñ kulağı var

(055/2)

gül gibi eyler iken şāhn-ı çemende şoḥbet
nergislerini yumdı telḥ oldı ‘ayş u ‘işret

(011/1)

oldı āşüfteliğüm ḥaṭṭ-ı ‘izāruñla ziyād
ğālib olmağa cünün şāhn-ı çemendür bā‘iş

(014/4)

5. 3. 3. Sebze

Yeşillik, çimenlik anlamına gelen sebze canlılık ve tazelik özelliği de benzetmelerin sebebidir. Sebze sevgilinin güzellik unsurlarıyla da ilişkilendirilir. Özellikle hat ile olan ilgisinde şekil benzerliği söz konusudur:

söze gelse sükker-efşanlıklar eyler gūyiyā
sebze-i haṭṭuñla bir tūṭī-i gūyādur lebūñ

(091/4)

la‘lünde görüp sebze-i haṭṭuñ didi hicrī
ey tūṭī-i şekker-şiken-i bağ-ı melāḥat

(010/6)

5. 3. 4. Gülistân, Gülşen, Gülzâr

Dîvân’da gül bahçesi; gülşen, gülzâr gülsitân adlarıyla anılmıştır. Güzelliği, kokusu, sümbül, lâle, servi gibi çeşitli çiçeklerle ağaçların ve bülbülün mekânı oluşu, gül bahçesinin zikrediliş sebepleri arasındadır:

öleyin dirileyin ‘âlemde sen şād ol begüm
gülsitân-ı ḥüsn içinde gül gibi ḥandân olup

(005/6)

gülsitân-ı ‘ışık içinde hiç lebūñ-veş ḡonce yok
la‘l-i mey-gūnuñdan özge gül gibi eglence yok

(083/1)

dil zenaḥdânuna ol yūsuf-ı ḥüsnüñ düşeli
‘âlemüñ gülşeni zindân görinür gözlerüme

(120/4)

eglenür mi gülşen ü gülzâr ile yâr isteyen
kâni‘ olmaz cennete ey şūfi dīdâr isteyen

(109/1)

gönlüm düşeli çāh-ı zenaḥdānuña oldı
gülzâr-ı cihân bāğ-ı cinān gözüme zindân

(114/2)

SONUÇ

Hicrî'nin şiirleri, dış yapı ve içerik noktasında bakıldığında kendisini, 16. asır şâirleri arasında birinci safta göstermek doğru ve yerinde bir değerlendirme olmaz. Bununla beraber, şiirinde yer alan ince hayaller, fevkalade samimiyet, gerek tabiatının getirdiği, gerekse mesleğinin gerektirdiği bilgece ifadeler şâirin dikkate değer özelliklerin teşkil ediyor.

Şairin başarılı sayılacağı ikinci husus, şiirinde yer verdiği atasözü ve deyimleri yerli yerinde kullanmasıdır. Bu hususta Necati'nin yolunda giden Hicrî, şiirini kuru bilgi ve hikemî manzumeler olmaktan kurtarmış; anlatımına güç ve renk katmıştır.

Şâirin öne çıkan diğer bir hususiyeti, ayrılık acısını işlediği beyitlerde duygular üzerinde husule getirdiği derin ve sarsıcı içtenlikle okuyucuyu etkilediğidir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünü teşkil eden Dîvân tahlîli, dinî-tasavvufî, cemiyet, insanve tabiat ana başlıkları altında incelendi. Bu şekilde, şiirin dokusunu meydana getiren unsur ve mefhumların tespiti ile şâirin his ve hayal dünyasını ortaya koymaya çalıştık.

Hicrî Dîvânı'nda dinî ve tasavvufî unsurlara çok fazla yer verildiği söylenemez. Bu vadiye ait terim ve unsurlar, dîvân şiirinin geleneksel dokusu içerisinde yer verilmiştir. Dünyanın geçici olduğunu ifade eden Hicrî, bu dünyadaki her türlü saltanatın bir gün mutlaka biteceğini, bu sebeple buradaki güzelliklere aldanmamak gerektiğinin söylemektedir.

Toplumla ilgili olan bölümde şahıs kadrosu çok zengin değildir. Şahıs olarak en çok ismi geçen Leyla, Mecnûn, Ferhad ve Şirin gibi hikaye kahramanları, çeşitli edebî sanatlar çerçevesinde söz konusu edilmişlerdir. Hicrî, şiirlerini giyim kuşamdan savaş aletlerine, içki ve eğlence dünyasından günlük hayatta kullanılan eşyalara kadar çok geniş bir yelpaze üzerine kurmaya çalışmıştır.

Dîvân'da, üzerinde sıkça durulan ve bu nedenle tahlil çalışmamızın ağırlık noktasını teşkil eden âşık-sevgili-rakîb üçlüsünün şahsında ortaya konulan insan tipi, genellikle Dîvân edebiyatının klasik ölçülerine uygundur. Bu üç unsurdan ağırlıklı olarak sevgili üzerine yoğunlaşmıştır. Hicrî, sevgiliye ait mefhumlara geniş yer verir. Âşığın sevgili karşısındaki fiziki ve ruhi halleri, bu haller karşısında sevgilinin

aşığa karşı vurdumduymaz, pervasız, acımasız, zâlim tavırları; aşğın bu halleri kendisi için lütuf sayması; aşğın vuslat beklentisi ile sevgiliden istedikleri, kısaca her iki tipin değişmez özellikleri Klâsik Türk şiirinin âşık ve sevgili anlayışı çerçevesinde işlenmiştir.

Tabiat; kozmik âlem, zaman unsurları, dört unsur, hayvanlar ve bitkiler başlıkları altında incelenmiştir. Hemen her beyitte yer alan bu unsurlar, şâirin tabiatı çok iyi gözlemlemiş olduğunu ortaya koymaktadır. Tabiatla ilgili unsurlar, çoğu zaman insan tipi için bir benzetme veya karşılaştırma unsuru olarak ele alınmıştır.

KAYNAKÇA

ABALI, Murat, *Saîd Giray Dîvânı Tahlîli*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2006.

AÇIKGÖZ, Namık, Riyâzî Muhammed Efendi, *Riyâzü'ş-Şu'ara*, Ankara Üniversitesi, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1982.

ATAY, Hüseyin, ATAY, İbrahim; ATAY, Mustafa: *Arapça-Türkçe Büyük Lûgat*, Bayrak Matbaası, Ankara, 1964.

ATLANSOY, Kadir, *Bursa Şairleri Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri*, Asa Kitabevi, Bursa 1998.

ATLANSOY, Kadir, *Belîg, Güldeste-i Riyâz-ı 'İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Asa Kitabevi, Bursa 1998.

AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2011.

BEYÂNÎ, Mustafa b. Cârû'llâh: *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*: Hazırlayan: İbrahim Kutluk, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

BİNDAL, Fatma, *Karaçelebizade Abdülaziz'in Gülşen-i niyâzı (Tenkitli Metin/İnceleme)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1996.

BOSTANCI, Eyyüp, *Nâil Abbas Paşa Dîvânı ve Tahlîli*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2007.

ÇUKURLU, Azime, *Şühî Bengîzâde Dîvânı ve Tahlîli*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2012

DEMİREL, Şener, *Malatyalı Ali Çelebi Şehrî, Hayatı, Sanatı Dîvânı'nın Tenkitli Metni ve Tahlîli*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ 1999

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, 6. Ofset Baskı, Ankara 1984.

DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2009.

ERASLAN, Kemal, *Ali-Şîr Nevâyî Mîzânü'l-evzân (Vezinlerin Terazisi)*, XIV+198 s., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 568, Alî-Şîr Nevâyî Külliyyatı: 14, (1993).

Gelibolulu 'Âlî b. Ahmed: *Künhü'l-Ahbâr ve Levâkihü'l-efkâr*, Hazırlayan: Mustafa İsen: *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*: Ankara 1994.

GÜZEL, Abdurrahman, *Dînî-tasavvûfî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay, Ankara 2006.

Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, Hazırlayanlar: Fahri Ç. Derin, Vâhit Çabuk. İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi, 1985.

İPEKTEN, Haluk, *Tezkirelere Göre Dîvân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

İPEKTEN, Haluk, *Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yay., II. Baskı, İstanbul 1997.

ISSA, İman Mohamed, *Müstakim-zâde Süleyman Sa'dü'd-dîn Efendi: Mecelletü'n Nisâb: Kişi, Eser, Yer Adları Açıklamalı Dizin*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 1995.

Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn* (Haz. Şerafettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge), Maarif Vekilliği Yayınları, Maarif Matbaası, 1941.

KAYA, Nevzat, “Karaçelebi-zade Abdülaziz Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXIV, s. 381-383 İstanbul 2001.

KAYABAŞ, Bekir, *Kaf-zade Fai'izi'nin Zübdetü'l-eş'ar'ı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1997.

KAPLAN, Yunus, “Bursalı Dîvân Şâiri Hicrî ve Şiirleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (TAED)* 43, s. 231-257, Erzurum 2010.

Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn* (Haz. Şerafettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge), Maarif Vekilliği, Maarif Matbaası, 1941.

KILIÇ, Filiz, *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ* (İnceleme-Metin) İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.

Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ* (Haz. İbrahim Kutluk), TTK. Yay., Ankara 1989.

KÖKSAL, M. Fatih, *Edirneli Nazmî Mecma'u'N-nezâ'ir*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi Ankara 2001.

KURNAZ, Cemal, *Osmanlı Şâir Okulu*, Birleşik Yayınevi Ankara 2007.

KURNAZ, Cemal, *Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlîli*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.

Mecmu'a-i Eş'âr, Milli Kütüphane Ankara, 06 Mil Yz. A 7076.

Mecmu'a-i Eş'âr ve Fevâ'id, Milli Kütüphane Ankara, 06 Mil Yz. A 3513.

ONAY, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar* (Haz Cemâl Kurnaz), TDV. Yay., Ankara 1992.

ÖZCAN, Abdülkadir, *Şakâyk ve Zeyilleri: Mecdî Mehmed Efendi: Hadâ'iku'ş-Şakâik*, Çağrı Yay., İstanbul 1989

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3 cilt, III. Basım, MEB. Yay. İstanbul 1983.

PALA, İskender, *Aniklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2005.

SEFERCİOĞLU, Mustafa Nejat, *Nev'î Dîvânı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.

SOLMAZ, Süleyman, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı* (İnceleme- Metin), VII+626 s., Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 330 Tezkireler Dizisi: 10, Ankara 2005.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî* (Haz. Nuri Akbayır), Tarih Vakfı Yay. İstanbul 1996.

Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., 4. Baskı, İstanbul 1992.

Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, İstanbul 1308.

TANYERİ, M. Ali, *Örnekleriyle Dîvân Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.

TOLASA, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.

TUMAN, Nail, *Tuhfe-i Nâ'ilî*, MEB. Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kütüphanesi Nüshası, B. 870, 31 Mart, 1949.

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit, *Edincik'te Türk Devri Eserleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara 2003.

TÜRKOĞLU, Serkan, *Şeyhülislâm Esad Dîvânı'nın Tahlîli*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, Tokat 2007.

Yeni Tarama Sözlüğü (Düzenleyen: Cem Dilçin), TDK. Yay., Ankara 1983.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Genişletilmiş Yeni Basım, İstanbul 2002.

ZÜLFE, Ömer, *Kara Çelebî Muhyî'd-dîn Mehmed Hecrî Dîvânı*, Yayın Evi, İstanbul 2010

İKİNCİ BÖLÜM

HİCRÎ DÎVÂNİ'NİN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

001

fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün

oldı mihrâb kaşuñ hâl ü hatuñ kıble-nümâ
yeridür ka'be gibi secde kılurlarsa saña

ol raķīb-i segi kāfir gibi it¹
öldüricek işidenler didiler cümle ğazâ

işde geldüm diyesin bezmüñ adın añmayasın
siziñ ellerde begüm böyle m'olur 'aħde vefâ

ağırını altuna şatıldı egerçi yūsuf
hiç 'âlemde bu hüsne diyemez kimse baha

sen raķīb ile varup şoħbet-i mey eyleyicek
nüş ider hicrî-i bî-çâre şehâ cām-ı cefâ

002

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

revân olup gönül kaldı müşebbek tende cân tenhâ
kafesden bülbül-i nālân gibi eyler fiĝân tenhâ

beni bu küştĝir-i seyl-i miħnetdür başan yoħsa
tutuşurdum eger hicr âteşi olsa hemân tenhâ

lebüñ sırrımı dil câna demez olmasa ten tenhâ
bilür anı ki hem-râza dinir râz-ı nihân tenhâ

¹ Eksik vezin

çü hüsni ilinde ser-tâ-ser ser-efrâz oldıñ ey server
yoluña ser fedâ ser bir degül rûhum revân tenhâ

götürmez yâr cevriñ iki ‘âlem bir yaña olsa
bu deñlü za‘f ile hicrî degül ben nâ-tüvân tenha

003

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

eşk ile sürsem n’ola ağıyarı cânâ bir yaña
hâr u hâşâki atar emvâc-ı deryâ bir yana

gice gündüz ârzü-yı sâye-i kıddüñ idüp
gitdi meh bir yaña mihr-i ‘âlem-ârâ bir yana

eşk ü âh-ı ‘âşıkı yir gök götürmez her kaçan
seyre ‘azm itse o meh gün gibi tenhâ bir yana

la‘l ü gamzeyle kimi ihyâ ider kimi helâk
eylemez bu nâ-tüvân gönülümü ammâ bir yana

âhiret ‘azmin kılan ehl-i kan â‘at hicrîyâ
mâla meyl itmez eger olursa dünyâ bir yana

004

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

derd ü gam kıldı gönül mülkin harâb
hayra gir sâkî şungıl câm-ı şarâb

döne döne âteş-i hicrân ile
sîne tennürında dil oldı kebâb

mâni‘ olmaz feyz-i hakka câm-ı mey
âfitâba şırça çün olmaz hicâb

yapılurdu üstüme ebvâb-ı gam
olmasa pîr-i muğândan feth-i bâb

hicrîyâ yine belâ bezminde âh
sînem oldı sūz-ı ‘ışk ile rebâb

005

fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilun

cân ile bir mihri yoğ meh-rûya dil hayrân olup
deşt-i miñnetde tolaşur zâr u ser-gerdân olup

yıkdılar gönlüm velîkin hâtırım yapmadılar
n’itdiler derd ü belâ-yı gam baña yârân olup

revzenüñden gördüğü için yüzüñi bir kez güneş
dolanur her gün řapuñ bu veche ser-gerdân olup

leşker-i miñnet harâb idüp yıķaldan mülk-i dil
şöyle yatur ey perî-peyker daği vîrân olup

gel gel ey ârâm-ı cânım bir nazâr göster yüzüñ
gözlerüm yollarda ķaldı âh kim giryân olup

öleyin dirileyin ‘âlemde sen şâd ol begüm
gülsitân-ı hüsn içinde gül gibi handân olup

seyle mi virmek dilersin yoğsa hicrî ‘âlemi
durmaz açılmaz yağar her dem yařuñ bârân olup

006

mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün fe’ ulün

sürüp üstüme hâlün beydağı at
beni mansûbe ile itdi şah-mât

felek rağmına döndür sāđarı kim
cefâlar itdi döne döne kat kat

‘ömür çün va‘deye küymez dimişler
visâlün ‘îdine erince heyhat

o şeh seyrâna çıkmış yürü ey dil
atı öñince yürümege cân at

kuluñdur hicrî bendeñ boynı bağlu
efendi dile âzâd it dile şat

007

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

olalı cām-ı lebüñ ser-çeşme-i âb-ı hayât
gözlerümden çıkdı deryâlar gibi nîl ü firât

zülfüñ ile ‘arızuñ devrinde ey mâh-ı cihân
rûzumuz nevrûz u ‘îd ü gicemüz kıadr ü berât

n’ola sâkî hürmet ile ayaguña baş kıosam
devletiñde dest-i miñnetden yakam buldı necât

boynı bağlı bendesidür bend-i zülfüñüñ gönül
dile âzâd it efendi dile öldür dile şat

sâgarı devr-i felek rağmına döndür sâkiyâ
döne döne hicriye cevri eylemişdür kat kat

008

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

sâkiyâ meclis-i gül içre yürü bezmi cem it
seni bir öpmek için iki tolu sun kerem it

dimezüz gamze-i hûn-rîz ile kıan itme begüm
dökme bir dem dem-i ‘uşşâkı yire dem-be-dem it

tîğ-i hicrân ile derdâ kemige irdi bıçak
yeter ey hûnî yeter cevri ü cefâ bir kerem it

bulmaduñ münisi ‘âlemde elemden gayrı
hicriyâ menzilüñi gûşe-i hicri ü ‘adem it

009

mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

göster dehân u la'lüni şekker-nümâlig it
çöz kâkül-i müselselüni dil-rübâlig it

şâh olmak ister iseñ eger iki 'âleme
terk eyle varı düş yolumuza gedâlig it

abdâl-ı pâ-büreñne olup terk-i tâc kıl
'âlem içinde başı açık pâdişâlig it

girdâba düşdi bañr-i gam içinde fülk-i dil
ey hıızr-ı pâ-ñuceste yetiş âşinâlig it

hicri sühandâ vaşf-ı mey ü la'l-i yâr kıl
vir şî'rüne halâvet ü rengin edâlig it

010

mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün

dün eyler idüm kışşamı yârâna rivâyet
cânân işidüp didi ki yine ne hikâyet

şâdî vü ferañ kapusını seng-i gam ile
yapduñ dil ü cân mülkini yıķduñ be hey âfet

deryâ-yı gama şaldı gönül zevraķ-ı cânı
hey n'olsa gerek olmaya pâyânı nihâyet

bu za'f ile tağlarca gamuñ bārını çekdüm
hiç bir acıda eylemedüm şükr şikâyet

ķo deşt ü beyâbânı gönül bekle eşigin
mecnün gibi zinhâr şaķın itme sefâhet

la'lünde görüp sebze-i haţtuñ didi hicri
ey tûti-i şekker-şiken-i bağ-ı melâhat

011

mef'ülü fâ'ilâtün mef'ülü fâ'ilâtün

gül gibi eyler iken şahın-ı çemende şöhet
nergislerini yumdı telh oldu 'ayş u 'işret

olup bekāya tālib bu bī-bekā cihāndan
el çek götür ayağı başuñda varsa devlet

bir pāk-dāmeni bul koma etegin elden
boşa zen ü zenānı olma mürīd-i şehvet

yere çalup şakın kim hāke berāber eyler
bu küşt-gīr-i miñnet gözler hemān fırsat

kapuñda niceye dek çalina kūs-ı devlet
bugün degülse yarın erer saña da nevbet

bu rüzgār elinden kaddüm kemān olup āh
derdā ki cāna geçdi tīr-i belā vü miñnet

hicrī firāk u hasret yaqdıkdā mülk-i cānı
dil didi aña tārīh āh zī-nnār-ı hasret²

012

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

şahın-ı gülşende yaturdum şubh-dem evgār mest
şalınup üstüme geldi o sehī-reftār mest

hasret-i cām-ı dehānuñdur baña kan ağladan
sākiyā ayık şanur kim yok yire ağlar mest

kanlar ağlarsam n'ola cām-ı lebüñ şevkıyla kim
olgelmişdür ider göñlindekin izhār mest

² Eksik vezin

geh şarāb-ı nāz içer çeşmüñ dem olur an içer
bezm-i ‘işretde nitekim oluyu tekrār mest

bir sürürü vardurur mey-gün lebün şevkıyla kim
hicri-i şürideyi gören şanur her-bār mest

013

fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün

bu deşt içre ger ola bir ays hādīs
olur zülf-i leylī-veşüñ aña bā‘iş

dilā müşkil-i ders-i ‘işk olmaya hal
bu fende miħakikler olursa bāhiř

omazuz müdām elden ayağ cem-veş
bizüz ‘ayş ü ‘işretde cemşide vāriř

fezā-yı dile ekmişem tohm-ı ‘işkı
yoğ iken cihān kiřzārında hāriř

hadīs-i ğamı hicriyā naql ider dil
olup cāmi‘-i ‘işk içinde muħaddiř

014

fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fa‘lün

‘azm-i arf-ı ruħıña zülf-i şikendür bā‘iş
aşd-ı şarka nitekim misk-i ğotendür bā‘iş

rişte-i fikrete nazm itmege dürr-i süħanı
dürc-i la‘lünde ki lülü-yı ‘adendür bā‘iş

‘āřıkuñ yoğ yire bī-nām u niřān olmasına
sırr-ı ‘işk-ı dehen-i yār-ı ğasendür bā‘iş

oldı āřüfteliğüm ğaşt-ı ‘izāruñla ziyād
ğālib olmağā cünün řaħn-ı emendür bā‘iş

hicrî dil olmağa zindân-ı belâda der-bend
resen-i zülfi ile çâh-ı zeķandur bâ'ış

015

fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün

itmezin 'âlemde hiç bir ferde 'arz-ı ihtiyâc
mîr-i dehr olsun gerekse pâdişâh-ı taht-ı 'âc

pister-i fırkaṭde dil la'l-i lebûñ eyler recâ
güyyâ bir ḥastedür kim ârzü eyler gülâc

çek eliñ ben ḥasteye tîmâr itmekden ṭabîb
çün marîz -ı derd-i 'ışķ olanlara olmaz ilâc

bâde-i 'ışķuñ şafâsın nice terk itsün gönül
eyledi bezm-i ezelde anuñ ile imtizâc

müşterî olalı herkes bu metâ'-ı nazmuma
hicriyâ kalmadı şî'r-i ğayra 'âlemde revâc

016

fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fa'lün

şevķ-ı câm-ı lebûñ itdi beni cânâ güstâḥ
diseler baña yiridür heme dünyâ güstâḥ

yüz virelden ayaguñ öpmege sarkar her-bâr
görmedüm zülf-i mu'anber gibi kaṭ'â güstâḥ

kesüben başını men' eyle siyeh kâkülüñi
ne revâ şalina yanuñca nigârâ güstâḥ

ḥarem-i dil-beri seg gibi tolaşur durmaz
var mıdur nâşî-i kâfir gibi âyâ güstâḥ

büse cerr itdiyse hicrî kuliñ ṭut ma'zur
eyledi bâde-i 'ışķuñ anı şâhâ güstâḥ

017

mefā'ılün mefā'ılün feülün

elinden rüzgāruñ āh u feryād
ki yādı biliş eyler bilişi yād

kul oldı toğrulukla kāmētüñe
baş urup ayağuña serv-i āzād

yağup küllī vücūdum nār-ı'ıŝkuñ
tenüm hākisterini kıldı berbād

giriftāruñ durur dil hoş-dil ol sen
çü şād olur tutulsa murğ şayyād

fırāk u hasret ile hicrī ölsün
benüm rūhum şafāyile sen ol şād

018

mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün

yāduñ söziyle eyleme gel āşināñı yād
itdüklerüñ cefāları bir bir gel eyle yād

beliñ cefāyı eyler adı ortada degül
hep dāl zülfin ile elif kaddiñüñdür ad

bāzār-ı ğamda bir pula almañ şu cānı kim
dellāl-ı 'ışk elinde bugün olmadı mezād

ey kaşları kemān gelicek sīneme oquñ
mecrūh olup gönül didi kim zaħm ber-ziyād

dil zār sīne taħta kara pullar oldı dāğ
ğam şeş-derinde umma şaķın hicrīyā küşād

019

mef'ülü fâ'ilätü mefâ'ilü fâ'ilün

ol cān tabībi ḥaste dile itmedi meded
yıllarla yollar üstine yatup didüm meded

almazsa tañ mı 'aynına eşküm cihān şuyın
baḥr-i muḥiṭe hiç bulunur mı kenār u ḥad

nice taḥammül ide gözüm yaşına beden
nīl ü firāta ola mı bir kabza ḥāk sed

mir'āt-ı dil ğubār-ı kederden çün oldu şāf
terk eyleyüp ḳabāyı n'ola geysel bir nemed

yer gök götürmez oldu sirişkümle āhumı
hey yeri göğü yaradan allāh hāy meded

gülzār-ı ḥaṭṭ-ı dil-beri seyr eyle ey gönül
reyḥān deste deste biter gül demed demed

hicrī olalı mihr-i cemāline müşteri
çāh-ı belāda yıllar ile çekmişüz raşad

020

fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilün

geldüince bezmüne cānā gönül ḥurrem gelür
ruḥlarıñ devrinde şanma ḥāṭıruma ğam gelür

devr-i ḥaṭṭuñda lebün dirgürse n'ola mürdeyi
didiler devr āḥirinde 'īsī-i meryem gelür

gül yüziñden ğonce gönüm bir nefes gerç'açılır
ğamze-i ḥün-riz ucından ḳanlar ağlar dem gelür

ḳaşlarıñ fikriyle ṭāk olmuş hilālīñ ṭāḳati
anıñ için ḳarşıña geldikçe ḳaddi ḥam gelür

bilmeyüp eksiklügin kaçına harf atmış hilâl
bu meşeldür hicrîyâ elbette kemden kem gelür

021

mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

cânlar revân olup rah-i 'ışkuñda ser düşer
tîğ-i müjeñle bir dem içinde nice er düşer

cân naqdine metâ'-ı gamuñ müfte aldı dil
bâzâr-ı gamda bilmez elinden neler düşer

eşkümle yüzüm atı ayağına ol şahıñ
altunlu ser yirine bugün sîm ü zer döşer

gördüñ saçıyla düşde dehânın çü ey gönül
saña 'adem diyârına uzun sefer düşer

kanım nice kurımaya sâkıye hicrî kim
gördükçe kanlı yaşımı yüzimde ter düşer

022

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

çeşme-i la'lüñ görüp didüm şafâ bu şudadur
anuñ-içün âb-ı hayvân dâyimâ puşudadur

nice şerh idem gönül hâlini çeşm ü gamzeñe
kim biri dâyim gâzabda birisi uyhudadur

eyleyen çîn ü hoten sevdâsını geldi esen
gelmedi gönlüm meger kim zülf-i 'anber-bûdadur

kimse düşde göre diyü zülf ü hâl ü gamzeñi
ıztırâb üzre beden dil gamda cân uyhudadur

hicrîyâ âhir muhakkak kim haç-ı dil-ber gibi
başuma bir bir geliser her ne kim yazudadur

023

fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün

şanma bahş içre mesihā lebūne söz yetirür
hızr-ı haṭṭuñ şuya iltür anı şusuz getirür

yaşum aḳduḳca ol āfet daḫi sengin-dil olur
nice şudur bu ki şāfi aḳuban taş bitirür

şıdı göñlini raḳīb ağlayuban yāra didüm
saña birdür şu ki señek sır u yā şu getirür

yañılup yāra perī-rū demişüz anuñ-içün
reşkden yavı ḳılup kendüyi perī yitirür

ḳadd-i bālāsıyile hicrī şalınmakda nigār
depesi üzre diküp ṭübāyı servi sürür³

024

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

oḳ gibi bir kez dil-i ḫākīye itmezsın nazar
ey ḳaşı yasına ḳurbān olduḡum oḳcı 'ömer

bār-ı miḫnetden ḫayāl olup egilmezdi ḳaddüm
olmasa ḳaşuñ ḫayāli ey kemān-ebrū eger

murḡ-ı cān şayd itmek ister zülf-i şeh-bāzuñ gibi
tīr-i ḡamzeñ ey kemān-ebrū ilen yüksek uçar

oḳlarıñ gönder dil-i mecrūḫa şorsın ḫālini
ey kemān-ebrū bu iḫsānıñ biri biñe geçer

şabr u hūşuñ 'askerin ṭaḡıtdı tīr-i ḡamzesi
ḳaşı yası başdı meydān-ı ḫüsni ser-te-ser

³ Eksik vezin

devr elinden cevri ayagın gerçi çok çekdüm velî
ya kaşuñla tîr-i gamzeñden neler çekdüm neler

oğ gibi doğru iken yolında ey kaşı kemân
râstî lâyıq degildür hicriye egri nazar

025

mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

bu hüsn ü bu cemâl ü bu şüret ki sendedür
dil 'ışkuñı kıomaz nitekim cân bedendedür

la'l-i lebüñle incü dişinüñ firâkına
kan yutdı la'l ü bağırmı deldi 'adendedür

tîğ-i gamuñla erlik idüp kesdigüm bürüc
kimi derün-ı sînede kimi bedendedür

zülf ü kadüñ hevâsına âvâre olalı
cânum hevâ-yı servde gönüm semendedür

zindâniler halâs olup olmadı hicri dil
gönlüñ senüñ var ise o çâh-ı zeķandadır

026

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

nice ârâm u nice tākāt nice şabr u karar
cân u dil gitmiş durur elde degül kim ihtiyâr

sîne-i pür-süzum üzre dâğ-ı hün-âlûdı gör
görmemişdür od yanan yirde kimesne lâlezâr

ķara dâğum rüy-ı zerdüm erguvânı eşkümuñ
gösterür faşl-ı hazân içinde şekl-i nev-bahâr

nice bir feryâd ey bülbül gül-i hod-rüy için
uçurupdur ol bu gülşenden senüñ gibi hezâr

hicrîyâ bîdâr olursam tañ mı her şeb derd ile
bahtum uyhudan uyanup tâli'üm olmadı yâr

027

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

şol melek-manzar perî-peyker ki adı pîridür
gökden indi der isem meh-likâya yiridür

nağşa bu vech ile şüret virdüğü nağğâş-ı çîn
anuñ içündür ki yazduğı anuñ taşvîridür⁴

hağ degüldür görinen bil kim ezel nağğâşınuñ
kıl kalemle levh-i sîmîn üstine taħrîridür

şafha-i devrânda kim görse taşvîrûñ didi
ya melekdür ya perî lâbüd ikinüñ biridür

yeglenürse şehrümüz meh-rûlarına n'ola kim
hicrîyâ çün ol kamer iklim-i hüsnuñ mîridür

028

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

dil geçer cân u gönülden şanma dil-berden geçer
ehl-i 'ışkuñ başına iş düşicek serden geçer

şol kadar çekdi ğam-ı zülfiñ gönül kim 'âkıbet
kara çullarda kalup za'f ile çenberden geçer

saña cân virmekte olmaz dil gibi çâpük-süvâr
'ışk meydânında yokdur evvel oradan geçer

sâgar-ı meyden geçerse sâkiyâ tañ mı gönül
câm-ı la'lün şevki ile âb-ı kevşerden geçer

⁴ Eksik vezin

rā kaşum fikrin kılop dermiş apumdan gemesün
hicri-i āvāre şanmañ o rālardan geer⁵

029

fe ‘ilātün mefā ‘ilün fe ‘ilün

tolu sīnem adeng ü peykāndur
bu adar kim kazāya alkāndur

seg-i kūyından ayrı olduđına
gönül itler gibi peşimāndur

‘id-i vaşla eyā kemān-ebrū
cānumuz biñ dil ile urbāndur

đam-ı zülfüñle ey perī-peyker
alk-ı ‘ālem amu perişāndur

tır-i yāra gönül virür hicri
bilmezüz kim ne cāna dermāndur

030

mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün

işüñ başuma ‘ışk odın cefā sengiyle akmađdur
vücüdüm mülkini başdan ayağa oda yakmağdur

gözimüñ girdi anına azer kıll seyl-i eşkimden
helāk itdi nice merdümleri bir anlı ırmağdur

büt-i dil-dāra ey rāhib şanem öykünmek istemiş
bugün deyr-i cihān ire aña bātıll disem ađdur

meger eksiklük itmişler öninde serv addiniñ
başı aşaga tūbānuñ enāruñ yalım alađdur

⁵ Eksik vezin

ayağı toprağın hicrî bugün ol gevher-i pākūñ
eger biñ cāna alursañ ucuzdur belki eylağdır

031

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

var iken luṭfuñ ‘itāb u kahr u miḥnetden n’olur
dżstum meh-rūyla olmadın maḥabbetden n’olur

eşigiñe yüz sürenler n’eylesünler cenneti
evc-i rif’at var iken ḥāk-i mezelletden n’olur

bāde-i gül-gün ile ter tut dimāğ-ı ḥuşkiñi
beng ü afyon ile şūfî kırî şoḥbetden n’olur

başıma gün toğmayacak ey hilāl-ebrū benüm
necm-i devletden n’olur mihr-i sa‘ādetden n’olur

koçayın müy-ı miyānuñ deyü ibrām eyledüm
didi olmaz hicriyā yok yire gılzetden n’olur

032

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

şol ki ‘ālemde severdüm anı dünyālar kadar
gıtdi çünkim eşküm aḳsa tañ mı deryālar kadar

minnet-i a‘lā durur yirden göge ben bendeye
ḥāk-i pāyuñda eger dursan sen ednālar kadar

zūlfüñe yüz virüben şalduñ ayağa gönlümi
i‘tibārum olmadı yanuñda tersālar kadar

ey nihāl-i tāze ‘ālem gülşeninde görmedük
nahl-i ḳaddūñ toğrusın serv-i dil-ārālar kadar

şükrüm oldır kim şikāyet itmeyüp tağlarca ḥaḳ
za‘f ile çekdüm gamuñ bārın tüvānālar kadar

hicrî mest-i 'ışk olupdur sâkiyâ yoḥsa şarâb
 kaçrece gelmez gözine içse deryâlar kadar

033

mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

sen şâh-ı 'âlemün şu gönül kim gedâsıdır
 bir rinddür kim iki cihân pâdişâsıdır

bir zerre izi tozına alursa nâfeyi
 ey ḥâce vir derisine tolu bahâsıdır

yoğdur nazîrî âhum ile eşk-i çeşmümüñ
 her bir diyâruñ añılan âb u havâsıdır

yüz biñ belâya biñ dil ü cân ile râzıyam
 bir kez dinirse şol güzelün mübtelâsıdır

tâc u kabâyı n'eyleyeyin ben kalenderem
 fâhir libâs egnüme 'ışkuñ pelâsıdır

ṭübâ kıddün şanevbere baş egmese n'ola
 çün serv-kıddleriñ bugün ol muntehâsıdır

bir nâle kıldı hicrî yine şevk-i 'ışk ile
 ra'd-ı felek didükleri anuñ şadâsıdır

034

mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

bezm-i belâya şevk ile sînem rebâb olur
 hicr âteşine döne döne dil kebâb olur

mey-gün lebün firâkı ile cân virenlerün
 câm üzre kâse-i seri şekl-i ḥabâb olur

üstüne korsa çetr-i hümâyûnı kâkülün
 zülfün resenleri aña miskîn tınâb olur

yokdır hisâbı ka‘be-i kûyuñda öleniñ
rîg-i beriyye nice şayıur hisâb olur

hâr-ı müjemle bağlamasam seyl-i eşkümi
bir dem içinde iki cihân hep hârâb olur

pîr-i muğân eşigine sürsem yüzüm n’ola
her gün baña çün ol kapuda fetḥ-i bâb olur

cân cübbesi olursa daḥi çāk eylerem
vuşlat deminde pîrahenüm çün hicâb olur

bu hüsñ ü bu cemâl ile ol kaşları hilâl
az gün içinde göresüñüz mâh-tâb olur

nice bülend-himmet imişsin be hicrî kim
her sevdiğüñ güzel şeh-i ‘âlî -cenâb olur

035

fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün

zülfi-yâre şabâ erişdi meger
esdügince bu cāna itdi eser

ḥaṭṭuñ esrârı oldı sînede fâş
yirde qalmaz efendi qara haber

dil-i dervîşe gönder oḳlaruñı
ey kaşı ya birisi biñe geçer

bâr-ı gamdan ḳaddüm egilmez idi
olmasa ya ḳaşıñ firâḳı eger

yüregüm yâresini şerḥ itdi
pâre pâre gözümde ḥûn-ı ciger

ṭolu ṭolu virür baña sâḳî
bir kişi bu belâyı nice çeker

‘âlem içre olan belâ vü kazâ
hicriye geldi var ise ne kadar

036

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

gerçi kim kâfirleyin zülf-i ruḥuñ âyîn tutar
kara giyüp şedd-i zünnâr eyler uğrın dîn tutar

kara gönüllü imiş zülf-i dil-âvîzün ‘aceb
beñzetelden nâfeye daḥi bizümle kîn tutar

dem-be-dem yirden yire urdukca şüfi kendüyi
ey perî vecd oldu şanma sen kim anı cin tutar

şâh-ı gül bezme oturmuş sâkî itmiş nergisi
bir ayağ üzre elinde sâğar-ı zerrîn tutar

gördüğü için bir nazar âyînedede ‘aks-i ruḥın
ol perî-peyker bu veche kendüyi ḥod-bîn tutar

gitse hicrî gayrı şâ‘irler aña olmaz bedel
şâh-bâzuñ şanma kim zâğ u zağan yerin tutar

037

fe‘ilâtün mefâ‘ilün feilün

gün yüziñe meh-i bedir dirler
zülfüñe leyle-i ḳadir dirler

gelicek sineye oḳuñ dil ücân
buyuruñ işte bak şadır dirler

didî meh gün yüzüñe bende olup
ḳulı kim begüm bedir dirler

seg raḳîbüñ köpekçe rağbeti yok
sen aña sen nesin nedir dirler

neden oldu kapuñda pādişehum
hicriye bu kadar kadir dirler

038

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

bahār oldu yine sevdā-yı zülfüñ başda gālibdür
anuñ'çün şevk-i la'lüñle gönül şahbāya t̄alibdür

dehānuñ fikri ile dil 'adem mülkinde güm oldu
vücüd iqlimine anuñ geri gelmesi gāyibdür

yüzi şem'ine yanarsa n'ola pervāne şem'ün kim
siyeh perçemlü yalıñ yüzlü bir ra'nā musāhibdür

dilerseñ çeşme-i la'lin koma elden gönül zülfin
mu'ayyen menba'ı āb-ı hayātuñ çünki mağribdür

dilin her 'āşikuñ la'lüñ alur bir reng ile ammā
velikin hicrinüñ gönlin 'aceb āl ile alupdur

039

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

ḥaṭṭ-ı la'lüñle 'izāruñ yādına ey yār şî'r
süre-i kevşerle ve'ş-şemsi oğur tekrār şî'r

şafḥa-i gül-gün ḥadüñ üstinde ḥaṭṭuñ yaraşur
āl kāğıda nitekim ey perī-ruḥsār şî'r⁶

kaşlaruñ bābında nazm itdüm iki mışra' laṭif
dür dişüñ vaşfında didüm bir güzel hem-vār şî'r

mürdeler ihyā ider gūyā dem-i 'isā olur
leblerüñ zikrinde disem ey şeker-güftār şî'r

⁶ Eksik vezin

bülbül-i bâğ-ı cemâlün hicrîyi şeydâ ider
anda bir gül-deste olmuş ey gül-i gülzâr şî'r

040

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

şu gibi 'âşık-ı dîdâr oluben pâk olıgör
zerreye şayma cihân mülkini bî-bâk olıgör

âb-veş yüz yere sür çekme gel âteş gibi baş
esme savurma hevân ile igen hâk olıgör

şubh-dem eşigine bād-ı şabâdan õñ eriş
cüst ol ey peyk-i nazâr merdüm-i çâlâk olıgör

'asker-i derd eger cāna ço yeñsün dirseñ
tîğ-ı 'ışk ile gönül çalısuban çâk olıgör

ğuşşadan ğam yimesin 'âşık-ı ğam-hâr demiş
derd-i hicrînde be hicrî yürî ğamnâk olıgör

041

fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün

gönlüm alınca baña dil-ber vefâlar gösterür
ihtiyârum gidicek elden cefâlar gösterür

devr elinden gözlerüm yaş yirine kanlar döker
dem-be-dem merdümlere devrân belâlar gösterür

şanki mûsâdur hadûñ kim haţtuñuñ fir'avnına
zülfüñüñ her müyını ol ejderhâlar gösterür

hüsni mir'âtına karşı dem-be-dem âh eylesem
yüzi ağ olsun ki biñ dürlü şafâlar gösterür

görmedüğüni cihânda ğâfil olma hicrîyâ
haţ-ı dil-ber gibi âhir dil-rübâlargösterür

042

fe 'ilātün mefā 'ilün fe 'lün

tîr-i ğamzeñ dilüm ki delmişdür
yine andan hayât gelmişdür

düşdügiyçün şarāba şöyle habāb
gör ki nice ayakda kalmışdur

mülk-i cān ğamzeñüñ durur söz yok
kılıcıyla ol anı almışdur

gerçi dirler begüm gönül karımaz
cevr-i eţfāl ile çoçalmışdır

zevrağ-ı cānı rûzgār dirîğ
hicrî baħr-i firāka şalmışdur

043

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

refiküm derd ü miħnet menzilüm künc-i melāmetdür
selāmum yok durur anuñ ile ehl-i selāmetdür

hevā-yı 'ışk ile yildüm naşībüm n'oldı gör āħir
dilümde nār u gözde āb başda ħāk-i zilletdür

şafā ile nazār kılsañ görünür şüret-i ħālūñ
cemāl-i dil-rübā āyīne-i cemden kināyetdür

çekince sākī-i hicrān elinden cām-ı zehr-ālūd
ecel şahbāsını nüş eylemek 'ayn-ı sa'ādetdür

dil-i ħākī umar kim tîr-i āhı kaşruña ilte
şerādan tā şüreyyā kaşdın eyler bu ne ħikmetdür

hele ben bildigüm bu ki cihānda ayrılık vaķtı
'aceb rüz-ı muşibetdür 'aceb eyyām-ı miħnetdür

cefâ-yı hicr ile cāndan uşandum şöyle kim hicrî
‘adem mülki huzûr iklimi ölmek istirâhtdür

044

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

şevk-ı la‘lûñle gönül cām-ı muşaffādan geçer
mest olup şāfî mey-i ‘ışk ile şahbādan geçer

gelse dīdemden dile hāl-i ruhuñ şevki hemān
rûm şahıdur ki san tahtına deryādan geçer

cānuma geçdi müjeñ itmez rakıbe hiç eser
gerçi kim tır-i kemān-keş seng-i hārādan geçer

kaşr-ı hüsnüñ yüce ise ne kadar ey kaşı ya
tır-i āhumdan şakın ki çarh-ı a‘lādan geçer

gelmez oldu añlayaldan derdümi çünkim tabīb
hasteden ye’s eylese ‘ömrüm müdāvādan geçer

dīde-i pür-hūnum içre hāk-i pāyuñ cevheri
tütüyādur kim elenmiş sürh vālādan geçer

yarı terk it deyü dünyā tulusı zer virseler
hicrî almaz bir pula va’llāhi dünyādan geçer

045

mef‘ülü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün

kūyında şanma inleyen ey dil hezārdur
zārî kılan anuñ gibi anda hezārdur

peykānuñ ile ey kaşı ya zeyn olan beden
ğamdan ne derdi var demürden hişārdur

tıgıyla sīneme çeküben bir elif didi
cān ile dilde şakla ki hoş yādigārdur

her dem akarsa an yařumuñ ayağı n'ola
küh-ı belādan iner o başlu pıñardur

seng-i ğam ile řiře-i nāmūs u nengi řı
reh-ı belāda 'āřıa nāmūs 'ārdur

bu anlı anlı dāđlarum oldu āřikār
řanmañ mezārım üsti benim lālezārdur

ol āhū-çeřmi hicrī eger seg raıb ile
şayd eyleyebilür iseñ özge řikārdur

046

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

gerçi apuñda dūr-i eřküm yetīm üftādedür
n'ola şeh 'ālī nazār eyleser merdüm-ādedür

řuya řalan ıra-i nāmūsı eřküm seylidür
yele viren ırmen-i 'ömrüm hevā-yı bādedür

gölşen-i devrānda sen serv-i āzāduñ bugün
boynı bağlu ul olanlar zülfine āzādedür

şubh olunca giceler zülf ü ruıñ fikrindedür
bu dil-i dīvāne vü miskīn 'aceb sevdādadur

durmaz ağlarsın be hicrī yāra el ermez diyü
var ise gönlüñ senüñ ol āmeti bālādadur

047

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

işitdük cān u dilden bir 'aceb rāz-ı nihān dirler
ul olmuř bir perī-rūya ol āřüb-ı cihān dirler

baña itdüklerüñ dünyā gibi hep 'āıbet bir gün
nice gösterdi gördüñ mi buña devr ü zamān dirler

cefāda ğamze-i kıttāli gibi pehlivān iken
 Őaşı gibi Şikeste çeşmi gibi nā-tüvān dirler

çü içmişdür müjeñ kınım ölürlen cām-ı la'liñ Şun
 iÇeyin kına kına bāri çünkim kına kına dirler

dehānuñla miyānuñ vaŐ idelden hicriye cānā
 işitdük ehl-i rikķat ħurde-bīn ü nükte-dān dirler

048

mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün

ħatı-ı lebüñ ki kıt-ı revāndan ħaber virür
 ğüyā ki ħızr çeşme-i cāndan ħaber virür

ey ney defüñ ne idüĝini çengden işit
 bir pirdür ki devr ü zamāndan ħaber virür

Őeydā ĝöñül dehānuñı vaŐ itse ğüiyā
 dīvānedür ki ĝāyib olandan ħaber virür

eṫrāfumu deñiz gibi kıŐatdı kın yaşum
 yāra refik ħālümü kından ħaber virür

ħalvetde Şüfi itdüĝini hicriyā bugün
 bi'llāh ĝör utanmadan andan ħaber virür

049

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

n'ola her dem acıyup kın yaş dökerse yāreler
 ayrılıpdur n'eylesün tiĝuñdan ol bī-çāreler

kīn biçermiş tiĝ-ı ħün-rizüñ dil-i Şad-pāreye
 hey ne zālimdür kımaz āħir ol anı pāreler

var iken hicrānı lāyık mı metā'-ı vaŐluñı
 bu Şikeste-ħātıra bütün deyüben Őaralar

seyr iderken şehri meh-rûlarla ol meh şevkden
çarh urur burc-ı kamerde mihr ile seyyâreler

bir ayağ alınmaya sâkî elinden şöyle kim
halk-ı ‘âlem ayağına baş urup yalvaralar

dâmen-i ‘uşşâkı hicrî tütalı dest-i belâ
küh-ı ğamda yağalar çâk itdiler âvâreler

050

mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün fe ‘ülün

lebün ğonce yañağün berg-i güldür
belâlı bülbülün ağlatma güldür

ecel peymânemüz taldurmadın gel
mey-i nâb ile sâkî câmı taldur

elin alup çenârün gülsitândan
igen yabana atmalı degildür

geçer dilden hadengün durmayup âh
eyâ kaşı kemânum yol degildür

egerçi tâze bendeñ çok kapuñda
velî bu hicrî bendeñ eski kıldur

051

mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün

beni ya kaşlaruñla haste çeşmün nâ-tüvân eyler
birisi kâmetüm nâl eyleyüp biri kemân eyler

vefâ umduğ dehânından belâ vü cevre düş oldık
dimişler az tama‘ ey dil kişiye çok ziyân eyler

şafâ-yı câm-ı la‘lündür beni zinde kılan cânâ
ne deñlü nâ-tüvân olsa kişi sāğar cüvân eyler

şerār-ı nār-ı āhumdan bilürler sinede ‘ıŝkuñ
kişi virānede āteş yaqup nice nihān eyler

gözümde ey perī-peyker hayāl-i zülf-i şeh-bāzuñ
hemān ol murğa beñzer kim şu üzre āşiyān eyler

o māhuñ kankı menzilde olursa zerrece mihri
iki gün geçmeden ‘ışkın güneş gibi ‘ayān eyler

ne deñlü ‘ıŝkuñı hicrī iderse dzstum inkār
gönül āh u fiğān ile geri anı yalan eyler

052

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

içsem ahbāb ile sensüz cām-ı ‘ıŝret telh olur
ol kadar kan aqlaram derd ile şohbet telh olur

cām-ı hicr içelden oldı baña her şirīn telh
her ne içse zehr içen kişiye elbet telh olur

haste-i ‘ıŝkuña tañ mı telh ola āb-ı hayāt
ey tabīb-i cān u dil bīmāra şerbet telh olur

didiler hicrān devāsına ya şabr u ya sefer
gitmege tākātüm şabr gāyet telh olur⁷

yüziñe güldüğine aldanma hicrī ‘ālemün
çünkü āhir ne kadar var ise lezzet telh olur

053

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

hırmen-i hüsnünde zülfün hüşe hālün dānedür
beñdeşi yok kāyināt-ı cevde ol bir dānedür

⁷ Eksik vezin

ey perî-peyker gönül genc-i cemâlün şevkine
yıllar olmuşdur h̄arāb olup yatur vîrānedür

sākiyā cām-ı lebün şevki düşelden gönlüme
menzilüm k̄y-ı h̄arābāt u yirüm mey-h̄ānedür

h̄ālet-i derd ü ğamum şerhine nisbet dostum
kışsa-i ferhād u mecnūn didigün efsānedür

h̄üsnünün dārü'ş-şifasında devā kıl hicriye
ey tabīb-i cān u dil hem h̄aste hem dīvānedür

054

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

derd ü ğam mülkinde başum gerçi miñnet tağıdur
қанлу yaşum kim aқar her dem anuñ ırmağıdur

çeşm-i pür-h̄ünümde gördüğün h̄abāb-ı lāle-reng
pādişāh-ı kişver-i 'ışkuñ kızıl otağıdur

cān yedürürken gönül her lahza çeşm-i mestiñe
geri anuñla müjeñ қанлу bıçaқлу yağıdur

ayağun toprağına dil cān virüp yaşlar döker
anı ol yaña çeken ya şuyı ya toprağıdur

güşen-i h̄üsnünde h̄addün gül dehānuñ goncedür
gül nihālidür қaddün haţtuñ yeşil yaprağıdur

şāh-ı 'ışkıım 'askerüm eşküüm 'alemler āhlar
bu 'alevler kim görürsin kırmızı bayrağıdur

mülk-i 'ışkuñ vaşfını benden işit ey şeh-süvār
hicri-i şüridenün zīrā atı oynağıdur

055

mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

şol 'âşıkun ki şem'-i ruhuñ-veş çerâğı var
 anuñ fūrūğ-ı şems ü kamerden ferâğı var

ey bıkı-i ğonce rāzuñı şakla açılma kim
 tā ki çemende gül tuya yiriñ kulağı var

ġam ġünlerinde sākī hele bildiğüm bu kim
 devletlü başdur ol kim elinde ayağı var

çeşmüñ ucından 'âşık-ı dil-ğasteler kamu
 şayru ölümlü her biri şamma ki şağı var

baş virmeyen ayağuma yüz sürmesin demiş
 ġāfil me-bāş şāh-ı cihānuñ yasağı var

bir kağbedür ki dökdi yüzi suyını yire
 bülbül yüzine gerçi gülün āl tıvağı var

şem'-i cemāli şevķina hicrī bir āfetün
 cānlar eritdi şamma yüreginde yağı var

056

fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün

ğātıruma şamma kim reyğān ile sünbül gelür
 geh ġayāl-i zülf-i dil-ber geh ġam-ı kākül gelür

ārzü-yı yār ile geldük cihān ġülzārına
 ġül-'izārüm bāğa ġül gelmese bile bülbül gelür

kat'-ı menzil itmek ister şūfi zühd-i ġuşk ile
 ahmağı gör kim ġarlığı aña düldül gelür

ğulle-i sündüs gelür şufiye gerçi ġırķası
 çün ġimār-ı erzele palānı atlas çul gelür

her dem içüp dil ciger kanını ‘ayş eyler müdām
 āb-ı hūn-ālūd çün mecnūn olana mül gelür

ḥaṭṭ-ı şebdīzi gelür gül-gūn ḥadine koşulup
 puşıdan şan çıkdı dil almağa karavul gelür

medḥ-i dil-berden nice hicrī ferāgat eylesün
 çün şürāḥīden müdām āvāze-i kulkul gelür

057

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

kan yaşum baḥrine her dem gözlerüm māyil olur
 merd-i merdüm-perver olan böyle deryā-dil olur

n’ola meyl itse dil-i dīvāneye ḥāl-i ruḥuñ
 rüm ilinüñ begleri abdāla çün māyil olur

mey degül ‘ömrüm içerssem sensüzün āb-ı ḥayāt
 la‘l-i cān-baḥşuñ firākıyla sem-i kātıl olur

terk-i ḥūş itsem ‘aceb mi içmişem bir cām kim
 cür‘asın nūş eyleyenler mest-i lā-ya‘kıl olur

māni‘ olmaz hicrīyā nūr-ı cemāle zülf-i yār
 perde-i şeb şu‘le-i şem‘a nice ḥāyil olur

058

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

dile geldükce ğamuñ dīde hemān-dem nem olur
 dem-be-dem derd ile kan ağlamayan göz nem olur

gün olur kim togar ‘uşşāka mihr burcından
 bir dem içre nicenüñ kanını içer dem olur

sāḳiyā ḥasret-i cām-ı leb-i mey-gūnuñ ile
 mey diye tolu tolu her ne içerssem sem olur

tolanup cennet-i kũyũn bugũn ey hũr-ı cinãn
şevk ile yüz sũriyen eşiğũne ādem olur

ağzı ile belini fark iderem didi hilāl
hicriyā her ne sũhan kim gele kemden kem olur

059

fā‘ilātũn fā‘ilātũn fā‘ilātũn fā‘ilũn

gũn yüzũnle kara zũlfũn göreli dil ey nigār
zār u ser-gerdān olupdur kaşuña leyl ü nehar

bend-i ğamdan ey kamer kalmadı ümmĩd-i küşād
şeş-der-i miñnetde kaldum āh kim hayrān u zār

nice bir feryād ey bũlbũl gül-i ra‘nā iũn
uçurupdur ol bu gũlşenden senũn gibi hezār

şĩşe-i nāmũsı al ‘iřk ile seng-i miñnete
ũn olur bāzār-ı ğamda ‘āřıka nāmũs ‘ār

kanlı yaşum rũy-ı zerdũm erguvānı eřkũmũn
gõsterir hicri ħazān faşlında şekl-i nev-bahār

060⁸

fā‘ilātũn fā‘ilātũn fā‘ilātũn fā‘ilũn

dem-be-dem hũn -ı cigerle eşk-i eřmũm kan olur

safha-i ruřsārũm ũzre her taraf galtān olur

iki bi gamzeñle tek ekdũrme hecr işkencesin

tĩg-ıla õlmek kişiye sevdũgũm āsān olur

⁸ Ömer Zũlfe, *Kara elebĩ Muhyi’ d-dĩn Mehmed Hecrĩ Dīvānı*, Yayın Evi, 2010, s. 111.

cân göziyle dil nazar kılsa hatuñ esrârına
 bakdugınca hayreti artar igen hayrân olur
 didiler çeşmümde eşkümle kızıl regler görüp
 baħr-i ‘ummân yâdigârı dürr-ile mercân olur
 yüzüne zülfüñ hicâb olsa gözüm yaşlar döker
 hicriyâ tutsa güneş yüzün bulut bārân olur

061⁹

mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün

benim gibi benefşe var-ısa zülfiñe ‘âşıkdur
 anıñ ‘çün dūd-ı âhından göge gökler boyanıkdur

gel insâf idelüm dilber kıyâmet serv-kâmetdür
 güzeller pâdişâhıdur ne kim geyse yaraşıkdur

geçilür her ne kim olsa güzergâh-ı cihân içre
 velî cām-ıla şâhiddin geçilmez tañrı tanıkdur

göñül gâh açılır gonce gibi gâhî olur dil-teng
 meger var-ısa yâruñ alnı açık kaşı çatıkdur

tevekkül eyleyüp dil zevrakını baħr-i ‘ışka sal
 üşenme hicriyâ kim rûzgârımız muvâfıkdur

uyan ey nerkis-i şehlâ gözün aç hâb-ı gafletden
 cihân bâğında çünkim gözi açıklar uyanıkdur

didiler su bulanmayınca turulmaz anuñ-içün
 bahâr-ı hüsnüñe karşı yaşum her dem bulanıkdur

⁹ Zülfe, a.g.e., s. 112.

062¹⁰*fā'īlātūn fā'īlātūn fā'īlātūn fā'īlūn*

çeşmüni 'ayyârlıkda ğamze-i şūhuñ basar
iki gözün ortasında sürmeyi gözden siler

sen elif-kad sîm-ten dildāra 'āşıkdur meger
sâf olup ğam pūtasında belini bükmiş kemer

gözün aç ey nerkis-i şehlā ko hāb-ı gafleti
bād bir çālākdür kim sürmeyi gözden çeker

sen meh-i nā-mihribāna çün degüldür müşteri
mihri 'ālem-tāb kūyuñ içre her gün ne döner

itleriyle giceler kūyında seyrān etdüğüm
ol rakīb-i seg tuyarsa hicriye gavgā urar

küştgir-i seyl-i çeşmüm arda ile tuncayı
'aynına almaz ikisin bir dem içinde basar

063¹¹*mef'ülü fā'īlātü mefā'ilü fā'īlāt*

hikmetde bū 'alī ola ger şî'rde zahîr
etmez zuhūr olmayıcak kişiye zahîr

ey mısır-ı fazla 'izz-ile sultān olan 'azîz
kaldum ayakda dāmenüñ olmazsa destgîr

yokdur nazîr saña hakikatde sûretā
biri iki gören görür ancak saña nazîr

zencîr-i ğamdan etmez-iseñ bendeñi halās
kaldum bu germiyān kulasında ebed esîr

¹⁰ Zülfe a.g.e., s. 113.

¹¹ Zülfe, a.g.e., s. 114.

hicrī saña du‘ālar edüp derdi dāyimā
her matlūbuñı kādīr ide umaram kadīr

064¹²

fe ‘ilātün fe ‘ilātün fe ‘ilātün fe ‘ilün

gönlümüñ göñli gözi la‘lün ile gamzededür
anuñ için sanemā ikide [bir] gam-zededür

baş çeküp her biri sevdā-yı ruḥ u zülfün-ile
āh u nālem arasında dün ü gün ‘arbededür

yañağı ka‘be ise zülfi çelipā mı degül
n’ola mihrāb-ısa ebrūsı lebi mey-kededür

bahr-i ‘ummānda dūr bitdügini görmeyene
gösterün ‘aynı ile istedügi dīdededür

girdi ortaya rakībi yine bir fitne ider
key sakın hicrī ki iblīs yine aradadır

065

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

yüz dürürsin göricek nāz ile çünkim yüzümüz
yoğdur ey gönce-dehen daḥi senüñle sözüümüz

göricek sīnede şevḳ ile dilün yandüğını
içimüz acıyuban vāy ki göyüñdi özümüz

ḳomazuz biz bu hevāyı yanaruz ḥāk oluruz
kül olursa yağılup şöyle ki küllī cüzümüz

eşiğñ ḥaḳkı için başuma tāk eyler idüm
ayağñ toprağını bir daḥi görse gözümüz

¹² Zülfe a.g.e., s. 115.

yüz çevirmez kılıcından yine hicrî ‘uşşâk
biñ ölür ise eger bir dem içinde yüzümüz

066

mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

hadd ü 'izârîñ olalı rüşen çerâğumuz
vardır fûrûğ-ı şems ü kamerden ferâğımız

eski belâ vü 'ışkuña şâhid degül midür
gün gibi sînemüzde olan tâze dâğımız

gamzeñ oğından oldu yürekler delik delik
çeşmiñ ucından oldu kamu şayru şağımız

görsem raķîbi şevk-ı cemâlün düşer dile
kış günlerinde olmasun otsuz ocağımız

başumdan aşdı mevc-i elem baħr-i ğamda âh
geri kenâra başa mı hicrî ayağımız

067

mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

cânân müşerref eylese bir gün diyârumuz
cân naķdidür ayağı tozına nişârumuz

olmaz naşîb öpmek elin bârî ey ecel
hâk it ola ki pâyına ere ğubârumuz

her gün semend-i nâz ile ol şeh-süvâr âh
atlara çignedüp yele vire ğubârumuz

tîğıyla sîneme çeküben bir elif didi
cân ile şaķla dilde bizim yâdigârumuz

bakmayalı yüzümüze hicrî o gül-'izâr
fasl-ı hazâna döndi bugün nev-bahârumuz

068

mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

zinhâr şaqla sırruñı vir başı virme râz
ser virmeyince olmadı çün şem' ser-firâz

hicrûñ ğamında vaşluñı fikr itse n'ola dil
kim mâlihülyâ ile geçer şeb-i dırâz

evvel kademde başuñı ier virme sırruñı
zinhâr sırrı şaqla ki lâzımdur ihtirâz

yandım yakıldım âteş-i hicr ile âh âh
artırdı nâzı her ne kadar eylesem niyâz

gönlüm hevâña yilteleni ney-veş inleyüp
bezm-i belâda çalınuban oldu beñzi sâz

hicrî irişse şüfi vü zühhâd dağılur
zâğ u zağan durur mı hücüm itse şâh-bâz

069

mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün

senüñ devründe şâhâ dâd olunmaz
hemân kıan ağlanur bir dem gülinmez

lebün şevkıyla mey nüş eylemekde
ayağımı çeker kimse bulunmaz

şalâh u zühd ü taqvâsuz olunur
şarâb u nuql u dil-bersüz olunmaz

sekiz cennetde yokdur mişli yârüñ
ararsañ yedi iklimi bulunmaz

yağası hicrînüñ miñnet elinden
dü 'âlem bir yaña olsa alınmaz

070

mefâ 'ilün mefâ 'ilün fe 'ülün

yeñile raḥm idüp yaşımı silmez
meger ḳan ağladuğum yâr bilmez

yüzime gülmedi ol gül-'izârum
anıñ 'çün ğonce-veş göñlüm açılmaz

yüzini ḳıbleden döndürsin allâh
eşigine ne baş kim secde ḳılmaz

'aceb bir lahza yâ bir dem olur mu
müjeñ dilim dilim göñlümi dilmez

figân u nâleden çekdüklerüm âh
bilürem hicrîyâ dil-dâr bilmez

071¹³*fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün*

âh kim yârum beni yarım ağız yâd eylemez
bir selâmıyla yıkık göñlümi âbâd eylemez

deşt-i miḥnetde dil-i dîvânenüñ etdüklerin
bî-sütün-ı küh-ı ğamda belki ferhâd eylemez

'âşık olmadan derün-ı sîneden etmez figân
dertlü olmayan kişi derd-ile feryâd eylemez

çeşm-i cellâduñ degüldür kanuma sensin giren
emr-i şeh olmayacak bir işi cellâd eylemez

ko yıkılsun hicrî eşküñle binâ-yı sabr u hüş
'âkıl olan seyl öñinde hâne bünyâd eylemez

¹³ Zülfe a.g.e., s. 121.

072¹⁴*fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*

hey ma‘āza’llāh baña cennet gerekmez yārsuz
gülşen-i ‘ālem kafesdür bülbüle gülzārsuz

çalışup tıgıyla yāruñ birlige yetmez varup
görmedüm yārem gibi bir başına tīmārsuz

gey melāmet cübbesin terk eyle tāk-ı ‘arı kim
‘āşık olan ey gönül derler gerekdür ‘ārsuz

agzın añduñ deyü ‘uşşāk öldürürsüz yok yire
togrusı ey ğamzeler didüklerince varsuz

cānuñ alduñ hicrīnūñ bir buse verem der idüñ
kanı ikrāruñ be hey zālīm be hey ikrārsuz

073.

mef‘ülü fā‘ilātü mefā‘ilü fā‘ilāt

zinhār sakla sırıruñı vir başı virme rāz
ser virmeyince olmadı hiç kimse ser-firāz

‘ankā şikār itdüre himmet hümāsına
şeh-bāz-ı zülf şevkī-y-ıla merd-i pāk-bāz

bu halk-ı ‘ālem-ile kişi n’eylesün ki yār
her ne kadar ki cevriñi çoğ itse dirlere az

evvel kademde başuñı vir virme rāzuñı
zinhār sırrı sakla ki lāzımdur ihtirāz

¹⁴ Zülfe a.g.e., s. 122.

‘ışk-ı hakikî ister-iseñ geç mecâzdan
insâf eyle hicrî hakikat midur mecâz

074

fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün

‘ışk-ı dil-berden kesil deme o nâşih sözi
kes çünki tadîr-i ezeldür mâni‘ olmaz hiç kes

kâküli sevdâsı başdan çıkarur gâfil me-bâş
key şaın ey dil hevâya yiltenüp itme heves

atı müşkıldür iletmek menzile ğam mamilin
gör ki bu yolda ne deñlü zâr idüp inler ceres

yanaram hier odına yaş dökmez isem dem-be-dem
râhat olmaz cân u dil âh itmez isem bir nefes

serv-addün ‘işvede tûbâyı başı üstine
dikmeyince omadı gerçi didi bisyâr bes

dil zenadânuñ çehinde aldı ey yûsuf-cemâl
rîsmân-ı zülfüñ ermezse aña feryâd-res

bir gün ol gün yüzlü meh mihr itmez ise hicriye
iki çeşminün biri ceyhün olur biri aras

075

fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün

dögeyin seng ile sînem dökeyin an ile yaş
yâr-ı sengin-dil için bek başayın bağruma taş

zam-ı tîrünle geyürdi tenüme dâğlarum
il‘at-i şâhî diyü bir benek altunlu umâş

eşküme âhum eger tâbi‘ olursa n’ola kim
gerçi çardaşıdur ammâ ki uludur iki yaş

zerreye şaymaz idi mihri eyâ kaşı hilâl
mejde olaydı eger sende olan göz ile kaş

gördi kim sāğarı el üstine tutar devrân
öpüben destin ayağına şürâhî kodı baş

kı1 kalemle yazar âyât-ı vefâyı haţ-ı yâr
daği zîbâ ider idi kalemın kılsa tırâş

key şaķın hicrî şihâb uc ile gözün çıkarur
kâse-i çarḥ-ı nigün virse eger bir kaşık aş

076

mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün

ölice reh-ı ‘ışķında yıgalar kabrüm üzre taş
ḥarâmîlik durur yollarna ‘uşşâķ hâzır-bâş

kurıyup gönüm odından gözüm yaşı tutuşdı ten
meşeldür kim demişlerdür yanar kurı yanınca yaş

baş ortaya koyup sükker ezilmiş la‘l-i cānāna
boğazından aşarlarsa yiridür ḥaķķıdur biñ baş

çemende gönclerden lâleye gül nîzeler çekmiş
şanasın rüm şâhıyla kızılbaş eylemiş uğraş

urup hicr âteşine mülk-i cānı derd-i gam hicrî
vücüdüm şehrini yağmaya urdı bir bölük evbâş

077

mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün

bugün meclisde mest oldıkda yâr aġyāra yaşdanmış
şanasın tâze güldür gülşen içre ḥāra yaşdanmış

mu'anber haţtuña nisbet ruĥuñda ĥalka-i zülfüñ
yatursan mār-ı ābīdür benefşeżāra yaşdanmış

reh-i ğamda yatup ferhād vire cān-ı şırını
döşenmiş dāmen-i şahrāya vü kühsāra yaşdanmış

gice bezminde ol māhuñ durur yok ayaĝ üzre hiç
dayanmış mest meste sākī düşmiş yāra yaşdanmış

hoş ol dil kim çeküp dār-ı fenādan ayaĝı hicrī
aşılıp zülfine manşūr gibi dāra yaşdanmış

078

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

görinür çāk-i sīnemde derūnumda yanan āteş
ĥarābe menzil içinde nice olur nihān āteş

tenüm ĥākister oldıysa ĥazer kıl gönlüm odından
ki yanmış küller içinde bulunur nāgehān āteş

haţtuñ ĥırzında ĥālūñe ruĥuñ şem'ı güzend itmez
kişi kim ismi a'zam götüre itmez ziyān āteş

şerār-ı şem'-ı ruĥsāruñ şalaldan gönlüme āteş
semender-vār olmışdur mekānı her zamān āteş

şeb-i hicrūñde vaşluña erem şanur göñül heyhāt
bu rüşendür ki yakın görünür gice yanan āteş

yalıñ yüzlülerüñ şevkıyla yandum nār-ı ĥasretten
benüm göynüklerüm söyler çeküp yir yir zebān āteş

ko sīnem içre mihrüñ eyleme ĥāk-i tenüm berbād
çün olmaz dūdġāh içre kül olmasa nihān āteş

göñülde āteş-i 'ışkuñ bilürler dūd-ı āhumdan
olur elbette hicrī ĥanda kim olsa duĥān āteş

079

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

cemâliñ pertevinden yakmasa rüşen çerâğ âteş
fürûğ-ı mihr ü mehden böyle bulmazdı ferâğ âteş

meger dâmâd-ı bezmüne 'arūs olmışdur anuñ'çün
giyüp nârencî hil'atler urunmuş âl tuvağ âteş

dögünler sînem üstinde görüp ahvâlümü fehm it
bir eski derd-i 'ışk için koyupdur tâze dâğ âteş

meger şem'-i cemâlünden cüdâ düşmişdür anuñ'çün
gezer her hânedede yir yir yakup her şeb çerâğ âteş

meger bî-çâre bülbül derd ile âh eylemiş hicrî
ki gülşen od olup düpdüz tutupdur şahn-ı bâğ âteş

080

fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün

mihr-i 'âlem ey kamer-ruh hüsününe hayrân imiş
her gün anuñ'çün kapuñda zâr u ser-gerdân imiş

bilmedüm nüş itdüm evvel bildüm âhir âh kim
mey deyü sâkî-i devrün sunduğı hep kan imiş

n'eyleyin dil-teşne ben cân virdüğümden soñra âh
tatalum kim câm-ı la'lün çeşme-i hayvân imiş

görmedük ammâ işitdük dirler ol meh-rû için
bir hilâl-ebrû kamer-ruh âfet-i devrân imiş

âsitânuñda bugün ey husrev-i yūsuf-cemâl
kul olup hizmet idenler 'âleme sulţân imiş

bezm-i gamda dem-be-dem kan ağlasañ ey dil n'ola
çâk çâk olmuş yürekler dîdeler giryân imiş

ğuşşa vü derd-i belâdan gam yimezdi n'eylesün
hicrîyi derd ile âhîr öldüren hicrân imiş

081¹⁵

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât

çünkü kıldı haste dilden ol tabîb-i cân ferâg
öleyin derdiyle ben 'âlemde olsun kendü sag

düşdi mâhuñ yıldızı olmaz kimesne müşteri
olalı mihr-i cemâlün gün gibi rüşen çerâg

gözlerün men' eyleme içsün ko her dem kanımı
olmadı küffâra çünkim bâde içmekden yasag

katı mahmûram meded başuñ'çün ey pîr-i mugân
gel ataluk eyleyüp sungıl elüme bir ayag

yakmasa fûrkat şebinde hicrî n'ola şem' kim
ey kamer-tal'at yeter mihr-i cemâlün şeb-çerâg

082

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

dilâ gel urma igende cefâya döymege lâf
belâya derd-i cefâya taḥammül itmeye kâf

igende bâde-i pür-şevki şüfi görme tehi
şafâ-yı hâlet-i 'ışkı taḥayyül itme güzâf

şafâya sa'y ile ey dil irişmek ister isen
ḥarîm-i ka'be-i kûy-ı nigârı eyle tavâf

nice şafâ bula gönliñ kuru 'ibâdet ile
şarâb-ı şâf ile şüfi çü kalbiñ olmasa şâf

¹⁵ Zülfe a.g.e., s. 131.

müjesi cân ala her dem gözüm döker kıanlar
durur mı merdüm-i çâpük ger olsa rûz-ı masâf

cefâ kılam didi çün ‘ahdine vefâ eyler
kerîm olan kişi itmez cihânda ‘ahde hılâf

çü hicrî eski ocağdur bu tekye-i sîneñ
‘aceb mi zerğ u riyâdan dilüñ olursa mu‘âf

083

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

gülsitân-ı ‘ışk içinde hiç lebün-veş gonce yok
la‘l-i mey-günüñdan özge gül gibi eglence yok

kâyınâtı dikkat ile mû-be-mû fark eyleyüp
bildi vahm-i hurde-bînüm kim belüñden ince yok

şanma haţtuñdan irişe hâtırâ gerd ü melâl
kıl ü kâl ider süleymânum saña qarınca yok

gerçi-kim belüñ gamıyla niceler oldu hayâl
baş ortaya kıomış ey mû-miyânım bence yok

virüben cân u dili umduñ vefâ vü mihrini
yok yire aña viren ‘âlemde hicrî sence yok

084

mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün

yime hicrân gamın ey dil ecelden öñdin ölmüş yok
yeter çek guşşasın haţtuñ yazılmış da yuyulmuş yok

cihân küncinde gerçi hurde-bîn ü hurde-dânlar çok
dehânuñla miyânuñ sırrına hiç vâkıf ölmüş yok

gerkse hasret ile öl güle bakmaz yüzüne gül
hezâr ağlar var ey bülbül cihândur bunda gülmiş yok

ğam-ı hicrîñle cân çıkdıkda göñlüm tîğîña düşdi
dimişlerdür egerçi kim ölen ardınca ölmüş yok

irem deyü kenâra bî-nihâye sa‘yi ço hicrî
nihâyetsüz durur girdâb-ı ğam pâyân bulmuş yok

085

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

her ki ‘âşık olsa zâr u haste-ğâl olmak gerek
kan yaşından rûy-ı zerdi her dem âl olmak gerek

nağş idüp dilde hayâl-i yârı sûz-ı ‘ışk ile
yanuban bir şem‘-i fânûs-ı hayâl olmak gerek

her ki cân nağdiyle sen bî-mihre olsa müşteri
hicr ile günden güne ey meh hilâl olmak gerek

gün yüzüñ görmek ba‘id ü zülfüñe irmek muhâl
gice vü gündüz işüm fikr-i muhâl olmak gerek

sürmek isterseñ yüzüñ hicrî nigâruñ pâyına
ğak olup miñnet elinden pây-mâl olmak gerek

086

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

tîğ-ı hicrân ile göñlüm çâk çâk olmak gerek
cân viren dil saña ey dil-ber helâk olmak gerek

dâmen-i vaşl-ı nigâra irmek isterse eliñ
ayağına yüz sürüp yolında ğak olmak gerek

‘ârızı devrinde ğamdan kalbüñi şâf it göñül
‘âşık-ı dîdâr olan şu gibi pâk olmak gerek

‘âkıl iseñ ey göñül cân vir ğam-ı cânâneye
derdiñe dermân gerekse derd-nâk olmak gerek

her taraftan ‘asker-i gam girmek için hicrîyâ
tîğ-ı hicrân ile sînem çâk çâk olmak gerek

087

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

kan yaşum ey gam revân itdün ruhum zerd eyledün
içdüğüm hün-âb-ı miḥnet yedigüm derd eyledün

tâs-ı gamda ey kamer cân u dili zâr eyleyüp
sînemi dâğ u elifle taḥta-i nerd eyledün

süz-i hicrândan yanardum âteş-i dūzah añup
şoḥbeti şūfî şovutduñ meclisi serd eyledün

kılmağičün şad-hezārân bülbüli zâr u nizâr
ey nihâl-i gül lebün gonce yüzün verd eyledün

ḥüsn içinde ey dür-i yek-dâne çün oldıñ ferîd
anıñ-içün ‘ışk içinde hicrîyi ferd eyledün

088

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

süz-ı ‘ışk ile yanup rûhum revânı sînemün
göklere yir yir direk oldı duḥânı sînemün

dâne-i ḥâlün gamından taşlar ile kendümi
şöyle dögdüm kim un oldı üstüḥânı sînemün

za‘ferânî-reng olup müy-ı siyâh oldı sepîd
zâḥîr oldı nev-bahâr içre ḥazânı sînemün

ey kaşı ya dil belân oḳına olmışdu nişân
yoğ iken daḥi cihân içre nişânı sînemün

eşigünde ölmege cân virdigüm hicrî budur
itlerine tu‘me ola üstüḥânı sînemün

089

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

çünkü şāhā şāhib-i tāk u livādur perçemüñ
n’ola dirsem hüsñ eline pādīşādur perçemüñ

cānı yokdur kimsenüñ sen genc-i hüsne el şuna
başuñ üzre yedi başlu ejderhādur perçemüñ

mülk-i hüsñ içre belürse n’ola āşüb u fiten
şūr u gavgādur haṭuñ başa belādur perçemüñ

mihri hüsñünden olur çetr-i hümāyün üstüne
şan şehāb-ı sāyebān-ı mustafādur perçemüñ

bir dil-ārām u ser-efrāz ser-āmed dil-firīb bir
göñül alıcı dil-keş dil-rübādur perçemüñ

za‘fdan kılcā mecālī kalmamış hicrī gibi
var ise zülfüne ‘ömrüm mübtelādur perçemüñ

090

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

cān u dil baş egmege bir kāmēti ṭübā gerek
serv-i ser-keş gibi ‘ālem içre bī-hemtā gerek

sīm-berlerle cihānda ‘ālem itmek isteyen
kimse almaz bir pula cān naḳdini dünyā gerek

serverā serv-i ser-efrāzuñ hevesinde yilen
sāye gibi göñli alçaḳ himmeti a‘lā gerek

sencileyin cevri çok mihr ü vefāsuz gonceye
bir benüm gibi belā-keş bülbül-i şeydā gerek

sen perī-peyker lebi gonceden ayrılan göñül
bī-nişān olup ‘adem mülkinde nā-peydā gerek

yaraşur cānāna ḥāl ü ḥaṭṭ -i zülfi 'anberin
ol elif-kāmet bu deñlü zīb ile zībā gerek

sāḳiyā gül-ruḥlarıñla cām-ı la'lüñ var iken
hicriye ne gül gerek ne sāğar-ı şahbā gerek

091

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

āb-ı ḥayvān ile bir cām-ı muşaffādur lebün
mürdeler ihyāsına cānā müheyyādur lebün

hey kıyāmet her nefesde nāz ile ölmüşlere
söyledükce cān virür gūyā meslḥādur lebün

böyle tatlu yār iken ey ḥusrev-i şirīn-dehen
acı acı dil virür şirīn temāşādur lebün

cür'asın nūş eyleyenler buldı 'ömr-i sermedī
'āb-ı ḥızr ile leb-ā-leb cām-ı şahbādur lebün

söze gelse sükker-efşānlıklar eyler gūyiyā
sebze-i ḥaṭṭuñla bir ṭūṭi-i gūyādur lebün

çünki ḥaṭṭdan sādédür ey ḥusrev-i şirīn-dehen
n'ola dersem yaraşur bī-dūd ḥelvādur lebün

gitti hicrī bilmedi ma'nā-yı ḥaṭṭ-ı la'lüñi
hiç yokdur fetḥ ider müşkil mu'ammādur lebün

092

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

ḥüsnüññ bendesidür ins ü perī ḥür u melek
yüz sürer eşigine mihr-i cihān māh-ı felek

dil-berün zülfi kemendine tolaşma ḥazer it
boynuñ urğana geçer ey dil elüñi ipe çek

çekme peykānuñı sīnemden eyā kaşı kemān
‘aşık olana demürden gerek ey yār yürek

yüzüm üstine düşüp sāye gibi sürüneyin
gün gibi pādişehüm sen yalıñuz yürime tek

emdigüm süd kamu burnumdan aqup geldi dirġ
lebüñi emmek için çekmişem ol deñlü emek

virmesün kimselere derd-i derūnumı ħudā
çāk çāk oldu beden qahr ile yarıldı yürek

ne ‘aceb ħikmet olur hicrī nigāruñ bedeni
penbenden nāzük iken göñli demürden daħi pek

093

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

nār-ı ‘ışk ile yanup olalı ħākister göñül
her hevāya yiltenürken şimdi ħāk ister göñül

yanuban ‘ışk āteşine oldu ħākister beden
olmuş ol ħākisterüñ içinde bir aħker göñül

şevk-ı tġ-ı ābdāruñla derūn-ı sīnede
ġill u ġışdan şāf oluben şu gibi ditrer göñül

levĥ-i cānda naqş olaldan ħaţ-ı ruĥsār u lebün
geh oqur nūr āyetin geh sūre-i kevşer gönül

katlanur seng-i belāya zāħir itmez inkisār
olmuş iken şışeden tıynetde nāzük-ter göñül

‘asker-i miħnet hücūm itse ırılmaz qalbden
cān virür hicrī ġamuñda yerini bekler göñül

094

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

serv-қaddler ayağına sāye-veş düşer gönül
gördüğine meyl ider aқarşuya benzer gönül

nış-i çarhı nüş iderse n'ola cām-ı telh-veş
zehr-i hicrī dem gelür tās ile nüş eyler gönül

'arız u қaddüñ hevāsıyla düşüp cānlar virür
servden tābüt umar gülden kefen ister gönül

zerre-i nā-çiz iken mihr-i cihān-ārā olur
tāb-ı luḡfuñdan bulursa zerre deñlü fer gönül

şeh-süvār-ı mülk-i ma'nā olmaz idi hicrīyā
ol sikender-қadre olmasa eger çāker gönül

095

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

gerçi her meh-rūya dil virmekde mähirdür gönül
sen şanemden ğayrıya baş egse kāfirdür gönül

lā'übālī bir қalenderdür mücerred pāk-dil
iki gün bir yirde eglenmez misāfirdür gönül

tır-i miḡnet başına yağsa ırılmaz қalbden
bir dil-āver baş u cān oynar bahādırdur gönül

cān virelden la'lüñe yatur dil ağız virmeyüp
ḡaste-dil āşüfte-ḡāl ü āzürde ḡātırdu gönül

görmeyüp kimse cihānı seyr ider rindānice
'ilm-i iḡfāda be-ğāyet hicrī mähirdür gönül

096

fā 'ilātün mefā 'ilün fa 'lün

la'l-i nābuñ-veş olmaya idi āl
böyle olmaz idüm meye meyyāl

dünyede māla yok durur meylüm
māl ile 'ālem olsa māl-ā-māl

başda ol devletim mi var k'ideler
serimüñ kāsesin itine sifāl

dest-i 'ışkıyla çāk idüp yaқаñı
baş açık pā-bürähne ol abdāl

dest-i sākīyi öpmek isterseñ
hicri düşüp ayağa ol pā-māl

097

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

hāceyi her şeb uyutmaz sevdā-yı māl
göz yumup açınca bilmez k'olısar hāb hayāl¹⁶

nice merd-efgen olur yā rab bu dehr-i pīre-zen
zār olupdur pençesinde rüstem-i destān-ı zāl

ol hilāl-ebrū kaçan kim gün gibi peydā ola
nice meh-rūlar yanında maḥv ola encüm-misāl

dīde-i pür-hūnum içre kaşuñuñ 'aksin gören
didi kim ey meh yatur düşmiş şafağ içre hilāl

sīne-i pür-süz u pür-nağş ile oldı pīrehen
kan yaşumdan bir kıızıl örtülü fānūs-ı hayāl

¹⁶ Eksik vezin

çıkmadı başa bu zülf-i ser-keş ile hiç kes
gamze-i kıttāl ile ādem dirilmek hōd muhāl

kanı bir hicrī gibi lāyık zekāt-ı hüsnuñe
mübtelā vü bī-kes ü hzr u haķır ü bī-mecāl

098¹⁷

fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilāt

āferīn hüsnuñe ey ahsen-i sun‘-ı müte‘āl
bāreka’llāh zihī hulk-ı hasen hüsñ ü cemāl

kanı başumda o devlet k’eşigi itlerine
serimüñ kāselerini ideler öldükde sıfāl

eremezün beli vü agzı hayāline gönül
yok yire eyleme endişe anı etme hayāl

merdüm-i çeşmüm ile sürme kapuñdan eşküm
aña rahm eyle ki hem sâ’il ü hem ehl-i ‘ıyāl

def gibi sine döğüp āh u figān etmekden
neye döndürdi kadüm gör ki bir ebrüsü hilāl

bahr-i gāmdan nece cān kurtara bu zevrak-ı dil
kūh kūh oldu gelür karşuma emvāc-ı melāl

hicrīnūñ agzı var ammā lebūñe hiç dili yok
gönceyi ebkem iden bülbülü etse n’ola lāl

099¹⁸

mef‘ülü fā‘ilātü mefā‘ilü fā‘ilāt

gül ruħlarına öykünür-iken seher şimāl
burup kulaklarımı aña itdi gūş-māl

¹⁷ Zülfe, a.g.e., s, 148.

¹⁸ Zülfe, a.g.e., s, 149.

sen serv-kad nigârı kinâr eyleyem diyü
bu kanlu yaşum eyledi çok hîle-y-ile âl

def itdi bâde ile gamum pîr-i mey-fürüş
dâğları akdarur didiler himmetü'r-ricâl

gözüm yaşına sorma ko tûfân haberlerin
olmaz bilürsin ey yüzi gül sâ'ile su'âl

şâhid degül mi 'ışkuña ey mâh gün gibi
hicrî gamuñla oldugı günden güne hilâl

100

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

her gice leylâ saçuñ mecnûn gibi yâd eylerem
şubha dek bu kırî sevdâ ile feryâd eylerem

sîneme çeksem elif kıddüñ der-âgüşın añup
gâhî naqş-ı serv gâhî şekl-i şimşâd eylerem

gıtdi dil elden yeñilmez hicr ile oldı helâk
cânı gerçi kim ümîd-i vaşl ile şâd eylerem

dâl-i zülfüñle elif kıddüñ gamından ağılaram
câna te'sîr itdi fırkağ deyüben ad eylerem

her vişâlüñ âhîri hicrân imiş çün hicrîyâ
şimdiden cânı cefâ-yı hîcre mu'tâd eylerem

101

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

eyâ kaşî kemânum tîr-i gamzeñden neler çekdüm
anuñ'çün dâğdan yir yir beden üzre siper çekdüm

hayâl-i kâmet ü hâlüñle ey şimşâd-ı hoş-reftâr
tenüme dâğlar yaqdum elif-veş yâreler çekdüm

egerçi oñmaduķ başum cihānda ser-güzeştüm çok
velī zülfün ğamıyla bī-nihāyet derd-i ser çekdüm

güle gül gibi gülşende didürdüm bülbüle meylin
yine nāzūklük ile ğonce aĝzından ħaber çekdüm

siriřķ ü rüy-ı zerdümle o řāha pīř-keş hicrī
benek altunlu kemĥālar yirine sīm ü zer çekdüm

102

mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün mefā ‘ilün

řadā-yı ‘irci‘ini çünkü neyden istimā‘ itdüm
elüme aluben başum döne döne semā‘ itdüm

revānum derdüne řālib dil ise cān ile rāĝıb
oķıñdan kur‘alar çalup ikisini müřā‘ itdüm

kesilmez yārdan kaş‘ā çü olmuş muttaşıl aĝyār
ĝötürüp ayaĝı öpdüm elin āĥir vedā‘ itdüm

raķıb-i dīve kapdurdum dirīĝā ol perī-rüyı
çalışdum tiĝ-ı ‘iřķ ile egerçi çok nizā‘ itdüm

egerçi dil-bere dil viregelmiş hicrī ‘āřıķlar
velī cānāneye cān virmegi ben iĥtirā‘ itdüm

103¹⁹

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

nār-ı hasret şöyle yandurdu içüm taşum benüm
ĝözlerümden akmaz oldu kurudu yaşum benüm

mübtelā-yı ‘iřķ olaldan kimse yār olmaz baña
vādī-i miĥnetde mecnün oldu yoldaşum benüm

¹⁹ Zülfe, a.g.e., s, 153.

āsītān-ı devletüñde her gice taş yasadanup
 kadre erdi bī-sa‘ādet oñmaduk başum benüm

şundılar cām-ı ecel nüş eyledüm ferhād-veş
 ‘ışk meydānında olmadı ayakdaşum benüm

hicrīyā kıaddüm büküp tūmār ider sultān-ı ğam
 nāme-i mülk-i ‘adem ‘unvānıdur kaşum benüm

104²⁰

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

furşat el verse şarāb-ı la‘lūñi nüş eylesem
 geh lebün öpsem gehī kıaddün der-āġuş eylesem

ġülşen-i ħüsñüñde cām-ı ‘ışkuñ ile mest olup
 bir dem içre iki dünyāyı ferāmüş eylesem

bī-tekellūf ġülşeninden ħüsñüñüñ ġüller derüp
 şevk-ı cām-ı la‘lūñ ile mey bigi cūş eylesem

ġülşenüñe karşı pür-şevk oluban ol gonce-leb
 bülbüli feryād u efgānumla hāmüş eylesem

öldüġüme ğam yimezdüm ‘ālem içre hicrīyā
 şol perī-peykerle bir ġün vaktümi hoş eylesem

105

fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilātün fā ‘ilün

geldi tırūñ cāna tutmaz ħancer-i dil-cū yerin
 rāst dirler nesne tutmaz ey şeker-leb şu yerin

nīzeden nāzil ola çeşmüm ħavālīsine ħāb
 ceyš-i ğam şeb-ħūn idüp aldı seher uyġu yerin

²⁰ Zülfe, a.g.e., s, 154.

künc-i ğamda urş-ı ahrı dürd-i miħnetle yirüm
şanma kim ğam lokmasın ben ğuşşadan ayru yerin

nüş-ı la'lünden egerçi dem-be-dem zevk eylerem
nış-i zülfünden velikin dem-be-dem ağu yerin

hicri 'âlemden giderse kimse aña olmaz bedel
hâr-ı miħnet hiç tutar mı gül-i hoş-bü yerin

106

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

giriġbanum ħalâs olmadı çünkim dest-i ħasretten
'aceb mi dâmenüm şad-pâre olsa hâr-ı miħnetden

ya cânım derd ile algıl ya ħod cânâna kııl vâşıl
hudâyâ sen müyesser kııl birisin iki rahmetden

yanarsam âteş-i hicie n'ola çün tıynetüm olmuş
hevâ-yı 'ışkuñ ile ħâk-i ğamdan âb-ı firkaġden

ne deñlü zahmet ise ey ecel bi'llâh luġf eyle
alup hicrân elinden cânımı kıurtar bu zahmetden

olup her yañadan hicri muhâlif rûzgârum âh
dirîġâ fülk-i dil kıurtulmadı girdâb-ı miħnetden

107

fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün

ħaste gönlüm çeşm-i bîmâruñ durur hoş eyleyen
gün yüzüñüñ şevkidur bu veche medhüş eyleyen

zevk u şevk-ı bezmüñüñ keyfiyyeti gözümdeür
câm-ı mey şanma şaķıñıl beni ser-ħoş eyleyen

'âkıbet taġtınd'olur mülk-i ħayâta pâdişâh
ħizr-veş câm-ı lebiñden bir aġız nüş eyleyen

içdigün görsem raķīb ile gözimden yaş gelür mey
gibi hūn-ı cigerdür dem-be-dem cūş eyleyen

gül gibi çāk-i girībān eyler ey gonce-dehen
bir nefes efgānumı bülbül gibi gūş eyleyen

her ne deñli gözlerün bīmār iderse göñlümi
hamdüli'llāh la'l-i cān-baħşın durur hoş eyleyen

göñlüm ile kāmētün hālın bilen kimdür bilür
bülbülü şūrīde idüp servi medhūş eyleyen

sensin ol agyār ile tenhā şarāb içüp müdām
hicriyi künc-i ferāgatda ferāmūş eyleyen

108

mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün

benim serv-i ser-efrāzum şalınsun ser-firāz olsun
hudādan isterem zülfi gibi 'ömri dirāz olsun

baña bir pīr didi kim cüvānlar şaydın isterseñ
ne deñlü der iseñ eşküñ çoğ olsun hırş az olsun

ayağūñ üzre sākī dur yürüt durma ayağı sür
içilsin tolular pūr pūr açılsın keşf-i rāz olsun

şu kim bezm-i belāda sūz ile dem-sāz ola nāya
işi her dem figān olsun çalınsun beñzi sāz olsun

şitānuñ şiddeti hicrī geçüp faşl-ı bahār olsun
gülüp gül inleyüp bülbül yine nāz u niyāz olsun

109

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

eglenür mi gülşen ü gülzār ile yār isteyen
kāni' olmaz cennete ey şūfī didār isteyen

yārelensün tîğ-1 hicr ile dil-i dīvāne-veş
mülk-i ğamdan şāh-1 ‘ışk öñinde tīmār isteyen

girmesün meydān-1 ‘ışka cān u baş derdin kılan
gelmesün bezm-i ğama nāmūs ile ‘ār isteyen

çār-şüy-1 ğamda dil şundı metā‘ u cevherin
yanuma gelsün berü kalb ile bāzār isteyen

buldı hicrī isteyüp sīmīn şanemlerde seni
tañrısın bulur dimişler çünki ey yār isteyen

110

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

seyr idüp her yaña gördüm gerçi ‘oşmān illerin
görmeyeydüm kâşki rūmuñ bu vīrān illerin

ceyş-i ğam aldı haţ-1 cānān gibi cān illerin
yā ilāhī sen müyesser eyle yārān illerin

tîğ-1 hicr ile dile cellād-1 ğam virmez amān
ey dirîğā bilmedüm firkaţ yaman imiş yaman

111

mef‘ülü fā‘ilātü mefā‘ilü fā‘ilün

ger şeyh-i şehr böyle tutarsa riya yolın
her gün varırsa mescide bulmaz hudā yolın

şahrā-yı ğamda kalmış-idüm tîğüñ irişüp
yoldaşlık itdi gösterivirdi fenā yolın

feth eyleyüp cemālünü ref‘ eyle haţtuñı
rūm illerinde tîğ ile aç gel ğazā yolın

hicrān şebinde kaldı dil ey şem‘-i bī-dilān
rüşen delil olup buluvir gel aña yolın

bulmaya şūfī ҡalbi eger şāf olmaya
biñ hacc iderse merve ھاqqı için şafā yolın

her şubḥ-dem eşiğiñe cārūb ider yüzün
varmaya gide kimse yolında şabā yolın

yolında ḥāk olanlara rahm eyle sevdiğüm
terk it cefā ṭarīkasını ıtut vefā yolu

girdāb-ı ḥayret içre ҡalup fülk-i dil dirīğ
bulunmadı ki göstere bir āşinā yolın

tıfl-ı sirişk eşiğiñe rah-nümā olup
gösterdi hicri ḥasteye dārü'ş-şifā yolın

112

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

şevk ile ten cübbesin çāk it degül kim pīrehen
kim dimişlerdür şehīd-i 'ışkā yaraşmaz kefen

ıtıtdı miḥnet bī-sütünün 'ışk ile şeydā gönül
kanķı taş ҡatıysa başın aña ursun kühken

serverā ser virmegün sırrın şehīd-i 'ışkā şor yek
bilür bu ser-güzeşti çünkü başından geçen

deşt-i ğamda dil şabā-y ile vedā' idüp didi
'ākıbet derd ile ḥāk oldım yürü sen kal esen

yıkılıyazduñ şabādan ҡaddi vaşfın işidüp
tübāya baş egmez iken n'oldıñ ey serv-i çemen

öldürürsün hicr ile 'āşık dirilse hicriyi
ḥāy ҡurbān olduğum 'ömrüm ya ölsün mü seven

113

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

ço gönlüm çeşm-i bīmāruñ ucundan nā-tüvān olsun
firāk-ı la'1-i cān-baḥşuñla her dem tolu kan olsun

ayağıña sirişküm her dem aksın pāy-māl olsun
yoliña biñ dil ile sevdigüm rūhum revān olsun

kapıñdan ayrı her menzil dile dūzaḥ olur cānā
gerekse gülşen-i 'ālem gerek bāğ-ı cinān olsun

ruḥuña öykünürse zerrece ey māh meh-rūlar
yüzüñ aç ḥaḥ ne ise gün gibi ey meh 'ayān olsun

severseñ hicriyā bir ḥünī sev kim 'ālem içinde
şeh-i 'ālī -cenāb olsun meh-i devr ü zamān olsun

114

mef'ülü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ülün

vuşlat gidüben irişecek derd ile hicrān
āh eyleyüben didi göñül yine mi hicrān

gönlüm düşeli çāh-ı zenaḥdānuña oldı
gülzār-ı cihān bāğ-ı cinān gözüme zindān

dil gonce lebüñle görelı ān-ı cemālüñ
ağlamağıle geçdi günü gülmedi bir ān

ey kaşı kemān gamzeñ oğın bir kez atarsañ
cānlar virüben nice göñüller ola ḫurbān

hicri ola kim yüz sürüye izi tozına
ey gam kerem it eyle anı ḥāk ile yeksān

115

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

kaşı vü zülfi gamından kaddüm oldı hem-çü nün
bu ‘acebdür mihr az oldukça şevk olur füzün

bezm-i gamda nāya dem-sāz olalıdan sūz ile
sāz olup beñzüm çalındı sinem oldı erganün

kūh-ı miñnetden iner başlu bñnar imiş n’ola
gözlerümden her dem aksa bañr gibi bağr-ı hūn

gāh nālān gāh giryān gāh ser-gerdān gönül
çün demişlerdür hıred ehli cünün olur funün

kalmış idüm tā ebed hicrān şebinde hicriyā
dem-be-dem āhum şerārı olmaşaydı rah-nümün

116

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

bürka‘ örterse eger ol tal‘at-ı zibā yüzün
āh idem tuta bulut mihr-i cihān-ārā yüzün

çin çin olmuş girihler bağlamış zülf-i ruñuñ
mevc ile āşüb şankim kaplamış deryā yüzün

halk u ‘ālemden şu deñlü guşsa çekdüm isterem
bakmasam halk-ı cihāna görmesem dünyā yüzün

devr-i haddüñde saçuñ ‘uşşāka gün mü gösterür
bürka‘ açmaz kimseye tutmuşdur istiğnā yüzün

özgeler yüzine çeşmüm kılmağ isterse nazar
yārumuñ göstermesün ayruk hudā baña yüzün

yār kūyından cüdā mañrüm-ı didār olayın
zāhidā görmek dilersem cennet ü havrā yüzün

ay oldı görmezem hicrî görem mi bir daħı
ya hilâl-ebürsını ya ol mehün āyā yüzün

117²¹

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilāt

gönlüm aldı āl-ile ruhsār-ı āl-i meh-cebîn
zāyi‘ itdi ‘aklumı mihr-i cemāl-i meh-cebîn

kara kara dāğlar şanma görinen sinede
toħm-ı sevdādur saçılmış ‘aks-i hāl-i meh-cebîn

tır-i müjgānı ucından neçe ‘āşık küştedür
eksük olmaz dāyimā katl u kattāl-i meh-cebîn

tıg-ı kaħr-ı hicrî ile ger ölürsem ben anuñ
gözlerümden her dem gitmeye hayāl-i meh-cebîn

118²²

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilāt

tālī‘üm sen mihr-i rahşāna beni itdi karîn
yirde buldum gökde ararken seni ey meh-cebîn

medh idersem yiri vardır ol yüzi gülzārı ben
ruħları gül lebleri mül dişleri dürr-i semin

āteş-i ruhsārına yandı nece pervāneler
şem‘-veş ‘ālemlere pertev şalaldan ol cebîn

ey kaşı yā oldı pür peykān-ı tırüñle beden
yapdılar dil ƣal‘asın gūyā hisār-ı āhenîn

kul idindüñ ‘ālemi hep şive vü reftār-ile
hicrî-i bī-çāre daħı bir gulām-ı kemterîn

²¹ Zülfe, a.g.e., s. 166.

²² Zülfe, a.g.e., s. 167.

119

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

eksik olmaz cāna cev̄ ü derd-i cānān her gice
cem' olur bu külbe-i aḥzāna yārān her gice

hicr ile öldürme şāyed bir gün ola deyesin
kanı ol şūrīde kim eylerdi efgān her gice

tārmār eyler saçı gibi şeb-i ḥūn eyleyüp
şabr u ḥūşum 'askerin ol nā-müselmān her gice

zülfi gāhī gün yüzine ḥāyil olsa vechi var
ṭālī' olmaz ey gönül çün māh-ı tābān her gice

her saçı leyliden ey dil umma gel bŷy-ı vefā
ḥızra rŷzī olmamışdır āb-ı ḥayvān her gice

şem'-i 'ālem-tāb-veş mihr-i cemālŷn şevḳına
aḡlaram tā şubḥ olunca zār u ḡiryān her gice

120

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

aḡlasam derd-i mey ṭŷfān görünür gözlerüme
yaşumuñ ḳaṭresi 'ummān görünür gözlerüme

gözümüñ regleri ile yaşumuñ ḳaṭreleri
'aynı ile dürr ü mercān görünür gözlerüme

mŷlk-i dil şehir-i beden gibi ḥarāb olalı āḥ
dehr ma'mŷresi vīrān görünür gözlerüme

dil zenaḥdānuna ol yŷsuf-ı ḥŷsnŷn düşeli
'ālemŷn ḡülşeni zindān görünür gözlerüme

şanma kim mest oluben çāk-i girībān iderem
dem-be-dem ol gözü mestān görünür gözlerüme

leb ki sākī ayağ el üzre durur şaķın anı
emerem bāde gibi ҡan görünür gözlerime

görmedüm cāndan eser hicrī velī gāh gönül
haste vü vālih ü hayrān görünür gözlerüme

121

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

varduğınca za‘f u derd artup ciger hūn olmada
āh kim günden güne hālüm diger-gün olmada

zaħm-ı şimşirüñle dāğ-ı hasret-i hālüñle āh
derd-i sīnem ey elif-ķadd bir iken on olmada

hasret-i la‘l ü ‘izār u ‘ārızuñ hicrīyle āh
sīne pür-hūn dīde gül-gün eşk ceyhūn olmada

ey elif-ķāmet hayāl-i hālüñ ü ebrüñ ile
dāğ-ı sīnem za‘f virdükçe ķaddüm nūn olmada

terk-i tāc idüp ҡalender olup āhır hicrīyā
bir ğazālüñ şevķi-la şevķum gazel-ħāñ olmada

122

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

şol ҡuloğlu olalı mülk-i cemāle pādişāh
cān u dilden ҡulı oldı bende vü āzād u şāh

gāh altun üsküfin geh şeb-külāhını giyüp
ol ҡuloglına bugün yirdeş geçermiş gökde māh

üsküfiyle gün gibi gündüz cihānı seyr ider
gice māh-ı nev gibi giyer başma şeb-külāh

deste deste zülfinüñ görüp şabâdan lizesin
eylemiştir halk aña şorguç deyü egri nigâh

ol cefâ-kârîñ elinden şad-hezârân âh kim
yüzüme bir kerre bakmaz eylesem biñ kerre âh

luğf ile yalvarduğumca hışm ile kılduñ ‘itâb
hây kırbân olduğum ‘ömrüm nedür bilsem günâh

lahza lahza göz uciyla hâline baksañ n’ola
pâdişâhum rağm idüp hicrî kıluña gâh gâh

123

mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün

kamer öykünmek isterse o mâhîñ yüzi ayına
tamâm eyler anı devrân iletmez belki ayına

bugün burc-ı sa’âdetden tulu‘ eyleser ol meh-rû
ayağı basduğı yire yüzün sürmege ay ine

yüziñe güler ey meh-rû ikiyüzlü durur gözgü
ne yüz ile gelir karşı yüziñ ayına âyîne

müjeñ kan eylemek her dem olupdur ‘âdet ü kânun
benim kırbân ola cânım bu erkân u bu âyîne

belâ-yı hağğ-ı dil-berden halâs olmaz gönül hicrî
ne kim yazılsa ol da gelür âhir her-âyîne

124

fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün

mihri teşbîh idersem eger ol mâh-veşe
kadr-i ‘âlî ola yerden göge deñli güneşe

düşdügince tutuşur âteş-i ‘ışkıyla gönül
didiler kim başılan toymadı cânâ güreşe

gördi kim hâlüne beñdeş olmadı fülful
gitdi bu yüz karası ile diyâr-ı habeşe

dili başdan çıkarur başda hevâ-yı hattîñ vay
eger zülfiñ ayak tolayıp aña dolaşa

sürh kan ile dimiş yâr başın zeyn ideyin
bih diye hicrî gelür her ne yazılsa başa

125²³

mef'ülü fâ'ilätü mefâ'ilü fâ'ilün

dellâl-ı 'ışka gönümü virdüm nice nice
bâzâr-ı gâmda kimse demedi aña nice

cânâ dehânuñ ile miyânuñ hayâline
şehr-i 'ademde şatdı metâ'ın gönül hiçe

ay alnıñ ile gün yüziñüñ mişlini felek
getirmeye cihâna nice ay u gün geçe

nuql-ı lebünden eyle 'atâ yoḥsa sâkiyâ
câm-ı şarâb-ı 'ışkuñı öldük içe içe

lâyık mıdur ki ya kaşına hicrîyâ hilâl
eksiklü bendeñem deyüben artuğa geçe

126

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

yatur ölümlü olmuşdur gönül hicrân ile haste
anuñ'çün za'f ile âh eyler ol bî-çâre âheste

fiğân u nâle kılmakdan egerçi dem ürirdi ney
görüp efgânımı nuḡku tutulup kaldı dem-beste

²³ Zülfe, a.g.e., s. 174.

şakın ‘âşıklar âhından eger pîr olmak isterseñ
nihâl-i tâzesin ey gül cihân bâğında nev-reste

açıldı gönceler güller açılmadı benüm gönülüm
kaşuñ fikriyle ey gönce-dehen olalı peyveste

nedeñli kan içerse kâni‘ olmaz çeşm-i hûn-rîzi
içer her ne kadar hicrî şarâbı virseler meste

127

mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün

hicrân şebinde derd ile dil eyledükçe âh
gökler göge boyanur u ‘âlem olur siyâh

iqlîm-i ‘ışkı aldı gönül âh u vah ile
bir memleket alınur olıcak iki güvâh

ebrûlaruña kimse hilâli demez şebîh
yirden göge tefâvütü vardur ne iştibâh

benden günehlü olmaya yarın yazuğ baña
bugün olursa cân ile sevmek seni günâh

hicrî yüzüñe güldüğine aldanup cihân
dünyâ-yı dünı key şakın edinme tekyegâh

128

mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘il

görenler kaşuñ üzre alnuñ ey şâh
didiler burc-ı kavse geldi uş mâh

yüziñ görüp didi şûret-perestân
ne zibâ tal‘at olur allâh allâh

geçer iki cihânı bir nefesde
eger derd ile bir kez eylesem âh

gözine şubh olunca girmez uyhu
meger nergis yüziñ görmiş sehergâh

uşandı bār-ı miḥnet çekmeden dil
alaydı hicrī cānum bārī allāh

129

fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

dil ü cān oynayavuz n’ola dil-āverlik ile
gelmişüz pīre-zen-i dehre bugün erlik ile

senüñ olmasa hıızır gibi n’olur mülk-i ḥayāt
‘ālemi tutduñ-ıdı tut ki sikenderlik ile

gel gönül gel çekelüm gonce gibi hırkaya baş
tacı terk eyle geçür ‘ömri қalenderlik ile

‘ışk yolında bugün ‘ışk ola şol ‘āşıқа kim
ser virüp tutdı beқā mülkini serverlik ile

hele sultānlığı var başına hicrī қulñıñ
şeh-i ‘ālem geçinür sen şehe çākerlik ile

130

mefā‘ilün mefā‘ilün fe‘ülün

ruḥuñ gülzārını ‘ömrüm görince
yaқasını çeküp çāk itdi gonce

baş egmez sen şanemden gayrıya dil
dögerlerse efendi tıp diyince

cefayı iқlīm şavmadan irişdi hicrān
gönül uğradı rencden geri rence

ḥaṭā kıldum ḥaṭuñ gelmiş didümse
miyānuñ gibi boynum kıldan ince

gel öldür hicrîyi kırtar belâdan
du‘âlar eylesün saña ölince

131

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

kanlı yaşum dem-be-dem cüş eyleyüp ceyḥûn gibi
döner üstinde ḥabâb olup başum gerdûn gibi

la‘l-i yâķûtuñla lûlû dişlerüñ medḥ itmede
pâdişâhum sözlerüm vardur dürr-i meknûn gibi

boynına bend eylemiş zencîr-i zülf-i dil-beri
kanı bir uşlu cihân içre gelür mecnûn gibi

kanlu yaşumla siyeh baḥtum ‘adem deştinde âh
biri birinden geçer şebdîz ile gül-gûn gibi

gerçi kim hicrî cihân bâğında çok serv-i sehî
kanı bir ra‘nâ nihâl ol kâmet-i mevzûn gibi

132

mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün

gönülde nice şaklansun ḥayâl-i la‘l-i sîr-âbı
olur mu şîşe kim göstermeye şâfî mey-i nâbı

kitâb-ı ‘ışķınıñ zâhid ne bilsün faşl u ebvâbın
kosun taķlîdi ol câhil degüldür ol anıñ bâbı

cemâl-i ‘âlem-ârâsı bugün ol çâr-ebrûnuñ
‘aceb mescid degül midür ki vardur iki miḥrâbı

eger kirpüklerümüñ ḥaslerinden yapmasam bendin
yıkaydı iki cihânı bir dem içre eşk seyl-âbı

görelde çşm-i ħāb-ālūdın ol yūsuf-cemālūñ āh
düşinde görmez oldu gitdi hicrī gözlerüm ħābı

133

fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilātūn fā‘ilūn

bir gönül kim şevk ile ‘ışk âteşine yanmadı
şem‘-i iqbālī söyüdü bir nefes uyanmadı

ermeyince cāna peykānuñ gönül hoş olmadı
gelmeyince sīneye tīrūñ yürek tayanmadı

başına devlet konup el virdi iqbāl ile baht
düşdü bir serv ayağına şol ki iki şanmadı

şem‘-i meclis dün gice mihr-i cemālūñ şevkına
şubha dek yandı yakıldı bir nefes diñlenmedi

uşlanup ferhād u mecnūn kodular şeydālığı
bu benüm dīvāne gönülüm çār’olup uşlanmadı

şu gibi şāf olmadı toprakdan alçağdur bugün
âteş-i ‘ışka hevāñ ile şu dil kim yanmadı

cān revān iden lebūñe buldı ‘ömr-i sermedī
dil viren bāzār-ı gamda zūlfūñe aldanmadı

bir nazar yüzūñ gören düşinde ey yūsuf-cemāl
cān virüp ol uyħudan tā ħaşre dek uyanmadı

göricek kıdd-i bülendin hicrīyā cānānenūñ
serv-i ser-keş şalnup gülşende ra‘nālanmadı

134

fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün feilün

bulmadum münisi 'ālemde elemden ğayrı
yâr-ı şâdıķ mı bulunur dile ğamdan ğayrı

ser-te-ser 'ālemi seyr eyledi bulmadı gönül
bir ferâğat yirini künc-i 'ademden ğayrı

nice mihr ile vefâ nesne görünmez hergiz
bir zamân oldu ki zulm ile sitemden ğayrı

ķanı ol dem ki kııurdı ruķ-ı cānāna nazār
demidür Şimdi gözüm dökmeŐe demden ğayrı

hiç büt-hāne-i dehr içre gönül egmedi baş
kimseye cān ile hicrī Şu Şanemden ğayrı

135

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

göŐterür her gün yed-i beyzā ruķuñ mūsā gibi
cān-fezādur husrevā Őirīn lebün 'isā gibi

'ārīzuñ hicrīyle la'lün ħasretiyle dem-be-dem
mevc urur ķanlı yaŐum cūŐ eyleyüp deryā gibi

ķolu ķolu içdüğüm mey Şanma kim ķan yudaram
ħasret-i cām-ı lebünle sākīyā Őahbā gibi

ħasret-i zülf ü ruķuñla gice gündüz gözlerin
ķaŐr-ı a'lāñı ırakdan ka'be-i 'ulyā gibi

ey nihāl-i tāze 'ālem ğülŐeninde toğrusı
serv-i bālā görmedik sen ķāmet-i ra'nā gibi

haftasına varmayup ħayfā ki ol meh uŐanur
iki gün bir kimseye meyl eylese dünyā gibi

mest-i 'iřk olmiř yürir ālūde-dāmen sīne-çāk
ya'ni bir rüsvā mı vardur hicrī-i şeydā gibi

136

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

yazmadı yāķūt neshi haţt-ı reyhānı gibi
kimse tūmār aşmadı zūlf-i perīřānı gibi

çeşm-i ter-dāmende yir tutmuş durur hāl-i ruħı
şehr-i kořantın içinde rūm sultānı gibi

şöhre-i āfāk idüp gönlümi ol tersā-beçe
gezdürüpdür kū-be-kū kāfir müselmānı gibi

dil nice hūn olmasun bir dem kesilmez hanceri
taķilup yanına yāruñ tiĝ-ı bürrānı gibi

hicrīnūñ yařın yeñüñle silmesen yañılmayıp
'ālemi ĝarķ-āba virür nūh tūfānı gibi

137

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün feilün

bilürüz çünki degül kimseye 'işret bākı
ķaldurup ayaĝı sākı deme şoħbet bākı

sākıyā tolu tolu vir bize hürmet itme
içemezsek nic'ola ķala nihāyet bākı

yār peykānunu hışm ile bedenden çekecek
ķalmadı bu ten-i fersūdede ķuvvet bākı

ol cefā-pīşe eger mihr ü vefā itmez ise
bih diye n'olsa gerek derd ile miħnet bākı

gitti ārām u şafā kalmadı şabr ile qarār
kaldı sīnemde elem dilde harāret bākī

ṭālī'ūñ dünyede şa'd olmasa incinme gönül
fānīdür çünki cihān dār-ı sa'ādet bākī

miḥnet ü qahrına hicrī felegüñ incinme
aña şükr eyle ki kalmaz bu şikāyet bākī

138

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

eger kim el virüp devlet kılaydı ṭālī'üm yāri
koyup başumı ortaya getirürdüm ele yāri

koçam diyü miyānını ten-i fersüdem itdüm çāk
yolıñda bir cefā-kārıñ çürütdüm yok yire varı

libāsum çāk idüp 'uryān olursam n'ola mecnūn-veş
pelās-ı 'ışkı kim giyse olur nāmüsdan 'ārī

yüregim acıdı gönlüme kim āzāde yürirken
olupdur bend ile bir serv-i āzāduñ giriftārı

kalup loqmān dem-beste olaydı bū-'alī ḥayrān
şifādan bahş idüp la'lüñ eger keşf itse esrārı

begüm ḥüsnüñ esāsı bir kıl üzredür şağın āḥir
oçunup āyet-i ḥaṭṭuñ dürilür zülf tūmārı

ayağı toprağını naqd-i cāna virmiş iken el
şağın kim fevt olur fırsat geçirme hicrī bāzārı

139

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün

çekersen bağruña bir kez gönül ol kaşları yayı
senüñdür menzil iletdüñ nişāna tūr-i da'vāyı

lebüñ şevkıyla ey sākī gözüme kaçrece gelmez
sekiz cennet hakkı çün içer isem yedi deryâyı

başın kaldırmak isterseñ gönül hāk-i mezelletden
ayağına düşüp elden koma zülf-i semen-sāyı

baş açup el götürüp istedüm sevdā-yı hatıñı
elümle başuma aldum dirīgā bunca gavgāyı

didim başın'çün erer mi elim pā-būsuña cānā
didi miskīn bu devletden yūri var ummağıl pāyı

nice hūr u nice cennet cihānda yār var iken
gerekmez baña bir yaña kosalar iki dünyâyı

gel inşāf idelüm hicrī bulunmaz dil-berün mişli
ararsañ yedi iklīmi gezerseñ belki dünyâyı

140

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

geldi fırkať demleri irişdi hicrān günleri
kimseye göstermesün haķ ol perişān günleri

kūy-ı cānāndan yaşum seyl-āb idüp kıldum sefer
yola çıkmazlar egerçi olsa bārān günleri

karşuña dīvāne-diller dursalar şaf şaf n'ola
bendeler hizmet iderler şāha dīvān günleri

vuşlatuñ 'idinde öldür bir nice 'āşıkları
resm olupdur kan dökerler olsa kurbān günleri

zāhidi görsem düşer şevk-ı cemālūñ gönlüme
hicrīyā āteşsüz olunmaz zemistān günleri

141

mef'ülü fâ'ilätü mefâ'ilü fâ'ilün

vâh kim görünmez olalı gözüme ol perî
nâlem uyutmaz oldu felekde melekleri

gitmez hayâl-i zülf ü ruhuñ dilden ey perî
ki uçurmaz oldu âteş-i âhum kebûteri

haqqâ budur şalınmada ol serv-i hoş-hırâm
dikdi tepesi üstine tûbâ vü 'ar'arı

kıadd-i nigâr dik gelicek ditreyüp çenâr
durduğı yerde kıurıdı gördüm şanevberi

bir merhabâyı şatar iseñ cân ile dile
cân virürüz biz aña efendi elün beri

düşmezdi tağ u vâdiye mecnûn u kühken
ger bulsalar haqîkati insânda ey perî

çokdur cihânda hicrî kamer-ruh egerçi kim
mihr-i zamân gibi kamunuñ oldır ülkeri

142

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

nigâruñ haste cânâ irmez ise tîğı yalmâni
göñül dil-teşnelikden cân virür yalmâni yalmâni

eşigine haţ-ı şebdîzi sevdâsıyla âhumdan
öñürdi irişüp gül-gün-ı eşküm aldı meydâni

başuñ kıaldurmak isterseñ göñül hâk-i mezelletden
ayağına düşüp elden kıoma zülf-i perîşâni

yanınca kimse yok üftâdelerden sâyeden gayrı
bugün gün gibi ol şeh seyre çıkmış sâye sultâni

ne deñlü hâr-ı ğamdan ğonce-veş dil-teng olursa dil
açar gül gibi bir ğandeyle yâruñ la‘l-i ğandâni

ğanıyem devletüñde yüzüm altundur sirişķüm sîm
gözümdür ey dür-i yek-dâne la‘l ü gevherüñ kânı

hevâdâr olalı hicrî şabâ-veş kıadd-i cânâna
yüz urur ayağına ğörse bir serv-i ğırâmânı

143²⁴

mef‘ülü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün

didüm ki kollaruñ şala boynumdan aşırı
nâz eyleyüp gülüp didi kim igen aşırı

‘isî lebüñ dirildeli cânâ ölüleri
ğaķķâ ki bâtil oldu kamu sihr-i sâmirî

didüm ki incü dişüñe yâküt la‘lüñe
cânâ revâ mı öyküne didi igen iri

geldi çü nergis ayagı tozıyla taşradan
aglatma ey gül ol gözi bağlı misâfiri

mihr-i cemâli şevkına her gice hicrî şem‘
yanmak yakılmag-ıla tutar ortayı diri

²⁴ Zülfe, a.g.e., s. 192.

KAVRAMLAR DİZİNİ

Kavramlar Dizini

Abdâl: 009/3, 057/2, 137/4.

Âbdâr: 134/3.

Âbî: 134/2.

Âb-veş: 040/2.

Âdem: 058/4, 139/6.

‘Adem: 008/5, 021/4, 038/2, 043/7, 142/5, 140/2, 131/4, 134/2.

‘Aden: 014/2, 025/2.

Âfâk: 136/3.

Âfet: 010/2, 023/2, 055/7, 137/4.

Âfitâb: 003/2, 004/3.

Afyôn: 031/3.

Ağyâr: 003/1, 134/1, 129/3, 136/8.

Âh: 003/3, 004/5, 005/5, 011/6, 011/7, 017/1, 019/5, 033/3, 041/4, 043/5, 044/4, 050/4, 051/4, 051/7, 054/6, 059/2, 138/5, 128/3, 129/4, 135/5, 138/4, 128/3, 135/8, 136/5, 137/2, 137/3, 135/5, 129/1, 130/5, 131/1, 135/3, 136/1, 136/2, 136/3, 137/5, 141/1, 141/3, 142/1, 142/2, 128/3, 131/4, 132/5, 141/2, 142/2.

Ahbâb: 052/1.

‘Ahd: 001/3, 142/6.

Âhret: 003/5.

Ahker: 134/2.

Âhû: 045/7

‘Âlem: 001/4, 002/5, 005/6, 005/7, 008/5, 009/2, 009/3, 015/1, 015/5, 029/4, 032/1, 032/4, 033/1, 035/7, 049/5, 052/5, 134/5, 137/1, 137/5, 128/5, 142/1, 142/2, 137/2, 134/5, 128/3, 128/5, 131/3, 135/4, 142/1, 129/2, 129/5, 134/1, 134/2, 135/5, 136/5, Allâh: 019/5, 135/3, 128/2, 128/5 .

‘Anber-bû: 022/3.

‘Anberîn: 142/6.

‘Âr: 045/5, 059/4 139/3.

Ârâm: 005/5, 026/1, 137/5.

‘Ar‘ar: 141/3.

‘Ârız: 007/2, 135/3, 135/3, 136/3, 135/2.

‘Âşık: 003/3, 014/3, 038/5, 040/1, 040/5, 045/5, 055/1, 055/4, 059/4, 134/1, 135/3, 129/3, 129/5, 142/6, 141/3, 129/4, 140/4.

Âşiyân: 051/5.

Âşüfte-hâl: 136/4.

‘Atâ: 140/4.

Âtes: 002/2, 004/2, 034/1, 040/2, 051/4, 129/4, 129/5, 135/1, 135/2, 135/3, 135/4, 135/5, 135/6, 135/7, 135/8, 136/1, 136/2, 136/3, 136/4, 136/5, 136/3, 134/2, 135/3, 139/2, 133/1, 133/6, 140/5, 141/2.

Ay: 131/7, 138/1, 138/2, 138/3, 140/3.

Ayak: 007/3, 011/2, 013/3, 016/2, 017/2, 021/3, 024/6, 030/1, 030/5, 032/3, 036/4, 042/2, 045/4, 049/5, 054/4, 055/3, 055/5, 135/4, 138/5, 128/1, 134/2, 128/5, 134/4,

134/5, 135/2, 135/1, 137/5, 129/3, 137/3, 128/2, 135/6, 138/2, 139/4, 133/3, 137/1,
 138/7, 139/3, 142/3, 142/7.
 Âyîne: 036/5, 043/3, 138/3, 138/4.
 ‘Ayš: 011/1, 013/3, 056/5.
 Âzâd: 006/5, 007/4, 017/2, 046/3, 137/1, 138/4.
 Bâde: 015/4, 016/5, 031/3, 046/2, 142/2, 135/6.
 Bahr: 009/4, 019/2, 042/5, 057/1, 138/5, 130/3.
 Bâlâ: 023/5, 046/5, 135/5.
 Bâr: 010/4, 024/2, 032/5, 035/4, 128/5.
 Bârân: 005/7, 140/2.
 Bedr: 037/1, 037/3.
 Bekâ: 011/2, 129/4.
 Bel: 018/2, 058/5, 128/2, 128/4,
 Belâ: 004/5, 005/2, 011/6, 014/5, 019/7, 033/4, 033/5, 034/1, 035/6, 035/7, 041/2, 045/4,
 045/5, 049/6, 051/2, 138/2, 137/7, 142/1, 137/4, 139/3, 134/5, 137/4, 138/5, 130/5.
 Bende: 006/5, 007/4, 032/2, 037/3, 050/5, 129/1, 137/1, 140/5, 140/3.
 Beng: 031/3.
 Berg: 050/1
 Beyzâ: 135/1.
 Bî-dilân: 141/4.
 Bî-dûd: 128/6.
 Bû-‘Alî: 138/5.
 Burc: 049/4, 058/2, 138/2, 128/1.
 Bûse: 016/5
 Bûlbûl: 002/1, 026/4, 039/5, 050/1, 055/6, 056/2, 059/3, 136/5, 129/3, 136/4, 142/4,
 128/4, 136/5, 136/7, 137/5
 Bûrûc: 025/3.
 Bût: 030/3.
 Bût-hâne: 134/5.
 Cân: 002/1, 002/3, 005/1, 005/5, 006/4, 010/2, 010/3, 011/6, 011/7, 018/3, 019/1, 021/1,
 021/2, 022/4, 024/3, 025/1, 025/4, 026/1, 028/1, 028/3, 029/3, 029/5, 030/5, 033/4,
 034/2, 034/7, 035/1, 037/2, 040/4, 042/3, 042/5, 043/7, 044/3, 045/3, 047/1, 048/1,
 052/3, 053/5, 054/3, 054/4, 055/7, 128/4, 138/4, 129/5, 134/3, 137/3, 142/5, 128/5, 129/4,
 134/3, 135/1, 135/4, 136/2, 137/5, 139/2, 142/1, 142/2, 128/2, 134/4, 134/6, 135/3,
 136/3, 136/4, 142/3, 142/4, 142/5, 129/2, 129/5, 134/1, 135/2, 135/4, 139/3, 129/4,
 134/1, 135/7, 137/1, 138/4, 142/4, 128/5, 129/1, 133/2, 133/7, 133/8, 134/5, 138/7,
 141/5, 142/1.
 Cânân: 010/1, 128/1, 129/3, 142/6, 135/2, 134/1, 134/4, 140/2, 142/7.
 Cefâ: 001/5, 006/2, 008/4, 018/1, 018/2, 030/1, 041/1, 043/7, 047/3, 142/1, 142/6, 142/5,
 141/7, 130/3,
 Cellâd: 140/3.
 Cem: 008/1, 043/3.
 Cemâl: 019/7, 025/1, 034/8, 039/5, 043/3, 053/2, 055/7, 057/5, 138/4, 136/1, 136/4,
 141/3, 129/3, 134/6, 137/1, 132/3, 132/5, 133/4, 140/5.
 Cemşîd: 013/3.
 Cem-veş: 013/3.

Cennet: 031/2, 058/4, 139/1, 131/6, 139/2, 139/6.
 Cevher: 044/6, 139/4.
 Cevr: 002/5, 007/5, 008/4, 024/6, 042/4, 051/2 142/4, 134/1.
 Ceyhûn: 138/7, 136/3, 131/1.
 Cihân: 007/2, 011/2, 013/4, 019/2, 030/3, 033/1, 034/5, 040/1, 041/5, 043/6, 047/1,
 055/5, 056/2 138/6, 142/6, 129/2, 129/3, 137/4, 142/2, 129/1, 136/5, 128/3, 129/2, 131/3,
 137/3, 140/3, 141/3, 142/5, 128/3, 131/3, 131/5, 132/4, 137/6, 139/6, 141/7.
 Cinân: 058/4, 128/3, 129/2.
 Cübbe: 034/7, 142/1.
 Çâh: 014/5, 019/7, 025/5, 129/2.
 Çâpük-süvâr: 028/3.
 Çâr-ebrû: 132/3.
 Çenâr: 030/4, 050/3, 141/4.
 Çeng: 048/2.
 Çerâg: 055/1, 138/1, 136/1, 136/4,
 Çeşm: 012/4, 022/1, 022/2, 033/3, 045/7, 047/3, 051/1, 054/2, 054/3, 055/4, 128/6, 138/3
 138/7, 134/2, 136/1, 128/1, 131/5, 141/5, 132/5, 136/2.
 Çîn: 008/2, 022/3, 027/2, 131/2.
 Çemen: 011/1, 014/4, 055/2, 129/4, 142/5.
 Dâmen: 049/6, 134/3, 135/2, 135/1.
 Dârü's-Şifâ: 053/5, 141/9.
 Dehân: 009/1, 012/2, 021/4, 038/2, 047/5, 048/3, 051/2, 054/5, 129/2, 140/2.
 Dehen: 014/3.
 Dehr: 015/1, 139/2, 135/3, 129/1, 134/5.
 Deñiz: 048/4.
 Derd: 004/1, 005/2, 015/3, 026/5, 040/4, 040/5, 043/1, 044/5, 045/2, 052/1, 053/4, 054/1,
 058/1, 129/5, 136/3, 136/5, 137/7, 142/1, 135/4, 136/1, 129/6, 128/3, 129/2, 135/2,
 139/3, 142/4, 129/1, 134/1, 135/1, 136/1, 136/2, 142/1, 128/3, 137/4.
 Dermân: 029/5, 135/4.
 Dervîş: 035/3.
 Deryâ: 003/1, 007/1, 010/3, 032/1, 032/6, 044/2, 131/2, 135/2, 139/2.
 Deryâ-dil: 057/1.
 Devâ: 052/4, 053/5.
 Devlet: 007/3, 011/2, 011/5, 031/4, 137/3, 133/3, 138/1, 139/5, 142/6.
 Devrân: 027/4, 041/2, 046/3, 128/5, 137/4, 138/1.
 Dîdâr: 040/1, 135/3, 139/1, 131/6.
 Dîvân: 001/1, 140/3.
 Dîvâne: 046/4, 048/3, 053/5, 057/2, 133/5.
 Dil: 002/3, 004/2, 005/1, 005/4, 006/4, 007/4, 009/4, 010/2, 011/7, 013/4, 013/5,
 014/5, 015/2, 017/4, 018/5, 019/1, 019/4, 021/2, 022/4, 024/1, 024/4, 025/1, 025/5,
 026/1, 028/1, 028/3, 029/3, 033/4, 034/1, 035/3, 037/2, 038/2, 038/5, 042/1, 043/2, 043/5,
 044/2, 045/1, 045/3, 046/4, 047/1, 049/2, 050/4, 051/2, 052/3, 053/5, 054/4, 056/5,
 056/6, 057/2, 058/1, 059/1, 135/3, 135/2, 138/4, 128/4, 129/2 138/2,
 138/4, 138/6, 134/5, 137/6, 142/3, 142/7, 128/5, 129/1, 134/2, 135/1, 136/2, 137/4,
 142/1, 128/3, 129/2, 136/1, 136/4, 142/3, 129/2, 129/5, 135/5, 139/2, 139/4, 141/4,
 141/8, 142/4, , 128/2, 128/3, 129/3, 135/3, 135/4, 137/1, 139/4, 142/1, 128/5, 129/1,
 130/2, 133/6, 133/7, 134/1, 136/4, 137/5, 141/2, 141/5, 142/5, 140/3.

Dil-ber: 008/2, 016/4, 019/6, 022/5, 028/1, 041/1, 041/5, 056/1, 056/7, 138/1, 135/1,
 129/2, 129/5, 138/5, 131/3, 139/7.
 Dil-Cû: 134/1.
 Dildâr: 030/3, 135/5.
 Diyâr: 021/4, 033/3, 128/1, 139/3.
 Dôst: 031/1, 051/7, 053/4.
 Duhân: 135/8, 137/1.
 Dûzah: 136/3, 128/3.
 Dûldûl: 056/3.
 Dûnyâ: 003/5, 016/1, 032/1, 044/7, 047/2, 142/2, 131/3, 142/5, 135/6, 139/6, 139/7.
 Dür: 014/2, 039/3, 046/1, 136/5, 135/2, 131/2, 142/6.
 Dürc: 014/2.
 Dürd: 134/3.
 Ebrû: 136/4, 142/3.
 Efsâne: 053/4.
 Ejderhâ: 041/3, 139/2.
 Elif: 018/2, 045/3, 128/4, 136/2, 142/2, 142/4.
 Elif-Kad: 136/2.
 Elif-Kâmet: 136/4.
 Elif-veş: 128/2.
 Emvâc: 003/1,
 Erganûn: 130/2.
 Ergavân: 026/3, 059/5.
 Eşik: 010/5, 031/2, 034/6, 040/3, 058/4, 135/4, 135/3, 137/5, 129/1, 141/6, 141/9, 142/2.
 Ezel: 015/4, 027/3, 138/1.
 Fânûs: 134/2, 139/5.
 Fark: 058/5, 128/2.
 Fasl: 026/3, 059/5, 128/5, 137/5, 132/2.
 Felek: 006/2, 007/5, 033/7, 129/1, 140/3, 137/7, 141/1.
 Ferhâd: 053/4, 134/3, 133/5.
 Figân: 002/1, 051/7, 135/5, 137/4, 141/2.
 Fir'avn: 041/3.
 Firât: 007/1, 019/3.
 Fülk: 009/4, 135/5, 141/8.
 Gamze: 003/4, 008/3, 020/3, 022/2, 022/4, 024/3, 024/5, 024/6, 042/1, 042/3, 047/3,
 138/3, 139/6, 128/1, 129/4.
 Gazâl: 136/5.
 Gerdûn: 131/1.
 Gevher: 030/5, 142/6.
 Girîbân: 135/1, 136/5, 135/5.
 Gonce: 020/3, 050/1, 054/5, 055/2, 129/4, 128/1, 136/4, 142/4, 142/5, 128/4, 129/3,
 141/4, 129/3, 130/1.
 Gubâr: 019/4, 128/2, 128/3.
 Gül: 005/6, 008/1, 011/1, 019/6, 020/3, 026/4, 036/4, 039/5, 050/1, 054/5, 055/2, 055/6,
 056/2, 059/3, 129/4, 134/1, 128/1, 129/3, 136/4, 142/7, 135/3, 128/4, 134/5, 136/5,
 137/5, 141/3, 141/4, 142/5.

Gülsitân: 005/6, 050/3, 128/1
 Gülşen: 012/1, 026/4, 032/4, 046/3, 054/5, 059/3 134/1, 136/5, 128/4, 139/1, 128/3, 135/4, 133/9, 135/5.
 Gülzâr: 019/6, 039/5, 056/2 139/1, 129/2, 130/1.
 Güneş: 005/3, 051/6, 139/1.
 Gözgül: 138/3.
 Hadeng: 029/1, 050/4.
 Hâk: 011/4, 019/3, 031/2, 032/2, 040/2, 043/2, 044/6, 135/3, 128/2, 135/7, 134/5, 135/2, 134/1, 135/3, 141/7, 142/4, 129/5, 139/3, 142/3.
 Hâkî: 024/1, 043/5.
 Hakikat: 141/6.
 Helvâ: 128/6.
 Hancer: 134/1, 136/4.
 Handân: 005/6, 142/5.
 Haste: 015/2, 015/3, 019/1, 044/5, 051/1, 052/3, 053/5, 136/1, 141/9, 135/7, 141/1, 142/1.
 Haste-dil: 136/4.
 Hat: 001/1, 010/6, 014/4, 019/6, 020/2, 022/5, 023/1, 027/3, 035/2, 039/1, 039/2, 041/3, 041/5, 048/1, 054/5, 056/6, 128/6, 134/2, 135/3, 128/3, 129/1, 139/3, 142/6, 128/5, 128/6, 128/7, 134/4, 141/3, 138/5, 139/4, 130/4, 136/1, 138/6, 139/4, 142/2.
 Hayâl: 024/2, 051/5, 056/1, 128/4, 134/2, 139/1, 139/5, 128/2, 136/4, 140/2, 132/1, 141/2.
 Hazân: 026/3, 059/5, 128/5, 137/3.
 Hezâr: 026/4, 045/1, 059/3, 129/3.
 Hızr: 009/4, 023/1, 048/1, 128/4, 134/5, 129/2.
 Hicrân: 004/2, 008/4, 043/4, 049/3, 052/4, 137/7, 129/1, 135/1, 135/5, 136/3, 142/5, 135/4, 141/4, 02/1, 130/5, 141/1, 142/1, 130/3, 140/1.
 Hilâl: 020/4, 020/5, 034/8, 058/5, 128/4, 134/3, 139/4, 140/5, 142/3.
 Hilâl-ebrû: 031/4, 137/4, 139/3, 131/7.
 Hoten: 008/2, 014/1, 022/3.
 Hûn: 035/5, 136/4, 130/3, 136/1, 136/4.
 Hûn-âb: 136/1.
 Hûn-rîz: 008/3, 020/3, 049/2, 141/5.
 Hûr: 058/4, 129/1, 139/6.
 Hurrem: 020/1
 Husrev: 137/5, 128/3, 128/6, 135/1.
 Hümâyûn: 034/3, 139/4.
 Irmak: 030/2, 054/1,
 ‘Işk: 004/5, 013/2, 013/4, 013/5, 014/3, 015/3, 015/4, 016/5, 017/3, 018/3, 021/1, 025/1, 028/1, 028/3, 030/1, 032/6, 033/5, 033/7, 040/4, 043/2, 044/1, 051/4, 051/6, 051/7, 052/3, 054/2, 054/6, 054/7, 059/4, 138/2, 138/1, 129/1, 135/8, 136/3, 142/2, 128/1, 134/2, 136/5, 137/1, 134/1, 134/2, 137/4, 129/4, 135/3, 139/2, 139/3, 142/1, 142/2, 142/3, 139/2, 140/1, 140/4, 142/2, 129/4, 132/2, 133/1, 133/6, 135/7, 138/3.
 ‘İbâdet: 142/4.
 ‘Îd: 006/3, 007/2, 029/3, 140/4.
 ‘Îlâc: 015/3.
 İncü: 025/2.

İns: 129/1.
 İnsân: 141/6.
 ‘Îsâ: 039/4, 135/1.
 ‘Îsî: 020/2.
 ‘Îzâr: 014/4, 039/1, 138/1, 136/3.
 Ka‘be: 001/1, 034/4, 142/3, 135/4.
 Kadd: 003/2, 011/6, 018/2, 020/4, 023/5, 024/2, 025/4, 032/4, 033/6, 035/4, 054/5,
 135/3, 142/2, 142/4, 142/5, 130/1, 136/4, 133/9, 141/4, 142/7.
 Kafes: 002/1
 Kâfir: 001/2, 016/4, 136/1, 136/3.
 Kâkûl: 009/1, 016/3, 034/3, 056/1, 138/2.
 Kalb: 142/4, 135/3, 134/6, 136/3, 139/4, 141/5.
 Kalem: 027/3, 128/6.
 Kalender: 033/5, 136/2, 136/5.
 Kalkân: 029/1.
 Kamer: 027/5, 049/4, 055/1, 059/2, 138/1, 136/2, 138/1.
 Kâmet: 017/2, 046/5, 051/1, 142/1, 128/2, 136/7, 131/5, 135/5.
 Kânûn: 138/4.
 Karınca: 128/3.
 Kasr: 043/5, 044/4, 135/4.
 Kaşık: 128/7.
 Kâtil: 057/3.
 Kattâl: 047/3, 139/6.
 Kays: 013/1.
 Kazâ: 029/1, 035/7.
 Kebâb: 004/2, 034/1.
 Kebûter: 141/2
 Kefen: 135/3, 142/1..
 Kemân: 011/6, 018/4, 024/7, 050/4, 051/1, 129/3, 128/1, 129/4.
 Kevser: 028/4, 039/1, 134/4.
 Kible: 135/3.
 Kible-Nümâ: 001/1.
 Kış: 138/4.
 Kiyâmet: 128/2.
 Kızılbaş: 129/4.
 Kostantin: 136/2.
 Kûh: 045/4, 049/6, 130/3.
 Kûhken: 142/2, 141/6.
 Kûy: 029/2, 034/4, 045/1, 053/3, 058/4, 142/3, 131/6, 140/2.
 Künc: 043/1, 129/2, 134/3, 136/8, 134/2.
 Küştgîr: 002/2, 011/4, 128/6.
 La‘l: 003/4, 009/1, 009/5, 010/6, 014/2, 015/2, 022/1, 025/2, 028/4, 038/1, 038/4, 038/5,
 039/1, 044/1, 047/4, 051/3, 057/3, 129/3, , 137/3, 128/1, 142/7, 128/7, 136/4, 137/1,
 134/4, 136/6, 128/1, 136/3, 131/2, 132/1, 135/2, 138/5, 142/5, 142/6.
 Lâle: 129/4.
 Lâle-reng: 054/2.
 Lâlezâr: 026/2, 045/6.

Leb: 002/3, 007/1, 012/3, 012/5, 015/2, 016/1, 020/2, 023/1, 025/2, 034/2, 039/4, 048/1,
 050/1, 053/3, 058/3, 134/2, 136/4, 142/5, 128/1, 128/2, 128/3, 128/4, 128/5, 128/6,
 128/7, 129/5, 134/4, 136/3, 129/3, 135/6, 140/4, 133/7, 135/1, 135/3, 139/2.
 Leşker: 005/4.
 Leylâ: 142/1.
 Lokmân: 138/5.
 Lûlû: 014/2, 131/2.
 Mâh: 007/2, 051/6, 134/4, 129/1, 128/4, 134/4, 137/2, 137/3, 138/1, 128/1.
 Mahabbet: 031/1.
 Mâhir: 136/1, 136/5.
 Mâlihûlyâ: 129/2.
 Mâr: 134/2.
 Mecnûn: 010/5, 053/4, 056/5, 142/1, 131/3, 133/5, 141/6.
 Meh: 003/2, 003/3, 037/1, 037/3, 049/4, 138/7, 128/4, 136/1, 134/3, 139/4, 128/4, 128/5,
 131/7, 134/5, 135/6.
 Meh-Likâ: 027/1.
 Meh-rû: 005/1, 027/5, 031/1, 049/4, 137/4, 136/1, 139/3, 128/4, 138/2, 138/3.
 Melâl: 128/3,
 Melek: 027/4, 129/1, 141/1.
 Mercân: 135/2.
 Meryem: 020/2.
 Mescid: 141/1, 132/3.
 Mesîhâ: 023/1, 128/2.
 Mey: 001/5, 004/3, 009/5, 028/4, 044/1, 050/2, 057/3, 058/3, 134/2, 137/2, 137/1, 136/2,
 136/4, 132/1, 135/3.
 Mey-hâne: 053/3.
 Mihnet: 002/2, 005/1, 005/4, 007/3, 011/4, 011/6, 024/2, 031/1, 043/1, 043/6, 054/1,
 059/2, 059/4, 134/5, 134/5, 136/1, 134/6, 136/3, 134/3, 134/5, 135/1, 135/5, 142/2,
 130/3, 128/5, 137/4, 137/7.
 Mihr: 005/1, 019/7, 031/4, 049/4, 051/6, 058/2, 138/7, 128/4, 135/7, 136/1, 137/1, 128/5,
 139/4, 142/4,
 129/1, 135/4, 130/1, 131/1, 134/6, 139/1, 133/4, 134/3, 137/4, 141/7.
 Mihrâb: 001/1, 132/3.
 Mîr: 015/1, 027/5.
 Mir'ât: 019/4, 041/4.
 Misk: 014/1.
 Miskîn: 034/3, 046/4, 139/5.
 Mugân: 004/4, 034/6.
 Murg: 017/4, 024/3, 051/5.
 Mûsâ: 041/3, 135/1.
 Mustafâ: 139/4.
 Müje: 021/1, 034/5, 044/3, 047/4, 054/3, 135/4, 142/5, 138/4.
 Mürîd: 011/3.
 Müselmân: 136/3.
 Nâfe: 008/2, 033/2, 036/2.
 Nahl: 032/4.
 Nakkâş: 027/2, 027/3.

Nâlân: 002/1, 130/4.
 Nâle: 033/7, 135/5, 141/2, 141/1.
 Nâmûs: 045/5, 046/2, 059/4, 139/3, 138/3.
 Nâz: 012/4, 135/1, 128/3, 129/4, 128/2, 137/5.
 Nehâr: 059/1.
 Nergis: 011/1, 036/4, 138/6, 128/4.
 Nev-bahâr: 026/3, 059/5, 128/5, 137/3.
 Nevrûz: 007/2.
 Nîl: 007/1, 019/3.
 Nûh: 136/5
 Nukl: 134/3, 140/4.
 Nûn: 130/1, 136/4.
 Nûr: 057/5, 134/4.
 Ok: 018/4, 024/1, 024/4, 024/7, 035/3, 037/2, 138/3, 137/4, 129/2, 129/4.
 ‘Osmân: 140/1.
 Pâdişâ: 033/1, 139/1.
 Pâdişeh: 015/1, 054/2, 136/3, 137/1, 137/7, 131/2.
 Pây: 032/2, 044/6, 128/2, 134/5, 139/5.
 Perî: 023/4, 027/4, 036/3, 129/1, 141/1, 141/2, 141/6.
 Perî-peyker: 005/4, 027/1, 029/4, 036/5, 051/5, 053/2, 142/5.
 Perîşân: 029/4, 136/1, 140/1, 142/3.
 Peykân: 029/1, 045/2, 129/3, 133/2, 137/3.
 Peymâne: 050/2.
 Pîr: 004/4, 034/6, 048/2, 137/2, 141/3.
 Pîrî: 027/1.
 Râhib: 030/3.
 Rakîb: 001/2, 001/5, 023/3, 037/4, 044/3, 045/7, 138/4, 129/4, 136/4.
 Râz: 002/3, 047/1, 055/2, 129/1, 137/3.
 Reh: 021/1, 134/3.
 Reh-nümâ: 141/9.
 Reyhân: 019/6, 056/1, 136/1.
 Rind: 033/1.
 Rûm: 044/2, 057/2, 129/4, 141/3, 136/2, 140/2.
 Rûy: 026/3, 059/5, 134/1, 128/5.
 Rûz: 007/2, 043/6, 142/5.
 Rûzgâr: 011/6, 017/1, 042/5, 135/5.
 Rûstem: 139/2.
 Sabâ: 035/1, 040/3, 141/6, 142/4, 142/5, 137/4.
 Sad-pâre: 049/2, 135/1.
 Sadr: 037/2.
 Sâgar: 006/2, 007/5, 028/4, 036/4, 051/3, 128/5, 142/7.
 Sâkî: 004/1, 007/3, 007/5, 008/1, 012/2, 021/5, 028/4, 032/6, 035/6, 036/4, 043/4, 049/5,
 050/2, 053/3, 055/3, 058/3, 134/4, 137/2, 142/7, 137/5, 137/3, 135/6, 140/4, 135/3,
 137/1, 137/2, 139/2.
 Sanem: 030/3, 136/1, 139/5, 130/2, 134/5.
 Sayd: 024/3, 045/7, 137/2.
 Sâye: 003/2, 142/3, 129/4, 142/4.

Sâyebân: 139/4.
 Sayru: 055/4, 138/3.
 Sayyâd: 017/4.
 Sâz: 137/4, 130/2.
 Sebze: 010/6, 128/5.
 Secde: 001/1, 135/3.
 Seg: 001/2, 016/4, 029/2, 037/4, 045/7.
 Semend: 128/3.
 Semen-sâ: 139/3.
 Seng: 010/2, 030/1, 044/3, 045/5, 059/4, 128/1, 134/5.
 Sengîn-dil: 023/2, 128/1.
 Serv: 017/2, 023/5, 025/4, 032/4, 046/3, 142/1, 142/3, 135/3, 142/2, 136/7, 137/1, 142/5, 131/5, 133/3, 133/9, 135/5, 138/4, 141/3, 142/7.
 Server: 002/4, 142/3.
 Serv-kad: 030/4, 033/6, 138/5, 135/1.
 Sevdâ: 022/3, 038/1, 046/4, 138/2, 139/1, 142/1, 139/4, 142/2.
 Seyl: 002/2, 005/7, 030/2, 034/5, 046/2, 128/6.
 Seyl-âb: 132/4, 140/2.
 Sırça: 004/3.
 Sîm: 021/3, 128/5, 142/6.
 Sîr-âb: 132/1.
 Sırışk: 019/5, 128/5, 141/9, 128/2, 142/6.
 Sitem: 134/3.
 Siyeh: 016/3, 038/3, 131/4.
 Sôfi: 031/3, 036/3, 048/5, 056/3, 056/4, 129/6, 142/2, 142/4, 136/3, 139/1, 141/5.
 Subh: 046/4, 139/1, 142/1, 134/6, 128/4, 133/4.
 Subh-dem: 012/1, 040/3, 141/6.
 Sultân: 137/5, 136/2, 142/4.
 Sûre: 039/1, 134/4.
 Sûz: 004/5, 134/2, 136/3, 137/1, 137/4, 130/2.
 Sükker: 129/3.
 Sükker-efşânlık: 128/5.
 Süleymân: 128/3.
 Sünbül: 056/1
 Sündüs: 056/4.
 Süreyyâ: 043/5.
 Sürme: 128/1.
 Şâdî: 010/2.
 Şafak: 139/4.
 Şâ'ir: 036/6.
 Şarâb: 004/1, 012/4, 032/6, 042/2, 134/3, 142/4, 136/8, 140/4, 141/5.
 Şeb: 026/5, 057/5, 129/2, 135/5, 136/4, 139/1, 141/4, 130/5, 142/1.
 Şebdîz: 056/6, 131/4, 142/2.
 Şeh: 006/4, 021/3, 034/9, 046/1 128/5, 129/5, 142/4.
 Şehâ: 001/5.
 Şeh-bâz: 024/3, 051/5.
 Şehîd: 142/1, 142/3.

Şehlâ: 138/6.
 Şeh-süvâr: 054/7, 128/3, 135/5.
 Şem': 038/3, 055/1, 055/7, 057/5, 135/3, 135/4, 136/4, 134/2, 141/4, 134/6, 133/1, 133/4.
 Şems: 055/1, 138/1.
 Şemsîr: 136/2.
 Şerâr: 051/4, 135/4, 130/5.
 Şeydâ: 039/5, 048/3, 142/4, 142/2, 135/7.
 Şeyh: 141/1.
 Şifâ: 138/5.
 Şihâb: 128/7.
 Şikâr: 045/7
 Şimşâd: 142/2, 128/2.
 Şi'r: 009/5, 015/5, 039/1, 039/2, 039/3, 039/4, 039/5.
 Şîrîn: 052/2, 134/3, 128/3, 135/1.
 Şîşe: 045/5, 059/4, 134/5, 132/1.
 Şitâ: 137/5.
 Şûrîde: 012/5, 054/7, 136/7, 134/2.
 Tabîb: 015/3, 019/1, 044/5, 052/3, 053/5.
 Tâbût: 135/3.
 Tâc: 009/3, 033/5, 135/4, 139/1, 136/5, 129/3.
 Taht: 015/1, 044/2, 136/3.
 Tañrı: 139/5.
 Târih: 011/7.
 Tekye: 142/7.
 Telh: 011/1, 052/1, 052/2, 052/3, 052/3, 052/4, 052/5.
 Tennûr: 004/2.
 Ter-dâmen: 136/2.
 Tersâ: 032/3.
 Tersâ-beçe: 136/3.
 Tıfl: 141/9.
 Tîg: 008/4, 021/1, 025/3, 040/4, 045/3, 049/1, 049/2, 128/4, 129/4, 135/1, 135/5, 134/3, 129/4, 139/2, 141/2, 141/3, 136/4, 142/1, 140/3.
 Tîmâr: 015/3, 139/2.
 Tîr: 011/6, 024/3, 024/5, 024/6, 029/5, 042/1, 043/5, 044/3, 044/4, 128/2, 136/3, 128/1, 134/1, 133/2, 139/1.
 Tolu: 008/1, 012/4, 029/1, 033/2, 035/6, 044/7, 058/3, 137/3, 128/1, 135/3, 137/2.
 Toprak: 030/5, 133/6, 054/4, 135/4, 138/7.
 Tûbâ: 023/5, 030/4, 033/6, 138/5, 142/1, 142/5, 141/3.
 Tûfân: 135/1, 136/5.
 'Ummân: 135/1.
 Urgan: 129/2.
 Uş: 128/1.
 'Uşşâk: 008/3, 049/6, 058/2, 135/5, 129/1, 131/4.
 Ülker: 141/7
 Vedâ': 129/3, 142/4.

Vefâ: 001/3, 041/1, 051/2, 128/6, 142/6, 128/5, 142/4, 141/7, 134/5, 134/3, 137/4.
 Velî: 024/6, 050/5, 128/3, 129/5, 135/7.
 Verd: 136/4.
 Ve'ş-Şems: 039/1.
 Yâkût: 131/2, 136/1.
 Yalman: 142/1.
 Yañak: 050/1, 134/3.
 Yâr: 002/5, 009/5, 014/3, 023/3, 023/4, 026/5, 029/5, 035/1, 039/1, 044/7, 046/5, 048/4,
 056/2, 057/5, 134/4, 135/1, 128/1, 128/6, 134/1, 134/4, 134/2, 128/3, 129/3, 129/3,
 139/1, 139/5, 131/5, 131/6, 139/5, 134/1, 136/4, 137/3, 138/1, 139/6, 142/5.
 Yaradan: 019/5.
 Yârân: 005/2, 010/1, 134/1.
 Yazu: 022/5.
 Yed: 135/1.
 Yeñ: 136/5.
 Yerdeş: 137/2.
 Ye's: 044/5.
 Yetîm: 046/1.
 Yûsuf: 001/4, 135/4, 132/5.
 Yürek: 035/5, 055/7, 138/3, 137/6, 129/3, 129/6, 133/2, 138/4.
 Za'ferânî: 137/3.
 Zâg: 036/6, 129/6.
 Zagan: 036/6, 129/6.
 Zâhid: 131/6, 132/2, 140/5.
 Zâl: 139/2.
 Zâlim: 049/2.
 Zamân: 047/2, 048/2, 135/4, 128/5, 134/3, 141/7.
 Zâr: 005/1, 018/5, 059/1, 059/2, 138/3, 137/1, 134/1, 136/2, 136/4, 139/2, 134/6.
 Zehr: 052/2, 135/2.
 Zehr-âlûd: 043/4.
 Zemistân: 140/5.
 Zen: 011/3.
 Zenahdân: 138/6, 129/2, 135/4.
 Zencîr: 131/3.
 Zerd: 026/3, 059/5, 134/1, 136/1, 128/5.
 Zerrîn: 036/4.
 Zevrak: 010/3, 042/5,
 Zîbâ: 128/6, 131/1, 128/2.
 Zindân: 014/5, 129/2, 135/4.
 Zindânî: 025/5.
 Zühhâd: 129/6.
 Zülf: 007/2, 007/4, 008/2, 013/1, 014/1, 014/5, 016/2, 018/2, 022/3, 022/4, 024/3, 025/4,
 028/2, 029/4, 032/3, 034/3, 035/1, 036/1, 036/2, 037/1, 038/1, 038/4, 041/3, 046/3,
 046/4, 051/5, 053/1, 056/1, 057/5, 059/1, 135/5, 138/6, 134/2, 134/5, 134/4, 139/6, 129/2,
 139/6, 142/4, 128/3, 134/4, 137/1, 130/1, 131/2, 134/4, 137/4, 139/4, 131/3, 133/7,
 135/4, 136/1, 138/6, 139/3, 141/2, 142/3.
 Zünnâr: 036/1.

